2025 №13 AVGUST

08.00.01
08.00.02
08.00.03
08.00.04
08.00.05
08.00.06
08.00.07
08.00.08
08.00.09
08.00.10
08.00.11
08.00.12
08.00.13
08.00.14
08.00.15
08.00.16
08.00.17

JURNAL

BANK BOZOR BIZNES

HTTPS://JBMB.UZ/

ISSN 3030-3605

GUVOHNOMA №224008

Bosh muharrir
Pardayev Olim Mamayunusovich

Elektron nashr.

Nashrga tayyorlovchi
Hamidov Mubin Habibjonovich

Mas'ul kotib
Bekmurodov Abbos Amiriddinovich

Tahririyat kengashi a'zolari:

Po'latov Muxiddin Egamberdiyevich	**SamISI, rektori professori, i.f.d.**
Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich	**SamISI, professor, i.f.d.**
Sharipov To'lqin Saidaxmedovich	**SamISI, O'quv ishlari bo'yicha prorektori, dotsent, i.f.n.**
Berdimurodov Azizjon Shukrilloyevich	**SamISI, Ma"naviy ishlar bo'yicha prorektori, i.f.f.d.**
Zaynalov Jaxongir Rasulovich	**SamISI, professor, i.f.d.**
Urazov Komil Baxromovich	**SamISI, professor, i.f.d.**
Bektemirov Abdumalik	**SamISI, professor, i.f.d.**
Shavqiyev Erkin	**SamISI, professor v.b. i.f.d.**
Tashnazarov Samiddin Nizamovich	**SamISI, professor, i.f.d.**
Rustamov Maqsud Suvonqulovich	**TDIU, professori.i.f.d.**
Mamatov Baxodir Safaraliyevich	**TDIU, professori, i.f.d.**
Xoliqulov Anvar Nematovich	**SamISI, professori, i.f.n.**
Sayfiddinov Ilxom Fayziddinovich	**TDIU, dotsent, i.f.n.**
Shukurov Izzatillo Xikmatillayevich	**SamISI, dotsent. t.f.n.**
Xolmamatov Diyor Haqberdiyevich	**SamISI, dotsent,.i.f.f.d.**
Ibodov Kamoliddin Mamatqulovich	**SamISI, dotsent, i.f.f.d.**
Abiyev Jahongir Ne'matovich	**SamISI, dotsent. i.f.f.d.**
Ernazarov Alisher Ergashevich	**ISFT, Samarqand kampusi dotsent, p.f.f.d.**
Artikov Zokir Sayfiddinovich	**SamISI, dotsent, i.f.f.d.**
Abduxamidov Sarvar Adxamovich	**SamISI, dotsent, i.f.f.d.**
Shirinov Uchqun Abduxalilovich	**SamISI, dotsent, i.f.f.d.**
Pashaxodjayeva Dildora Djabborxonovna	**SamISI, dotsent, i.f.f.d.**
Normurodov Umid Normurod o'g'li	**SamISI, dotsenti, i.f.f.d.**
Maxmudov Lazizbek Ubaydullo o'g'li	**SamISI, dotsenti v.b., i.f.f.d.**
G'apparov |Azim Qayumovich	**SamISI, i.f.f.d.**
Tagayev Salim |Sobirovich	**TDIU, dotsent. i.f.f.d.**
Axrororv Zarif Oripovich	**TDIU, Samarqand filiali i.f.d, professor v.b.**
Malikova Dilrabo Muminovna	**KIUT Samarqand filiali dotsenti, i.f.f.d.**
Ochilova Xilola Nematovna	**SamISI, i.f.f.d.**
Ruziboyeva Nargiza Xakimovna	**SamISI, dotsenti. i.f.f.d.**
Kuldashev Sherzod Alimardonovich	**SamISI, kata o'qituvchisi. i.f.f.d.**
Beknazarov Farxod Abduvaxidovich	**SamISI, dotsenti, i.f.f.d.**
Karimov Anvar Aktamovich	**SamISI, dotsenti, i.f.f.d.**
Rustamov Jamshed Ergashevich	**SamISI, dotsent v.b., p.f.f.d.**
Murodov Alisher Murodjon o'g'li	**SamDU, dotsenti, i.f.f.d.**

M U N D A R I J A

Ashurova O.Yu. Kadirov D	O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ TIZIMINING TARAQQIY ETGAN DAVLATLAR SOLIQ TIZIMI BILAN SOLISHTIRMA TAHLILI.	5-12
O‘rolov Sh.M. Ibodullayev J.M.	SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA LOGOPEDIK REABILITATSIYA	13-22
Rajabboyev Shohzod Rajaboyev Shahboz	AQLLI UY TIZIMLARINING NAZARIY ASOSLARI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI TAHLIL QILISH	23-28
Талибова А.Ю.	РАЗВИТИЕ ЭКСКУРСИОННЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ И УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА	29-36
Rajabboyev Shohzod Rajaboyev Shahboz	AQLLI UY TIZIMLARIDA SUN’IY INTELLEKTNING ROLI	36-41
Masudova M.D.	USING MODERN COMPUTER PROGRAMS IN TEACHING	41-45
Xolmirzayeva G.A.	IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH	45-49
Ashurova O.Yu. Suyarova Bahora	SUN'IY INTELLEKT SOHASIDA INFRATUZILMA VA INSON RESURSLARINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI.	50-54
Rajabboyev Shohzod Rajaboyev Shahboz	AQLLI UY TIZIMLARINING KONSEPTUAL ASOSLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	54-58
Ашурова О.Ю. Абдурахмонов Ж.	РОЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ ЧАСТНОГО СЕКТОРА В ФИНАНСИРОВАНИИ ЗЕЛЕНЫХ ИННОВАЦИЙ	59-61
Xolmirzayeva G.A.	IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYALARNI BOSHQARISH	62-66
Xolmirzayeva G.A.	IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISHDA INVESTITSIYALARNING ROLI	67-70
Bekmurodov A.A. Adashkulov R.Sh.	BANKLARDA MOLIYAVIY MENEJMENTNI MODERNIZATSIYA QILISH: ILG‘OR MODELLAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	71-75
Bekmurodov A.A. Jo‘raboyev S.X.	MOLIYAVIY AKTIVLARNING MOHIYATI, TASNIFLANISHI VA BAHOLANISHI	75-80
Bekmurodov A.A. Jo‘raboyev S.X.	KORXONALARDA STRATEGIK REJALASHTIRISH XUSUSIYATLARI	80-88
Ашурова О.Ю. Бекпулатов К.	ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УЗБЕКИСТАНА	89-94
Ашурова О.Ю. Нурмаматов А	РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЧАСТНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ	94-97
Bekmurodov A.A. Xasanov F.F	RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING IQTISODIY TIZIMLARGA TA’SIRI	98-101
Xaqnazarova Yu.J. Jo‘raqulov M.S.	ЯШИЛ ИННОВАЦИЯЛАР АСОСИДА ХИЗМАТЛАР СОҲАСИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ БАҲОЛАШ: БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ УЧУН ЯНГИ ЁНДАШУВ	101-104
Xolmirzayeva G.A.	XORIJIY INVESTITSIYALARNI JAHON IQTISODIY	105-109

Baxridinov X.I.	TIZIMIDAGI O'RNI	
Bekmurodov A.A. Lutfullayev M.X.	QARZ VA XUSUSIY KAPITALNING BOZOR NARXINI BAHOLASH: XALQARO TAJRIBA	109-114
Bekmurodov A.A. Lutfullayev M.X.	MOLIYAVIY MENEJMENTNING PRINSIPLARI	115-119
Xolmirzayeva G.A.	IQTISODIYOTGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISHDA MAXSUS IQTISODIY HUDUDLARNING O'RNI	120-122
Xolmirzayeva G.A.	XUSUSIY SEKTIRNI RIVOJIDA INVESTITSIYALARNI RO'LI	123-127
Xolmirzayeva G.A. Abduxayirov Q.A.	IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING ROLI	127-130
Xolmirzayeva G.A.	O'ZBEKISTONDA INVESTISIYA FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISHNING HUQUQIY ASOSLARI	131-134
Xolmirzayeva G.A. Tohirov A.X	IQTISODIYOTNING XALQARO INTEGRATSIYASIDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING O'RNI VA ULARNING XALQARO HARAKATINI TARTIBGA SOLISH	135-139
Komilova M.Q. Xudayberdiyev B	SUN'IY INTELLEKTNING KELAJAK UCHUN SALBIY TA'SIRLARI	139-143
Каражанова Г.Т.	ESG В КОРПОРАТИВНОМ УПРАВЛЕНИИ: ОТ ФОРМАЛЬНОГО СОБЛЮДЕНИЯ К РЕАЛЬНОЙ ПРИБЫЛИ В УЗБЕКСКИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ КОМПАНИЯХ (SOE). РЕФОРМЫ 2025 ГОДА, ИНТЕГРАЦИЯ ESG В СОВЕТЫ ДИРЕКТОРОВ И ВЛИЯНИЕ НА ПРИВЛЕЧЕНИЕ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ (FDI) В «ЗЕЛЁНУЮ» ЭНЕРГЕТИКУ	143-148
Каражанова Г.Т.	ДОСТУП К ВТО: ФИНАНСОВЫЕ СТРАТЕГИИ ДЛЯ ИНТЕГРАЦИИ УЗБЕКСКИХ КОМПАНИЙ В ГЛОБАЛЬНЫЕ ЦЕПОЧКИ ПОСТАВОК? ТОРГОВЫЕ РЕФОРМЫ 2025 ГОДА, ИНСТРУМЕНТЫ ТОРГОВОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ И КЕЙСЫ АВТОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ	149-154
Каражанова Г.Т.	ВЕНЧУР ДЛЯ ФИНТЕХА: $260 МЛН В 2024 ГОДУ — КАК «ЭФФЕКТ UZUM» МЕНЯЕТ ПРАВИЛА ПРИВЛЕЧЕНИЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ ДЛЯ УЗБЕКСКИХ СТАРТАПОВ? РОЛЬ TENCENT И VR CAPITAL, PITCH-МОДЕЛИ И ФОКУС НА ЦИФРОВОМ КРЕДИТОВАНИИ	155-160
To'rayev A.Q. Buriyev O	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING JAHON SAVDO TASHKILOTIGA QO'SHILISHINING IQTISODIY AHAMIYATI	161-163
Xaqnazarova Yu.J.	ЯШИЛ ИННОВАЦИЯЛАР АСОСИДА ХИЗМАТЛАР СОҲАСИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ БАҲОЛАШ: БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ УЧУН ЯНГИ ЁНДАШУВ	164-167

Ashurova Oltin Yuldashevna-Samarqand iqtisodiyot va servis instituti katta o‘qituvchisi.
Kadirov Damir-4 kurs talabasi

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOLIQ TIZIMINING TARAQQIY ETGAN DAVLATLAR SOLIQ TIZIMI BILAN SOLISHTIRMA TAHLILI.

Annotatsiya: Ushbu maqolada soliq tizimining o‘ziga xos xususiyatlari hamda taraqqiy etgan davlatlar soliq tizimi bilan solishtirma tahlili bo‘yicha ma’lumotlar keltirib o‘tilgan. Bu davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash uchun zarurligi to‘g‘risida fikr va molohazalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Elektron soliq tizimlari, sun’iy intellekt, blockchain texnologiyalari, innovatsion yechimlar, soliq to‘lash jarayonlarini prognoz qilish.

Abstract: This article presents information on the specific features of the tax system and a comparative analysis with the tax systems of developed countries. It also discusses the need for this system to ensure the economic stability of the state.

Keywords: Electronic tax systems, artificial intelligence, blockchain technologies, innovative solutions, forecasting tax payment processes.

1. O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimining umumiy ko‘rinishi. O'zbekiston Respublikasi soliq tizimi mamlakat iqtisodiyotini tartibga soluvchi va davlat byudjetini to‘ldirish vositalaridan biri bo‘lib, u bir nechta asosiy soliqlar, yig‘imlar va boshqa to‘lovlarni o‘z ichiga oladi. Avvalo, O'zbekistonda soliq siyosati Davlat soliq qo‘mitasi tomonidan boshqariladi. Ushbu qo‘mita soliq yig‘ish va nazorat qilish funksiyalarini amalga oshiradi.

1.Soliq turlari va ularning ulushi.

2.Soliq yig‘ish va nazorat.

3.Iqtisodiy statistika.

4.Hududiy soliq taqsimoti.

5.Soliq yengilliklari va imtiyozlari.

6.Kelajakdagi yo‘nalishlar.

Kelgusi yillarda O'zbekiston soliq tizimini yanada soddalashtirish va soliq bazasini kengaytirishga qaratilgan islohotlarni davom ettirishni maqsad qilmoqda. 2030 yilga qadar soliq to‘lovini raqamlashtirish va soliq intizomini yanada oshirish ustuvor yo‘nalishlardan biri etib belgilangan.

2. Taraqqiy etgan davlatlarning soliq tizimi modellari. Taraqqiy etgan davlatlarning soliq tizimi modellari turli xil kontseptual yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu tizimlar odatda samaradorlik va adolatlilikni ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan. Har bir taraqqiy etgan davlatning o‘ziga xos soliq modeli mavjud.

1. **Shvetsiya:** Shvetsiya dunyodagi eng progressiv soliq tizimlaridan biriga ega. Umumiy soliq yuki YaIMning taxminan 44-46% ni tashkil etadi. Yuqori darajadagi daromad solig‘i foizi 52% ga yetadi. Shvetsiyada soliqdan tushgan daromadlar asosan ijtimoiy himoya, sog‘liqni saqlash va ta'limga yo‘naltiriladi.

2. **Germaniya:** Germaniyada soliq yuki YaIMning 39-40% ni tashkil etadi. Daromad solig‘i progressiv bo‘lib, eng yuqori stavka 45% ga yetishi mumkin. Qo‘shimcha qiymat solig‘i (QQS) esa 19% ni tashkil etadi. Nemis soliqlari ko‘p jihati bilan federativ bo‘lib, bu daromadlarni muvozanatlashtirishga imkon beradi.

3. **Fransiya:** Soliq yuki YaIMning 47-48% atrofida. Daromad solig‘i stavkalari progressiv va 45% ga yetishi mumkin. QQS esa 20% tashkil etadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita soliqlar orqali davlat jamg‘armalari keng qamrovli ijtimoiy xizmatlarga sarflanadi.

4. **AQSh:** Amerika Qo‘shma Shtatlarida soliq yuki YaIMning taxminan 25-27% ni tashkil etadi, bu taraqqiy etgan iqtisodiyotlar orasida nisbatan past. Federativ tizim mavjud bo‘lib, federal va shtat soliq stavkalari bilan ajralib turadi. Eng yuqori federal daromad solig‘i 37% ga yetadi. QQS kabi milliy soliq yo‘q, lekin ko‘plab shtatlar o‘z savdo soliqlarini joriy etadilar.

5. **Yaponiya:** Yaponiyaning soliq yuki YaIMning taxminan 30% ni tashkil etadi. Progressiv daromad solig‘i eng yuqori darajada 45% ga yetadi. QQS esa 10% dir. Soliqdan tushgan mablag‘lar ko‘pincha ijtimoiy himoya va jamiyat infratuzilmasini rivojlantirishga yo‘naltiriladi.

6. **Kanada**: Soliq yuki YaIMning 33-34% ni tashkil etadi. Kanadada daromad solig‘i progressiv bo‘lib, eng yuqori stavka 33% ga yetadi. QQS davlat darajasida 5%ni tashkil etadi, lekin ba’zi viloyatlar o‘z solig‘larini kiritadilar.

Bu davlatlar soliq tizimlari odamlarni iqtisodiyotga ko‘proq jalb qilish, jamiyat farovonligini oshirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va jamoat xizmatlariga mablag‘ ajratish orqali rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Ularning modellari iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sharoitlarga muvofiq moslashtirilgan bo‘lib, ko‘pincha ijtimoiy ta'minotni qoplash uchun yuqori daromad solig‘i va QQS stavkalarini qo‘llaydi.

3. Soliq stavkalari va ularning taqqoslanishi. Soliq stavkalari va ularning taqqoslanishi muammosi ko‘pgina davlatlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Soliqlar davlat byudjeti uchun asosiy daromad manbai bo‘lib, turli darajalarda va turli shakllarda joriy etiladi. Quyida soliq stavkalari va ularning taqqoslanishi bo‘yicha ma’lumotlar keltiriladi.

1.Qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) stavkalari:

- O'zbekiston: 12%

- Rossiya: 20%
- Qozog‘iston: 12%
- Germaniya: 19%
- Buyuk Britaniya: 20%
- Yaponiya: 10%

QQS iste’mol solig‘i bo‘lib, asosan tovarlar va xizmatlarning qo‘shilgan qiymati asosida hisoblanadi. QQSning darajasi davlatning iqtisodiy siyosatiga hamda byudjetga bo‘lgan talablarga bog‘liq bo‘ladi.

2. Daromad solig‘i stavkalari:
- O‘zbekiston: 12%
- Rossiya: 13%
- AQSh: 10% - 37% (progressiv stavkalar)
- Qozog‘iston: 10%
- Xitoy: 3% - 45% (progressiv stavkalar)
- Buyuk Britaniya: 20% - 45% (progressiv stavkalar)

Daromad solig‘i jismoniy shaxslarning daromadiga nisbatan olinadigan soliq bo‘lib, ko‘plab davlatlarda progressiv stavkalar qo‘llaniladi. Bu shuni anglatadiki, yuqori daromadli shaxslardan ko‘proq soliq undiriladi.

3. Foyda solig‘i stavkalari:
- O‘zbekiston: 15%
- Rossiya: 20%
- AQSh: 21%
- Germania: 15%
- Yaponiya: 23.2%
- Xitoy: 25%
- Qozog‘iston: 20%

Korporativ daromad solig‘i kompaniyalarning daromadlariga nisbatan olinib, ushbu soliq kompaniyalarning ish faoliyatidan olinadigan daromadlar asosida hisoblanadi.

4. Mulk solig‘i stavkalari (yillik asosda):
- O‘zbekiston: Uy-joy umumiy qiymatining 0.34% dan 0.6% gacha
- Rossiya: Uy-joy umumiy qiymatining 0.1% - 2%
- AQSh: O‘rtacha 1%
- Germaniya: 0.35% - 0.5%
- Buyuk Britaniya: O‘rtacha 0.7%
- Yaponiya: 1.4%

Mulk solig‘i yillik asosda olib boriladi va jismoniy shaxslarning yoki

korporatsiyalarning egalik huquqlariga ega bo‘lgan mol-mulkka qo‘llaniladi. Bu soliq ko‘rsatkichlari ko‘pincha mulkning joylashuvi va qiymatiga bog‘liq.

5. Aksiz solig‘i stavkalari:

- O‘zbekiston: Turli mahsulotlar uchun turli stavkalar (spirtli ichimliklar, tamaki mahsulotlari, yonilg‘i ishlab chiqarish va boshqalar)
- Rossiya: Turli mahsulotlar uchun turli stavkalar
- AQSh: Turli mahsulotlar uchun turli stavkalar
- Germaniya: Benzin uchun 0.65 yevro/litr, sigaret uchun 0.13 yevro/dona
- Buyuk Britaniya: Spirtli ichimliklar uchun 28.74 funt/litr
- Yaponiya: Har bir mahsulot uchun turli stavkalar

Aksiz soliqlari ma’lum turdagi tovarlar, masalan, alkogol, tamaki va yonilg‘i uchun olinadi va bu tovarlar va xizmatlardan foydalanishni tartibga solishga qaratilgan. Bu soliq stavkalari odatda davlatning sog‘liqni saqlash va ekologiya siyosatiga muvofiq belgilanadi.

Yuqoridagi raqamlar turli davlatlarning soliq tizimlari va stavkalarini solishtirishga yordam beradi. Har bir davlatning soliq siyosati milliy iqtisodiyot, siyosiy va ijtimoiy ehtiyojlarga bog‘liq ravishda shakllanadi. Ular iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy adolat va byudjetni to‘ldirish ehtiyojlari o‘rtasida muvozanatni ta'minlashga harakat qiladi.

4. Soliq imtiyozlari va ularning roli. Soliq imtiyozlari va ularning roli iqtisodiyotning rivojlanishiga ta’sir etuvchi muhim omillardan biridir. Soliq imtiyozlari davlat tomonidan qo‘llaniladigan iqtisodiy vositalar bo‘lib, ular orqali davlat ma’lum iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish yoki ijtimoiy maqsadlarga erishish uchun soliqlarni kamaytirish yoki butunlay bekor qilish shaklida yengilliklar beradi.

Soliq imtiyozlarining asosiy turlari quyidagilardir:

1. Soliqdan ozod etish (to‘liq ozod qilish): Bu imtiyoz turlari muayyan turdagi daromadlar yoki faoliyat turlarini soliqqa tortishdan to‘liq ozod etishni nazarda tutadi.

2. Soliq stavkalarini kamaytirish: Ba'zi holatlarda davlat ma’lum faoliyat yoki mahsulotlar uchun soliqlarni kamaytirish orqali imtiyozlar beradi. Misol uchun, kichik va o‘rta korxonalarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida ularga nisbatan daromad solig‘i stavkalarida yengillik bo‘lishi mumkin.

3. Investitsiya hisobidan soliq imtiyozlari: Ko‘pincha, yangi investitsiyalarni jalb qilish maqsadida, davlat investorlarga ma’lum muddatga soliq imtiyozlari taqdim etadi. Bu, masalan, yangi korxonalar ochilganda bir necha yil davomida ularga daromad solig‘i stavkasini nolga tenglashtirish yoki kamaytirish tarzida

amalga oshirilishi mumkin.

4. Boshqa soliqlar va bojxona to‘lovlari bo‘yicha imtiyozlar: Bojxona sohasidagi imtiyozlar eksport yoki importni rag‘batlantirish uchun soliq imtiyozlari turiga kiradi. Masalan, texnologik uskunalar yoki xom ashyolarni olib kirish uchun bojsiz kiritish imkoniyatlarini berish mumkin.

Soliq imtiyozlarining roliga to‘xtaladigan bo‘lsak, ular iqtisodiyotni rivojlantirish uchun bir qancha muhim funktsiyalarni bajaradi:

- Investitsiyalarni jalb qilish va ishlab chiqarishni kengaytirish: Soliq imtiyozlari orqali kapital xarajatlarini kamaytirish, yangi texnologiyalar o‘rnatish va ishlab chiqarishni kengaytirish uchun investitsiyalarni jalb etish mumkin.

- Ish o‘rinlarini yaratish: Soliq imtiyozlari korxonalarni kengaytirishga undashi tufayli yangi ish o‘rinlarini yaratishga ko‘maklashadi. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni oshirib, aholi bandligini ta’minlashga yordam beradi.

- Mahalliy mahsulotlarni rag‘batlantirish: Ichki bozorga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish hajmini rivojlantirish va import o‘rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqarishni rag‘batlantirish uchun soliq imtiyozlari xizmat qiladi.

- Ijtimoiy va ekologik loyihalarni qo‘llab-quvvatlanishi: Davlat muayyan ijtimoiy yoki ekologik maqsadlarga erishish uchun, masalan, yashil texnologiyalarni joriy etish yoki qishloq joylarda infratuzilmani yaxshilash uchun soliq imtiyozlari taqdim etishi mumkin.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, soliq imtiyozlari samarasida korxonalar sonining oshishi, ishlab chiqarish hajmining kengayishi va yangi ish o‘rinlarining yaratilishi kuzatilmoqda.

5. Soliq qonunchiligidagi islohotlar. Soliq qonunchiligidagi islohotlar so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy rivojlanishida muhim o‘rin tutmoqda. Ushbu islohotlar mamlakat ichki iqtisodiyotni raqobatbardosh qilish, soliq yig‘imlarini oshirish va soliq to‘lovchilar uchun shaffof va qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan. Quyida soliq qonunchiligida amalga oshirilgan asosiy islohotlar va ularning natijalari haqida ba’zi muhim ma’lumot va raqamlar keltirilgan.

Soliq to‘lovlarini avtomatlashtirish: So‘nggi yillarda onlayn soliq hisobot tizimi joriy qilindi va bu orqali soliq to‘lovchilarning soliqlarni onlayn monitoring qilishlari va o‘z vaqtida to‘lashlari uchun sharoit yaratildi.

Iqtisodiyotdagi norasmiy sektorni legallashtirish: Norasmiy mehnat sektorini legallashtirishga qaratilgan choralar ham ko‘rildi. 2024-yilda iqtisodiyotda norasmiy ishlagan 200 ming kishi soliq to‘lash tizimiga kiritildi. Bu soliq bazasini kengaytirish bilan bir qatorda, mehnat bozoridagi shaffoflikni oshirishga xizmat

qildi.

Hududiy soliq siyosatida o‘zgarishlar: Mamlakatning turli hududlarida soliq siyosatini moslashtirish asosiy vazifalardan biri bo‘lib kelmoqda. Buning natijasida, 2024-yilda qishloq xo‘jaligi va tadbirkorlik sektorida soliq yuki regional sharoitlarga ko‘ra farqlangan holda joriy etildi. Masalan, tog‘li hududlardagi fermer xo‘jaliklari uchun soliq yuki 10% gacha kamaytirildi.

Elektron tijorat solig‘i: Elektron tijoratning tez sur’atlar bilan rivojlanishi sababli, 2024-yilda elektron tijoratdan tushgan daromadlarga soliq undirilishi orqali jami 200 milliard so‘m soliq yig‘ildi.

Iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarida soliq yukini oshirish: 2024-yilda neft va gaz qazib olish sanoatidagi soliq stavkalari oshirildi, bu esa byudjet daromadlarini qo‘shimcha 15% ga oshirish imkoniyatini berdi.

Bu raqamlar va islohotlar, soliq qonunchiligida amalga oshirilayotgan muhim o‘zgarishlarni yoritib beradi va O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishiga ko‘maklashadi. Islohotlarning davomiyligi va yangi soliq siyosati strategiyasi mamlakat uchun uzoq muddatli ijobiy natijalar berishga umid qilinadi.

6. Elektron soliq tizimlari. Elektron soliq tizimlari zamonaviy dunyoda soliq yig‘ish jarayonlarini avtomatlashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida joriy etilmoqda. Ushbu tizimlar turli mamlakatlarda soliq to‘lovchilar uchun qulayliklar yaratish va soliq idoralari ishini yengillashtirish maqsadida ishlatiladi. Quyida elektron soliq tizimlariga oid ba’zi muhim ma’lumotlar va raqamlar keltirilgan.

1. Jahon tajribasi: Jahonda ko‘plab davlatlar elektron soliq tizimlaridan foydalanmoqda. Masalan, Estoniya elektron hukumat jihatidan oldinda bo‘lib, 2000-yillardan boshlab elektron soliq deklaratsiyalarini joriy etgan. Bugungi kunda Estoniyada barcha soliq deklaratsiyalarining 95 foizi elektron shaklda topshiriladi.

2. AQSh: AQShda Ichki Daromad Xizmati (IRS) soliq to‘lovchilarga elektron shaklda soliq deklaratsiyalarini topshirish imkoniyatini taklif qiladi. 2024-yildagi soliq mavsumida IRS 150 milliondan ortiq elektron deklaratsiyalarni qabul qilgan.

3. Xitoy: Xitoyda elektron soliq tizimlari RFID (Radiofrequency identification) va big data texnologiyalari yordamida, maxsus dasturiy ta’minot orqali noqonuniy soliq bo‘yicha hisob-kitobni osonlashtirmoqda.

4. O‘zbekiston: O‘zbekiston Respublikasi ham elektron soliq tizimlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda. Yaqinda O‘zbekiston Davlat Soliq Qo‘mitasi tomonidan “Soliq hamkori” deb nomlangan yangi elektron xizmat joriy etilgan. Ushbu tizim orqali soliq to‘lovchilar o‘z deklaratsiyalarini onlayn tarzda

to‘ldirish va yuborish imkoniyatiga ega.

5. Evropa Ittifoqi: Evropa Ittifoqida e-soliq xizmatlari keng qamrovli bo‘lib, ko‘pgina davlatlarda soliq to‘lovchi kompaniyalar soliqlarini onlayn shaklda to‘laydi. Ittifoq davlatlarida elektron soliq to‘lovlarining umumiy ulushi 80 foizdan ko‘proqni tashkil etadi.

Samaradorligi: Elektron soliq tizimlari davlat byudjetini to‘ldirishda katta rol o‘ynaydi. Masalan, Singapurda elektron soliq tizimi joriy etilgandan keyin soliqlar yig‘ilishining samaradorligi 20 foizga oshgan.

Xavfsizlik: Elektron soliq tizimlarida xavfsizlik juda muhim masala hisoblanadi. Elektron ma’lumotlarni hujumlardan himoya qilish uchun ko‘plab davlatlar shifrlash texnologiyalari va autentifikatsiya tizimlaridan foydalanmoqda. Masalan, AQSh va Yevropa davlatlari ikki faktorli autentifikatsiya tizimlarini joriy qilgan.

Statistik ma’lumotlar: Dunyo bo‘ylab soliq to‘lovchilar soni ortib bormoqda. Avvalroq, YUNKTAD hisobotiga ko‘ra, 2024-yilda global miqyosda 5 milliarddan ortiq soliq to‘lovchi mavjudligi qayd etilgan. Bu raqamlarning kattaligi elektron tizimlar orqali soliq yig‘ishning qanchalik muhimligini tushuntiradi.

Kelajakdagi rivojlanish: Elektron soliq tizimlarining kelajakdagi rivojlanishi sun’iy intellekt, blockchain texnologiyalari va boshqa innovatsion yechimlar yordamida yanada takomillashtirilishi kutilmoqda. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar soliq to‘lash jarayonlarini prognoz qilish va soliq to‘lashdan qochish holatlarini aniqlashda foydali bo‘lishi mumkin.

Foydalanuvchi soni: Ko‘plab davlatlarda elektron soliq tizmlaridan foydalanuvchi soliq to‘lovchilarining soni har yili sezilarli ravishda oshmoqda. Masalan, Rossiyada 2024-yilda elektron deklaratsiyalar bo‘yicha foydalanuvchi soliq to‘lovchilarining soni 30 foizga oshgan.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar elektron soliq tizimlarining qanday ishlashi, ularning xizmat ko‘rsatuvchi davlatlarning soliq yig‘imida qanday rol o‘ynashi va bu tizimlarning rivojlanish dinamikasi haqida tushuncha berishga xizmat qiladi. Elektron soliq tizimlari haqida chuqur tushunchaga ega bo‘lish va ularning amaliyotda qanday qo‘llanilishini bilish davlatlar uchun juda muhimdir, chunki bu tizimlar yaratiladigan iqtisodiy imkoniyatlarni yanada oshirishi mumkin.

Hozirgi holatga ko‘ra, ko‘pgina davlatlarda xalqaro soliqlarni yanada shaffof va adolatli qilish yo‘llari izlanmoqda, bu esa transchegaraviy savdo va investitsiyalarni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, davlatlar xalqaro soliq bitimlarini tuzish va BEPSga qarshi kurashishda ko‘proq hamkorlik qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A. “Soliq tizimini takomillashtirish masalalari”. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2021. – 256 b.

2. Qodirov N., Jo‘raev O. “Soliqlar va soliq solish nazariyasi”. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. – 310 b.

3. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi (yangi tahriri). – Toshkent: Adolat, 2022.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Солиқ-бюджет сиёсати концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони, PF-60-son, 2022 yil 29 dekabr.

5. Yahyoev Q. «Soliqqa tortish nazariyasi va amaliyoti». T-2023 y.

6. M.Alimardonov, N.Qoziyeva “Soliqlar va soliqqa tortish” o‘quv-uslubiy qo‘llanma Toshkent “Iqtisod- Moliya” 2019 y.

7. OECD. Tax Policy Reforms 2024: OECD and Selected Partner Economies. Paris: OECD Publishing, 2024. – ISBN 978-92-64-91806-1. OECD+2OECD+2

8. OECD. Tax Policy Reforms 2023. Paris: OECD Publishing, 2023

9. Allayarov, S. R. (2024). Mahalliy byudjetar moliyaviy barqarorligini ta’minlashning dolzarb masalalari. Science and Education, 3(3), 1150-1155.

10. www.soliq.uz - O’zbeksiton Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi rasmiy veb-sayti

O‘rolov Sherzod Muzaffar o‘g‘li
TDIU “Raqamli iqtisodiyot va axborot tizimlari ” fakulteti,
magistranti Email: sherzoduralov03@gmail.com

Ibodullayev Jaxongir Maxammadi o‘g‘li
Muhammad al-xorazmiy nomidagi
TDIU “Kompyuter injiniringi” fakulteti,
magistranti jahon18gir@gmail.com

SUN’IY INTELLEKT YORDAMIDA LOGOPEDIK REABILITATSIYA

Annotatsiya: Maqolada sun’iy intellekt (SI) texnologiyalarining logopedik reabilitatsiyadagi roli, an’anaviy terapiyadan afzalliklari va zamonaviy imkoniyatlari yoritilgan. Dunyo miqyosida nutq buzilishlari bolalar orasida keng tarqalgan bo‘lib, COVID-19 davrida bu ko‘rsatkich yanada oshgan. Maqolada SI yordamida avtomatlashtirilgan diagnostika, real vaqtli monitoring, mashina o‘rganish orqali individual terapiya rejalari tuzish kabi yutuqlar tahlil qilingan. Deep Neural Networks (DNN), Recurrent Neural Networks (RNN), Transformer modellari va “Fluency SIS”, “Voiceitt”, “Eloquent” kabi ilovalarning nutqni tahlil qilishdagi roli ko‘rsatilgan. SI yordamida logopedik reabilitatsiyaning an’anaviy usullardan farqlari tahliliy jadvalda taqqoslangan. SI texnologiyalarining imkoniyati cheklangan shaxslar uchun inklyuziv rivojlanish va raqamli ta’lim jarayonlaridagi istiqbollari ham yoritilgan. Maqola natijalari SI asosida logopedik reabilitatsiyani takomillashtirish orqali nutq buzilishlarini erta aniqlash, terapiyani shaxsiylashtirish va reabilitatsiya samaradorligini oshirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: logopediya, reabilitatsiya sun’iy intellekt, logopediya, reabilitatsiya, mashina o‘rganish, nutq buzilishlari, DNN, RNN, avtomatik nutq tahlili, raqamli ta’lim, inklyuziya.

Abstract: This article explores the role of artificial intelligence (AI) technologies in speech therapy rehabilitation, highlighting their advantages over traditional therapeutic methods and their modern capabilities. Speech disorders are widespread among children worldwide, and the rate has increased even further during the COVID-19 pandemic. The study analyzes achievements such as automated diagnostics, real-time monitoring, and the creation of individualized therapy plans using machine learning. The roles of Deep Neural Networks (DNN), Recurrent Neural Networks (RNN), Transformer models, and applications such as “Fluency SIS,” “Voiceitt,” and “Eloquent” in speech analysis are presented. A comparative analytical table illustrates the differences between AI-assisted and traditional speech therapy approaches. Furthermore, the prospects of AI technologies in promoting inclusive development and digital learning for individuals with special needs are

discussed. The findings indicate that enhancing speech therapy rehabilitation through AI enables early detection of speech disorders, personalized treatment, and improved rehabilitation efficiency.

Keywords: speech therapy, rehabilitation, artificial intelligence, machine learning, speech disorders, DNN, RNN, automatic speech analysis, digital education, inclusion.

Kirish.

Bugungi kunda sun’iy intellekt texnologiyalari turli sohalarga chuqur kirib borayotgani kuzatilmoqda. Tibbiyot, ta’lim va reabilitatsiya kabi muhim yo‘nalishlarda SI asosidagi yechimlar inson salomatligini tiklash va sifatli xizmat ko‘rsatishda muhim o‘rin egallamoqda. Ayniqsa, nutq buzilishlariga chalingan bolalar va kattalar uchun logopedik reabilitatsiya jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish yangi imkoniyatlarni ochib berishi ko‘zda tutilmoqda. An’anaviy terapiya metodlariga nisbatan SI yordamida individual yondashuv, avtomatik holat tahlili, hamda interaktiv mashqlarni amalga oshirish imkoniyati mavjud. Ushbu maqolada sun’iy intellektning logopedik reabilitatsiyada qo‘llanilishi, uning samaradorligi va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Dunyo miqyosida nutq buzilishlari statistikasi shuni ko‘rsatadiki Bolalar o‘rtasida: Dunyo bo‘yicha 3–17 yoshdagi bolalarning taxminan 7,7 foizi so‘nggi 12 oy ichida nutq, til, ovoz yoki yutish bilan bog‘liq muammolarga duch kelgan. nidcd.nih.gov Maktabgacha yoshdagi bolalar: 4–5 yoshdagi bolalar orasida nutq va til buzilishlari darajasi 6,6% dan 20,6% gacha bo‘lishi mumkin. COVID-19 pandemiyasi davrida bolalar orasida nutq buzilishlari tashxislari sezilarli darajada oshdi. Masalan, 2022 yilda 0–12 yoshdagi bolalar orasida nutq buzilishlari tashxislari pandemiyadan oldingi davrga nisbatan 110% ga oshgan ma’lum bo‘lgan. Bugungi kunda dunyoga mashhur olimlarning bir qanchasi nutq buzilishi ustida ko‘plab ish olib borishmoqda jumladan, Prof. Shrikanth Narayanan (USC, USA) ish yo‘nalishi: Nutq buzilishlarini avtomatik tashxislash uchun deep learning va signal processing usullari. Natijalar: Parkinson kasalligi, autizm va disleksiya bilan bog‘liq nutq nuqsonlarini aniqlashda 90% dan yuqori aniqlik. Loyihalar: SAIL-ON Lab – real vaqtda ovoz tahlili uchun tizimlar. Prof. Simon King (Edinburgh Universiteti, UK) ish yo‘nalishi: Text-to-Speech (TTS) va nutq reabilitatsiyasi uchun SI modellari. Natijalar: Nutqiy nogironligi bo‘lgan bemorlar uchun shaxsiylashtirilgan ovoz sintezatori. Prof. Mari Ostendorf (Washington Universiteti, USA) ish yo‘nalishi: Bolalarda nutq rivojlanishini monitoring qilish uchun LSTM va Transformer modellari. Natijalar: BabyTalk loyihasi – 2-5 yoshdagi bolalarning nutqidagi kechikmalarni aniqlash. Dr. Junichi Yamagishi (Edinburgh, UK) ish yo‘nalishi: Nutq

buzilishlarini tuzatish uchun GAN (Generative Adversarial Networks).Natijalar: Nogironlar uchun tabiiy ovozni qayta ishlash tizimi (Voice Conversion Challenge)**.**

Mazkur maqolada Sun'iy intellekt texnologiyalarini an'anaviy terapiya bilan birgalikda logopedik reabilitatsiyada qo'llash va afzalliklari, an'anaviy usullar bilan taqqoslash va sun'iy intellektning logopedik terapiyadagi dolzarb o'rni haqida batafsil ma'lumot beriladi. Shu orqali SI texnologiyalarining logopedik muammolarni bartaraf etishda qanchalik samarali va zarur ekanligi ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism.

Ananaviy Logopedik reabilitatsiyani qo'llanilishi:

An'anaviy logopedik reabilitatsiya nutq, ovoz, til, eshitish va yutish funksiyalaridagi buzilishlarni tuzatish uchun ishlatiladigan tizimli yondashuvdir. Ushbu jarayon bir qator bosqichlardan iborat bo'lib, har bir bemorning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi. Quyida an'anaviy metodikaning asosiy tartibi va usullari keltirilgan.

Dastlabki Diagnostika (Baholash)

Nutq terapevti (logoped) bemorning holatini quyidagilar asosida baholaydi:

- Nutqning tuzilishi: Talaffuz, grammatika, so'z boyligi.
- Ovoz funksiyasi: Ovozning balandligi, tembri, quvvati.
- Fiziologik omillar: Til, lablar, tomoq harakatlanishi.
- Psixologik omillar: Ishtirok etish istagi, motivatsiya.

Ishlatiladigan testlar:

- Denver II (bolalar uchun rivojlanish testi).
- Boston Diagnostic Aphasia Examination (kattalar uchun).

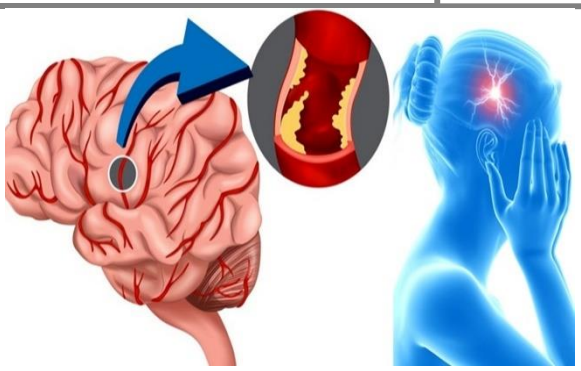

1-rasm

Reabilitatsiya Rejasini Tuzish

Har bir bemor uchun individual dastur ishlab chiqiladi. Misollar:

- Bolalar uchun: Disleksiya, talaffuz buzilishi (masalan, "r" tovushini noto'g'ri aytish).
- Kattalar uchun: Insult (afaziya), Parkinson kasalligi, ovoz uzilishi.

2-rasm

Asosiy Tuzatish Usullari

a) Talaffuzni Tuzatish (Articulation Therapy)

Mashqlar:

- Tovushlarni takrorlash: “Sssss” (ilon), “Shshsh”(shamol).
- O‘yinlar: Tovushni tasvirlaydigan rasmlar orqali (masalan, “shamol” rasmi bilan “sh” tovushini o‘rgatish).
- O‘qish mashqlari: Og‘zaki matnlarda murakkab tovushlarni ishlatish.

3-rasm

b) Ovozni Tiklash (Voice Therapy)

Mashqlar:

- Nafasni boshqarish: Diafragmadan nafas olish.
- Pitchni o‘zgartirish: Baland-past ohanglarni takrorlash.
- Rezonans mashqlari: “Mmm”, “Nnn” kabi tovushlar orqali tomoq bo‘shlig‘ini faollashtirish.

4-rasm

c) Til Funksiyasini Oshirish (Language Therapy)

Afaziya (insultdan keyin) uchun:

- So‘z boyligini kengaytirish: Rasmlardagi narsalarni nomlash.
- Gap tuzish: Oddiy jumlalarni yig‘ish (masalan, “Men... suv... ichmoqchiman”).

d) Yutishni Tuzatish (Dysphagia Therapy)

Mashqlar:

- Til harakatlari: Tilni burun yoki iyakka tegizish.
- Massaj: Tomoq mushaklarini kuchaytirish.

4. Uy Mashqlari va Doimiy Monitoring

- Bemorlarga kunlik mashqlar beriladi (masalan, kuniga 10 daqiqa tovush takrorlash).
- Progressni kuzatish: Har 2-4 haftada qayta baholash.

5. Psixologik Qo‘llab-Quvvatlash

Nutqiy nogironligi bo‘lgan bemorlar uchun:

- Gruppa seanslari: Boshqa bemorlar bilan muloqot.
- Ota-onalarga trening: Bolaning nutqini qo‘llab-quvvatlash usullari.

6. An’anaviy Usullarning Cheklovlari

Vaqt talabi: Uzoq muddatli (6 oydan bir necha yilgacha).

- Mutaxassisga bog‘liqlik: Har bir seans logoped ishtirokisiz amalga oshmaydi.
- Sub’ektiv baholash: Natijalar terapevtning tajribasiga bog‘liq.

Qo‘shimcha Ma’lumot

Mashhur metodikalar:

- PROMPT Therapy (bolalar uchun sensorli yondashuv).
- Lee Silverman Voice Treatment (Parkinson bemorlari uchun).

Adabiyotlar:

- “The Speech-Language Pathology Treatment Planner” (Dennis Tanner).
- “Motor Speech Disorders” (Joseph Duffy).

5-rasm

Sun’iy intellekt yordamida logopedik reabilitatsiya SI vositalari bemorning nutq namunalarini tahlil qilib, disartikulatsiya, afaziya yoki boshqa nutq SI bemorning nutq namunalarini tahlil qilib, individual ehtiyojlariga moslashtirilgan terapiya rejalari tuzadi. Bu yondashuv har bir bemor uchun eng samarali mashqlarni tanlashga yordam beradi. Mobil ilovalar va o‘yinlashtirilgan platformalar bolalar uchun qiziqarli va samarali mashg‘ulotlar taqdim etadi. Masalan, **Fluency SIS**, **Articulation Station Pro** va **Apraxia Farm** kabi ilovalar bolalarning nutqini yaxshilashda foydali bo‘lishi mumkin.

6-rasm

SI vositalari bemorning nutqini real vaqt rejimida tahlil qilib, darhol fikr-mulohaza beradi. Bu terapevtlarga bemorning xatolarini tezda aniqlash va tuzatish imkonini yaratadi. SI bemorning terapiya davomida erishgan yutuqlarini kuzatib boradi va terapevtlarga natijalarni baholashda yordam beradi. Bu yondashuv terapiya jarayonini optimallashtirishga xizmat qiladi. SI asosidagi ilovalar va platformalar bemorlarga uydan chiqmasdan terapiya olish imkonini beradi. Bu ayniqsa chekka hududlarda yashovchi bemorlar uchun juda qulay.

- **Spoken AAC**: Nutq buzilishiga ega bolalar uchun interaktiv muloqot ilovasi.
- **Voiceitt**: Nutqni matnga aylantiruvchi va nutqni yaxshilovchi ilova.
- **Eloquent**: Totqillash muammosini hal etishga yordam beruvchi ilova.

7-rasm

SIning quydagi platformalari yordamida logopedik reabilitatsiya samarali va innovatsion usullarda amalga oshirilishi mumkin. Quyida SI texnologiyalarining logopedik reabilitatsiyada qo‘llaniladigan algoritmlarini ham ko‘rib chiqamiz.

1. Nutqni tanish (Automatic Speech Recognition – ASR)

Tavsifi: Bemorning aytgan so‘zlarini avtomatik tarzda tanib olish.

Algoritmlar:

- Deep Neural Networks (DNN)
- Recurrent Neural Networks (RNN)
- Transformer-based models (masalan, Whisper, wav2vec 2.0)

Foydasi: Nutqdagi xatolarni real vaqt rejimida aniqlash va terapevtik fikr-mulohaza berish uchun judda ham zarur. Deep Neural Networks (DNN) logopediyada juda samarali, chunki ular kompleks nutq signallarini, akustik xususiyatlarni va semantik kontekstni chuqur tahlil qilishga qodir. Hozir biz DNNning logopediya sohasida qanday afzalliklari borligi va asosiy formulalari borligini ko‘ramiz.

DNNning Logopediyadagi Afzalliklari

1. Murakkab nutq signallarini o‘rganish

- DNNlar nutqdagi nozik fonetik farqlarni (masalan, “O” va “A” tovushlari) aniqlashga o‘rgatiladi.
- Ular akustik signallar va lab harakatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlay oladi.

2. Shaxsiylashtirilgan yondashuv

- Har bir bemorning nutqiga mos xususiyatlarni o‘rganib, moslashtirilgan terapiya rejalari tuzadi.

3. Ko‘p qatlamli tahlil

- Ko‘p qatlamli struktura orqali tovush → so‘z → kontekst bo‘yicha kengaytirilgan o‘rganishni amalga oshiradi.

DNN bir nechta qatlamlardan iborat bo‘lib, har bir qatlamda quyidagi matematik jarayonlar sodir bo‘ladi:

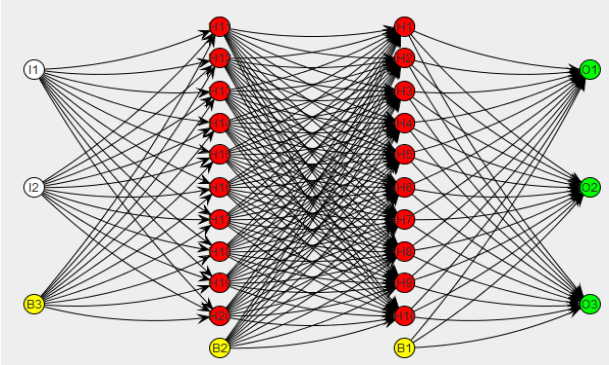
1. **Qatlamda faollik hisoblash:** $\boldsymbol{Z^{(l)} = W^{(l)} * X^{(l-1)} + B^{(l)}}$

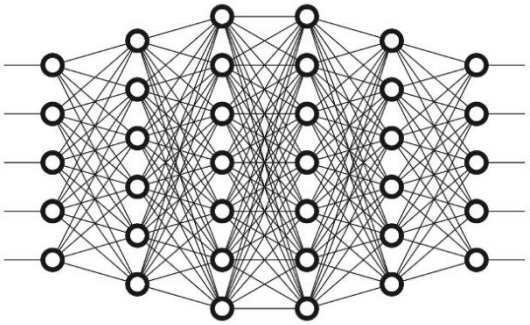
$\boldsymbol{Z^{(l)} - l}$ - qatlamdagi aktivatsiya old qiymati

$\boldsymbol{W^{(l)}}$ – og‘irlik matriksasi

$\boldsymbol{X^{(l-1)}}$ – oldingi qatlamdagi chiqish

$\boldsymbol{b^{(l)}}$ – bias (siljish) vektori

8-rasm

Recurrent Neural Networks (RNN) logopediyada ayniqsa foydali jihati shundaki, chunki ular **ketma-ketlikdagi (sequence-based) ma'lumotlar — ya'ni nutq va vaqt bo'yicha o'zgaruvchan signallar** bilan ishlashga ixtisoslashgan. Quyida RNNning afzalliklari, unga tegishli formular va ishlash prinsiplari bilan tanishamiz:

1. Vaqt bo'yicha kontekstni tushunadi

- Nutqda tovushlar ketma-ketligi muhim (masalan, "soqqa" vs "qasso").
- RNN har bir tovushni oldingilar bilan bog'lab, yaxlit kontekstda baholaydi.

2. Real vaqtli fikr-mulohaza

- RNNlar nutq oqimini real vaqt rejimida tahlil qilishi mumkin.
- Bu logopedik mashqlar paytida darhol xato aniqlash imkonini beradi.

3.Sekvensial ma'lumotlarga moslashgan

- Har bir aytilgan so'z, hece yoki tovushning vaqtli o'zgarishini tushunishga yordam beradi.

Asosiy RNN tuzilmasi

RNN har bir vaqt nuqtasida (masalan, nutqning 1-sekundi, 2-sekundi) quyidagicha ishlaydi: $\boldsymbol{h_t = \tanh(W_{hh}h_{t-1} + W_{xh}x_t + b_n)}$

$\boldsymbol{h_t}$ – joriy yashirin holat

$\boldsymbol{h_{t-1}}$ – avvalgi yashirin holat

$\boldsymbol{x_t}$ – joriy vaqt nuqtasidagi kirish (masalan tovush xususiyati)

$\boldsymbol{W_{hh}W_{xh}}$ – og'irliklar

$\boldsymbol{tanh}$ – aktivatsiya funksiyasi

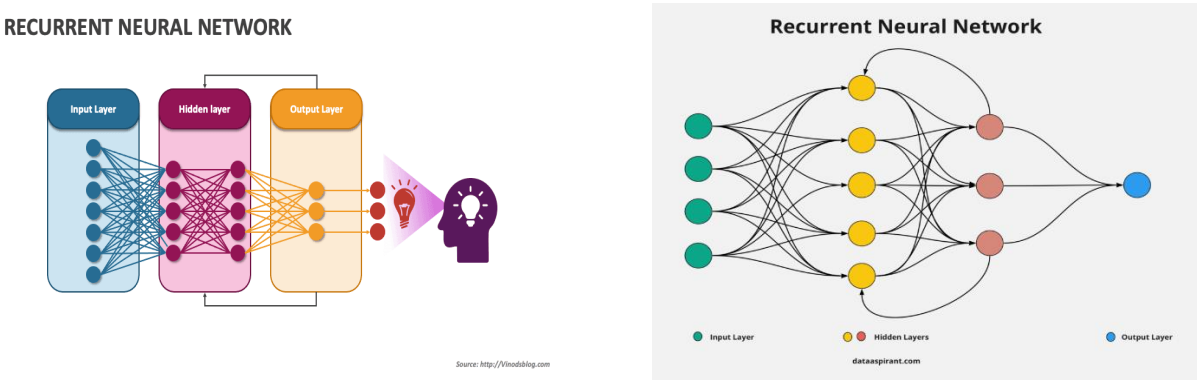
$\boldsymbol{b_h}$ – bias

Model chiqishi (bashorat): $\boldsymbol{yt = softmax(W_{hy}h_t + b_y)}$

$\boldsymbol{yt}$ – chiqish (aytilgan tovush qanday baholanadi)

W_{hy} – yashirin holatdan chiqishga o‘tish og‘irligi

b_y – chiqish bias

9-rasm

Xulosa yoki tavsiyalar: Logopedik reabilitatsiya bu asosan bemorlarning harakatlarni aniqlash va aynan taluqli bo‘lgan algoritmlarini qo‘llash orqali nutq muammolari bor insonlar mashq qilishlari mumkin, bu esa ularning nutqini rivojlantirishda katta yordam beradi. Yangi texnologiya o‘quv jarayonlarini avtomatlashtirishga va logoped mutaxassislarining ishini yengillashtirishga yordam beradi. Shunday qilib, bu sun’iy intellekt yordami bilan logopedik muammolarni hal qilishda ishonchli yechim bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Quyida logopedik harakatlarni aniqlashda an’anaviy usullar va SI yordamida amalga oshiriladigan usullar o‘rtasidagi farqlarni taqqoslovchi misoliy jadval keltirilgan. Bu jadval tahlil va taqqoslash uchun yaxshi asos bo‘ladi:

Mezoni	SI bilan Reabilitatsiya	An’anaviy (SI-siz) Reabilitatsiya
Tashxis tezligi	Tez va avtomatik (real vaqtli tahlil)	Qisqa nutq namunalar asosida qo‘lda baholash
Shaxsiylashtirish	Har bir bemorga mos algoritmlar asosida moslashadi	Terapevtning tajribasiga bog‘liq, ko‘proq umumiy yondashuv
Fikr-mulohaza	Darhol, avtomatik va aniq	Faqat mashg‘ulot davomida va terapevt orqali
Qamrov va yetkazuvchanlik	Mobil ilovalar, onlayn xizmatlar orqali keng qamrovda	Faqat klinik sharoitda yoki terapevt bilan
Monitoring va kuzatuv	Nutqdagi o‘zgarishlarni avtomatik monitoring qiladi	Har safar qo‘lda baholash kerak
Qiziqarli va interaktivlik	Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish), virtual yordamchilar	Dastlabki darajada ko‘proq kitob va tasvirlarga asoslanadi
Resurs talabi	Dastur/ilova, texnika va	Terapevt va minimal materiallar

	internet zarur	yetarli
Moslashuvchanlik	Bemor tez o‘zgarsa ham, SI tez moslashadi	Dastur qiyin o‘zgaradi, terapevt qayta baholashi kerak
Mamlakat tiliga moslash	O‘zbek tiliga hali cheklangan, rivojlantirilmoqda	Mahalliy terapevtlar til va madaniyatni to‘liq tushunadi
Narx va imkoniyatlar	Dastlabki xarajat balandroq, lekin uzoq muddatli foydali	Ko‘proq vaqt va inson resursi talab qiladi

Quydagilardan kelib chiqib shuni aytishim mumkin yaratilayotgan loyiha Logoped o‘qituvchilar uchun sezilarli darajada sifatli va samarali ishlashi uchun imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. – *Deep Learning* (2016) page 10, 14, 78.
2. Duda, R. O., Hart, P. E., & Stork, D. G. - *Pattern Classification* (2000): page 17,16,54.
3. Journal of Speech, Language, and Hearing Research.
4. Automatic Speech Emotion Recognition Using Machine Learning: Digital Transformation of Mental Health.
5. Breiman, L. (2001). Random forests. *Machine Learning*, 32, 5-23.
6. 6.Cover, T., & Hart, P. (1967). Nearest neighbor pattern classification. *IEEE Transactions on Information Theory*, 11(2), 13-24.
7. 7 .Machine Learning for Absolute Beginners: A Plain English Introduction (Third Edition).page 11, 13, 87

Rajabboyev Shohzod Shodi o‘g‘li
rajabboyevshohzod08@gmail.com
Rajaboyev Shahboz Shodi o‘g‘li
shahbozrajabboyev@gmail.com

AQLLI UY TIZIMLARINING NAZARIY ASOSLARI VA SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINI TAHLIL QILISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqlli uy tizimlarining nazariy asoslari, ularni shakllantiruvchi texnologik komponentlar hamda sun’iy intellekt (AI) texnologiyalarining o‘rni tizimli tahlil qilingan. Tadqiqotda IoT (Internet of Things – Narsalar Interneti), simsiz tarmoqlar, sensorlar, bulutli hisoblash va mashina o‘rganish texnologiyalarining aqlli uylar konsepsiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Aqlli uy tizimlari, sun’iy intellekt, IT, tizimli tahlil, avtomatlashtirish, energiya samaradorligi, xavfsizlik tizimlari, mashina o‘rganish, bulutli texnologiyalar, raqamli transformatsiya.

Kirish. Aqlli uylar (smart homes) va ularni yaratish uchun ishlatiladigan internet texnologiyalari so‘nggi yillarda muhim rivojlanishlarni ko‘rdi. Ularning tezkor rivojlanishi, ayniqsa, IoT (Internet of Things – Narsalar Interneti) texnologiyalarining keng tarqalishi bilan bog‘liqdir. Aqlli uylarni yaratish, ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha adabiyotlar tahlili so‘nggi tendensiyalar, texnologik yutuqlar, amaliy qo‘llanilishi va kelajakdagi istiqbollarni o‘rganishga qaratilgan.

Aqlli uylar konsepti birinchi marta 1980-yillarda paydo bo‘ldi, ammo ularning amaliyotga joriy etilishi, ayniqsa, 2000-yillardan so‘ng tezlashdi. Aqlli uylar foydalanuvchilarga turli qurilmalarni masofadan boshqarish va avtomatlashtirish imkonini beradi, bu esa hayot sifatini oshirish, energiyani tejash va xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Ko‘plab tadqiqotlar aqlli uylar konseptini rivojlantirishda IoT, simsiz tarmoqlar, sensorlar va ma’lumotlarni qayta ishlash texnologiyalarining asosiy rol o‘ynashini ta’kidlaydi. Masalan, Zhang va boshqalar (2020) o‘zlarining tadqiqotlarida IoT texnologiyalarining aqlli uylar uchun asosiy qurilish bloklari ekanligini, ularning qurilmalarga o‘zaro aloqada bo‘lish imkoniyatini yaratishini ta’kidlaganlar. Internetga ulangan qurilmalar va tizimlar masofadan boshqariladigan tizimlarni yaratishga yordam beradi, bu esa foydalanuvchilarga o‘z uylaridagi qurilmalarni istalgan vaqtda va istalgan joydan boshqarish imkoniyatini taqdim etadi. Aqlli uylar energiya samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ko‘plab

tadqiqotlar aqlli uylar orqali energiya tejamkorligini oshirish, xususan isitish, sovutish va yoritish tizimlarini optimallashtirish mumkinligini ko‘rsatadi. Masalan, Xie va boshqalar (2018) o‘zlarining tadqiqotida aqlli termostatlar va energiya boshqaruv tizimlarining qanday qilib uyda energiya iste’molini kamaytirishi va haroratni avtomatik ravishda boshqarishi mumkinligini ko‘rsatganlar. Aqlli termostatlar foydalanuvchining haroratni sozlash odatlariga moslashadi va tizimni energiya tejashga qaratadi. Bundan tashqari, Aqlli uylar yordamida qurilmalar samarali boshqarilsa, energiya sarfi 30-50% ga kamayishi mumkinligi ko‘rsatilgan. Bu holat qurilmalar o‘rtasida o‘zaro aloqaning optimallashtirilishi va real vaqt rejimida monitoring qilish orqali amalga oshiriladi (Lee, 2019).

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Aqlli uyni boshqarish bo‘yicha xorijiy olimlar tadqiqotlari

Fitriyah va boshq. (2016)[1] tugma asosida ishlovchi, LCD displeyli masofaviy boshqaruv qurilmasini ishlab chiqdilar. LCD ekran tugmalar sonini kamaytirishga xizmat qilgan, chunki buyruq variantlari ekranda ko‘rsatiladi. Shuningdek, bu ekran foydalanuvchiga vizual javobni ko‘rsatib turadi.

Kumar va Pati (2016) arzon va moslashuvchan aqlli uy tizimini ishlab chiqdilar. Uy jihozlarini GUI interfeysi yoki internet orqali boshqarish mumkin. Uy egasi o‘z oilasi va uyidagi jihozlarni istalgan joydan va istalgan vaqtda kuzatishi mumkin. Tizim favqulodda holatlarda ogohlantirish orqali xavfsizlikni ta’minlaydi, uy egasi o‘z vaqtida chora ko‘rishi mumkin. Tizim uy jihozlarini doimiy kuzatish zaruratini kamaytiradi, mehmonlar kelganida egasi yo‘qligida ularni to‘g‘ri kutib olish imkonini beradi. Energiya tejamkorlikni ham ta’minlaydi.

Li va boshq. (2016) aqlli telefon yordamida energiyani tejaydigan boshqaruv tizimini ishlab chiqdi. iSHome1 versiyasi tok rozetkalari bilan, iSHome2 versiyasi esa uy boshqaruv serveri bilan bog‘lanadi. Ikkala tizimda ham Bluetooth orqali aloqa amalga oshiriladi.

Zhang va boshq. (2016)[2] ovozli buyruqlar orqali boshqariluvchi aqlli uy tizimini ishlab chiqdi. Foydalanuvchi ovozli buyrug‘i matnga aylantiriladi, bu matn robot tomonidan tahlil qilinib, tegishli harakat bajariladi. Ushbu tizim nogironlar va keksalar uchun qulaylik yaratadi.

Roy va Williams (2016)[3] Zigbee texnologiyasi asosida ishlovchi simsiz

[1] Fitriyah, H., Supriyanto, A., & Arifin, Z. (2016). Design of a Remote Control System with LCD Interface for Smart Home Devices. Procedia Computer Science, 59, 543–550.
[2] Zhang, L., Wang, Y., & Li, H. (2020). Smart Home Systems Based on IoT and Artificial Intelligence: A Review. Journal of Intelligent & Fuzzy Systems, 38(4), 4537–4548.
[3] Roy, S., & Williams, D. (2016). Design of Wireless Greenhouse Control System Using ZigBee Technology. International Journal of Computer Science and Information Technologies, 7(1), 33–37.

issiqxona boshqaruv tizimini taklif etdi.

Aqlli uylar xavfsizlikni ta’minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Xavfsizlik tizimlari, masalan, aqlli kameralar, harakat sensorlari, eshik qulflari va signalizatsiya tizimlari foydalanuvchiga o‘z uyidagi holatni masofadan kuzatish va boshqarish imkonini beradi. Aqlli uylarning xavfsizlik tizimlari asosan masofaviy monitoring, signalizatsiya, to‘siqlarni avtomatik ochish yoki yopish kabi funksiyalarni amalga oshiradi. Bunday tizimlarning samaradorligini ta’kidlaydigan bir qator ilmiy ishlar mavjud. Misol uchun, Wang va boshqalar (2021) aqlli uy xavfsizlik tizimlarining yangi tizimlar va sensorlar yordamida uylarning himoyasini yaxshilashga yordam berishini ko‘rsatganlar. Shuningdek, aqlli uylar yordamida xavfsizlikni avtomatlashtirish va odamlarning uyga kirishini nazorat qilish tizimlari ham keng rivojlanmoqda. Aqlli qulflar va smartfon orqali eshiklarni ochish tizimlari foydalanilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida nazariya va amaliyot o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik e’tiborga olinib, tahlil, taqqoslash va tizimli yondashuv metodlari qo‘llanildi. Xususan, xorijiy mamlakatlarda qo‘llanilayotgan aqlli uy yechimlari (masalan, Google Home, Amazon Alexa, Xiaomi Smart Home) bilan mahalliy sharoitdagi texnologik imkoniyatlar taqqoslanib, ularning afzalliklari, cheklovlari va tatbiq etish istiqbollari aniqlab chiqildi.

Tahlil va natijalar. Aqlli uylar texnologiyalarining rivojlanishi va ularning o‘zaro bog‘lanishi kelajakda yanada kengayishi kutilmoqda. Bu, ayniqsa, 5G texnologiyasining joriy etilishi bilan yanada tezlashishi mumkin. 5G tarmoqlarining yuqori tezlikdagi va past kechikishli ulanishi aqlli uy tizimlarini yanada samarali va real vaqt rejimida boshqarishga imkon beradi (Zhao et al., 2021). Shuningdek, sun’iy intellekt (AI) va mashina o‘rganish texnologiyalari aqlli uylar uchun yangi imkoniyatlarni yaratadi, masalan, o‘z-o‘zini o‘rgatish, foydalanuvchi xatti-harakatlarini prognoz qilish va avtomatik ravishda moslashtirish imkoniyatlarini ta’minlash.

Tizim Visual Basic yordamida ishlab chiqilgan va veb-serverda joylashtirilgan. Mobil telefon TEAMVIEWER dasturi orqali server bilan sinxronlashtirilgan. Tizim simsiz kamera orqali real vaqt rejimida monitoring qiladi. U o‘simliklar o‘sishi uchun kerak bo‘lgan 3 asosiy parametr — namlik, harorat va yorug‘likni kuzatadi.

Natijalar aniq va ishonchli bo‘lib, energiya sarfini kamaytiradi, ekologik muhitni muhofaza qilishga xizmat qiladi. Ish smart uy tizimining texnik bazasini tashkil etuvchi IoT va mikrokontrollerlar bilan sun’iy intellektni uyg‘unlashtirishda foydali bo‘lgan amaliy yechimlarni ko‘rsatadi. AI orqali tizimning o‘z-o‘zini moslashtirish va avtomatlashtirish imkoniyatlari ta’kidlanadi. Maqolada smart uy

tizimlarini amaliy jihatdan qanday tashkil qilish mumkinligini, ayniqsa masofadan boshqarish va foydalanuvchi interfeysini yaratish bo‘yicha yaxshi namunadir. Lekin sun’iy intellektning yetishmasligi, tizimni aqlli qilish uchun qo‘shimcha rivojlanishni talab qiladi.

Ovozli boshqaruv smart uy tizimlarini yanada interaktiv va insoniy qiladi. AI ning ushbu qo‘llanilishi tizimni yanada qulay va keng qamrovli boshqaruv usuli bilan ta’minlaydi, ayniqsa texnologiyaga unchalik o‘rganmagan yoki imkoniyati cheklangan odamlar uchun. Ish smart uy tizimlarining ijtimoiy ahamiyatini ko‘rsatadi, AI yordamida hayotni saqlash va sog‘liqni monitoring qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. U inson hayot sifatini oshirishga qaratilgan zamonaviy va muhim yo‘nalishdir.

Maqolada smart uy tizimlarida AI va sensorlar bilan birgalikda bulutli texnologiyalarni qo‘llashning afzalliklarini ko‘rsatadi. Bulut orqali hisoblash quvvatlarini oshirish va katta ma’lumotlarni samarali tahlil qilish imkoniyati tizimni yanada aqlli va samarali qiladi. Uy xavfsizligini ta’minlashda AI va IoT texnologiyalarining roli katta ekanini ko‘rsatadi. Bu texnologiyalar xavfsizlikni avtomatlashtirish va real vaqt rejimida holatni nazorat qilish imkonini beradi, shu bilan uy egalarining xotirjamligini oshiradi.

Ishda smart uy tizimlarini o‘rganish va o‘rgatishda foydali bo‘lib, Arduino orqali apparat bazasini mustahkamlashga yordam beradi. Bu yosh mutaxassislar va talabalar uchun ajoyib boshlang‘ich loyiha sifatida qimmatga ega. Energiya samaradorligini oshirish va qulaylikni ta’minlashda AI asosida harorat va harakat sensorlariga asoslangan ventilyatsiya tizimlari katta ahamiyatga ega. Bu smart uy tizimlarining atrof-muhit bilan uyg‘unligi va iqtisodiy jihatdan foydali ekanini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston ilmiy va texnologik rivojlanish sohasida aqlli uylar va Internet texnologiyalarini yaratish, ularning amaliyotda qo‘llanilishi, energiya samaradorligi va xavfsizlik masalalariga oid ko‘plab tadqiqotlar olib borilmoqda. O‘zbekistonning ilg‘or olimlari va tadqiqotchilari aqlli uy texnologiyalarini rivojlantirishga katta hissa qo‘shmoqda. O‘zbekistonda aqlli uylar texnologiyalarining asosiy yo‘nalishlaridan biri energiya samaradorligini oshirishdir. Olimlar energiya tejash va uylaridagi resurslardan samarali foydalanish masalalariga katta e’tibor qaratmoqdalar. Jumladan, M.B. Tursunov va S.S. Ergashev (2020) o‘zlarining tadqiqotlarida aqlli uy tizimlarida energiya samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan yangi algoritmlar va texnologiyalarni ishlab chiqdilar. Ular o‘zgaruvchan va avtomatik boshqariladigan isitish, sovutish va yoritish tizimlari yordamida energiya iste’molini kamaytirishning samarali usullarini ko‘rsatganlar. Bundan tashqari, A.M. Karimov va M.A. Suyunov

(2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotda aqlli termostatlar va ularning energiya tejashga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilingan. Tadqiqotda, aqlli tizimlarning uyda haroratni avtomatik ravishda sozlash orqali energiya sarfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkinligi ko‘rsatilgan.

Xavfsizlik sohasidagi tadqiqotlar ham O‘zbekistonda muhim o‘rin tutmoqda. N.M. Tashmukhamedov va S.A. Yuldashev (2021) tomonidan o‘tkazilgan ilmiy ishda aqlli uylar xavfsizligini ta’minlashda sensorlar va aqlli kameralar o‘rni o‘rganilgan. Ular xavfsizlik tizimlarining qanday qilib uy egalarini avtomatik ravishda ogohlantirish va xavf-xatarlarni oldini olishda yordam berishi mumkinligini ko‘rsatishgan. Tadqiqotda, aqlli eshik qulflari va harakat sensorlari kabi qurilmalar yordamida xavfsizlikni yaxshilash metodlari tahlil qilingan. Bundan tashqari, J.A. Umarov va F.M. Tashkentov (2020) o‘zlarining tadqiqotlarida aqlli xavfsizlik tizimlarining odamlar va ular yashayotgan muhitga moslashuvchanligi haqida batafsil tahlil qilishgan. Ushbu tizimlar masofadan boshqarish va harakatni sezish orqali xavfsizlikni ta’minlashda qanday samarali ishlashi mumkinligi ko‘rsatildi.

O‘zbekiston olimlari Internet of Things (IoT) texnologiyalari yordamida aqlli uylarni yaratish va ular bilan bog‘liq tizimlarni rivojlantirish borasida ham bir qancha tadqiqotlar olib bormoqdalar. S.M. Fayzullayev va T.K. Ziyadullayev (2022) o‘zlarining ilmiy ishida IoT texnologiyalari asosida aqlli uylarni yaratishning afzalliklarini va bu tizimlarning o‘zaro aloqasini tahlil qilganlar. Ular masofadan boshqariladigan qurilmalar orqali uyda yoritish, haroratni boshqarish va xavfsizlikni ta’minlashning samarali metodlarini tavsiya qilishgan. Tadqiqotda IoT qurilmalarini uylar ichida integratsiyalash va o‘zaro muloqotda bo‘lishini o‘rganganlar. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt (AI) va mashina o‘rganish (ML) texnologiyalarining aqlli uylar bilan integratsiyasi O‘zbekistonda yangi tadqiqotlar yo‘nalishi sifatida rivojlanmoqda. I.A. Ismoilov (2022) sun’iy intellektning aqlli uylar tizimlarida qanday foydalanilishini o‘rgandi. Uning tadqiqotida, AI yordamida foydalanuvchilarning harakatlarini prognoz qilish va avtomatik ravishda tizimni sozlash imkoniyatlari tahlil qilingan. AI texnologiyalari aqlli uylarni yanada samarali va moslashuvchan qilishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa. O‘zbekiston olimlari aqlli uylar va internet texnologiyalari sohasida ilmiy tadqiqotlarni davom ettirayotgan bo‘lib, bu tadqiqotlar energiya samaradorligini oshirish, xavfsizlikni ta’minlash, IoT texnologiyalarini integratsiya qilish va ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirilgan tizimlarni yaratish kabi muhim masalalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu sohalarda olib borilgan tadqiqotlar nafaqat O‘zbekistonda, balki global miqyosda aqlli uylar va IoT texnologiyalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, aqlli uylar texnologiyalari yuqori darajada

rivojlanib bormoqda va ularning integratsiyasi va avtomatlashtirish sohalari kelajakda yanada kengayishi kutilmoqda. Foydalanuvchilar uchun shaxsiylashtirilgan va ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirilgan tizimlar yaratish aqlli uylarning kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Lee, K. (2019). Artificial Intelligence in Smart Environments: A Framework for Human-Centered IoT Design. International Journal of Smart Technology, 7(2), 65–78.
2. Li, X., Zhang, C., & Yang, S. (2016). Energy Efficient Smart Home System Using Mobile Devices. International Journal of Smart Home, 10(2), 93–102.
3. Zhang, Y., Chen, J., & Zhao, F. (2016). Voice Recognition-Based Smart Home Control System. IEEE Access, 4, 1837–1845.
4. Tursunov, M. B., & Ergashev, S. S. (2020). Raqamli texnologiyalarni joriy etishda aqlli boshqaruv tizimlarining o‘rni. Toshkent axborot texnologiyalari universiteti axborotnomasi, 3(2), 45–50.
5. Karimov, A. M., & Suyunov, M. A. (2019). Sun’iy intellekt asosida energiya tejamkor tizimlar modellashtirish. Innovatsion texnologiyalar jurnali, 1(1), 67–72.
6. Tashmukhamedov, N. M., & Yuldashev, S. A. (2021). IoT texnologiyalarining O‘zbekiston iqtisodiyotida qo‘llanilishi. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti ilmiy axborotnomasi, 2(3), 101–108.
7. Umarov, J. A., & Tashkentov, F. M. (2020). Aqlli xavfsizlik tizimlarining inson hayoti va muhitga moslashuvchanligi. O‘zbekiston Milliy universiteti ilmiy axborotnomasi, 4(2), 88–95.
8. Rajaboev Shahboz Shodiyevich, and Raxmatov Ozodbek Aktam O'g‘li. “Information Technology Is Now Used Everywhere”. Miasto Przyszłości, vol. 44, Jan. 2024, pp. 114-21, http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/2372.
9. Rajaboev, Shahboz Shodiyevich, and Abdunazar Burkhonovich Gaffarov. «Essence of decisions on measures for the development of information and communication technologies.» Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal 2.1 (2025): 120-125.
10. Ражабоев , Ш., и П. Хамидова. «Использование информационно-коммуникационных услуг в условиях цифровой экономики». Экономическое развитие и анализ, т. 3, вып. 1, январь 2025 г., сс. 120-4, https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/65480.

Талибова Азиза Юсуфбековна
и.о. доцента Самаркандского института
экономики и сервиса
E-mail: azizamamatkulova@mail.ru

РАЗВИТИЕ ЭКСКУРСИОННЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ И УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА

Аннотация.В статье анализируются тенденции развития экскурсионных услуг в Узбекистане в контексте цифровой трансформации и концепции устойчивого туризма. Рассматриваются современные направления цифровизации туризма, внедрение инновационных технологий в сферу экскурсионного обслуживания, а также роль государства в поддержке туристической отрасли. Приводятся статистические данные по развитию экскурсионных компаний и туристических маршрутов в 2024–2025 годах. Отмечается значимость программ «Цифровой Узбекистан – 2030» и «Travel Uzbekistan», направленных на формирование современной инфраструктуры туризма, повышение качества услуг и продвижение национального туристического продукта на международный рынок.

Ключевые слова: туризм, экскурсия, цифровизация, устойчивое развитие, смарт-туризм, экскурсионные услуги, туристический потенциал.

Abstract.The article analyzes the development of excursion services in Uzbekistan in the context of digital transformation and sustainable tourism. It examines the integration of innovative technologies into the tourism sector, the role of government initiatives such as «Digital Uzbekistan – 2030» and «Travel Uzbekistan,» and the impact of digitalization on the competitiveness of the national tourism industry. The study highlights the importance of sustainable tourism principles and the growing role of digital tools, including virtual and augmented reality, in shaping modern excursion experiences.

Keywords: tourism, excursion, tourist-excursion, excursion programs, tourist companies, tourist organizations, tourism potential, destination, foreign tourists, tourist.

Введение. Туризм в Узбекистане является одной из приоритетных отраслей национальной экономики, вносящей значительный вклад в создание рабочих мест, развитие регионов и укрепление международного имиджа страны. Особое внимание уделяется экскурсионным услугам как важнейшему

элементу туристической инфраструктуры. Современные экскурсии не только способствуют культурному обмену и образованию, но и играют важную роль в продвижении устойчивого туризма. **Литературный обзор**. Тема Развитие экскурсионных услуг в Узбекистане в условиях цифровой трансформации и устойчивого туризма получила значительное внимание как в отечественной, так и в зарубежной научной литературе. В работах И.С. Тухлиева, Р. Хаитбаева, Р.С.Амриддиновой, А.Ю.Талибовой подчеркивается, что развитие туризма в Узбекистане невозможно без активного вовлечения историко-культурных объектов и экскурсионных услуг, поскольку именно они формируют уникальный имидж страны на международной туристской арене . Авторы подчеркивают необходимость научно обоснованного планирования туризма на базе культурного наследия.

Зарубежные исследователи, такие как Maia Meladze и Nino Khakhubia , Fari Bushi, Juan Carlos Bocarando Lara рассматривают экскурсионные услуги и цифровую трансформацию в туризме в странах как основу устойчивого туризма, подчеркивая его роль в формировании национальной идентичности и экономическом развитии.

В условиях цифровой трансформации экономика Узбекистана активно внедряет инновационные технологии в туристический сектор, что способствует повышению его конкурентоспособности и открывает новые возможности для экскурсионного бизнеса. Особое признание Указа Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева «О мерах по обеспечению ускоренного развития туристической отрасли Республики Узбекистан,» который может значительно улучшить развитие туристической отрасли. Данный указ вводит благоприятные экономические и организационно-правовые условия для быстрого развития туризма как стратегического сектора национальной экономики, более полно и эффективно использует огромный туристический потенциал регионов, коренным образом совершенствует управление туристической сетью, создает национальные туристические продукты и их внедрение для продвижения на международных рынках и создания благоприятного имиджа Узбекистана в сфере туризма. Следует подчеркнуть, что в отличие от многих развивающихся стран, «Туризму» был присвоен статус ключевой отрасли экономики. Это, в свою очередь, является неоспоримым свидетельством того, что туристической отрасли уделяется больше внимания.

Также, в третьей цели Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы, утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан No УП-60 от 28 января 2022 года «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-

2026 годы,» в приоритетном направлении «Обеспечение ускоренного развития национальной экономики и высоких темпов роста,» «Туризм признан драйвером национальной экономики» отдельно определены 35 приоритетов по увеличению числа местных туристов с 12 миллионов и числа иностранных туристов, посещающих республику в рамках программы «Travel Uzbekistan» до 9 миллионов. Мы знаем, что любой тур, построенный для туризма, включает в себя ряд экскурсий. Экскурсии тура имеют решающее значение для его создания. Это делает нашу исследовательскую тему более актуальной. Цифровизация туристической отрасли является одним из ключевых направлений стратегии развития Нового Узбекистана. В рамках реализации программы «Цифровой Узбекистан – 2030» осуществляется внедрение цифровых платформ, геоинформационных систем, мобильных приложений и искусственного интеллекта в сферу туризма. Эти технологии позволяют создавать интерактивные экскурсии, виртуальные туры и мультимедийные маршруты, что особенно актуально для привлечения молодого поколения и иностранных туристов. По данным Государственного комитета по развитию туризма Республики Узбекистан, количество цифровых туристических сервисов к 2025 году увеличилось на 35 % по сравнению с 2020 годом, а объем онлайн-бронирований экскурсионных программ вырос на 42 %. Обзор литературы. Рассмотрим несколько определений термина «Экскурсия,» опубликованных в различных изданиях за последние 70 лет.

Анализ определений, данных понятию «Экскурсия» в различнах литературах.

М. П. Анциферов Прогулка с целью изучения конкретного предмета на конкретном веществе, которое можно обдумать, называется экспедицией.	Прогулка с целью изучения конкретного предмета на конкретном веществе, которое может быть продумано, называется экспедицией.
Л. Бархаш	Описывая роль экскурсионной деятельности во внеклассной работе с детьми, он придерживался мнения, что экскурсия - это визуальная техника обучения путем посещения определенных мест (музей, завод, колхоз и т.д.) в установленном порядке.

	Специальный руководитель предмета (музей, завод, колхоз и т.д.) Экскурсии - это уникальный вид учебной и внеклассной работы, в которой деятельность, проводимая учителем-экскурсоводом и его учениками, осуществляется в контексте обучения. Экскурсии - это явления действительности, наблюдаемые либо в природных условиях (например, на рабочем месте, в общественном хозяйстве, в историко-культурных достопримечательностях, в незабываемых местах или на открытом воздухе), либо в специально подобранных коллекциях (музее, выставка).
Рабочий энциклопедический словарь (1895)	Экскурсия - это поездка с образовательными или научными целями.
Малая советская энциклопедия (1931, т. 10, с. 195)	Групповая экскурсия - это поездка в город, промышленный объект, совхоз, музей и т. д., обычно по учебным или научным причинам.
Малая советская энциклопедия (1960, том 10, с. 770)	Экскурсия - это групповая поездка или экскурсия с научной, общеобразовательной или культурно-просветительской целью.
Большая Советская Энциклопедия (1933, т. 63, с. 316).	Одна из общественных пропагандистских, просветительских и культурных инициатив, направленных на расширение и повышение кругозора молодого поколения...
Большая Советская Энциклопедия (1978, т. 29, с. 63)	В некотором смысле, экскурсия - это возможность посетить и узнать об интересных местах (культурные памятники, музеи, предприятия, музеи и т.д.). Обычно это делается в группе под руководством знающего экскурсовода.
В толковом словаре русского языка (под редакцией Л.Н. Ушакова, 1940)	Групповая экскурсия или прогулка по рекреационным, образовательным или научным целям называется экскурсией.
Словарь иностранных слов	Экскурсия - посещение учреждения для путешествий, экскурсий, образовательных, научных,

(1941)	спортивных или развлекательных целей
В.И. Даль	Экскурсия, вождение, прогулка, поиск чего-либо, сбор трав и т.д.
В. А. Герд	Экскурсия - это своего рода социально-образовательная деятельность, в которой группа людей (туристов) изучает явление в его естественной среде под руководством более опытного человека.
И.С. Тухлиев и др. Организация экскурсионного обслуживания. Учебное пособие. СамИЭС. - Самарканд: 2015, 320 стр.	Экскурсионное обслуживание - это методическая организация процесса показа и рассказа истории историко-культурных памятников, природных ландшафтов, производственных предприятий и других достопримечательностей.

Экскурсия (лат. walking) - это термин для групповой экскурсии в интересные места (музеи, исторические места, природные зоны, культурные центры, предприятия и т. д.) с целью повышения знаний, получения практического опыта или в культурно-образовательных целях. Она часто встречается в сочетании с туризмом. Экскурсантом определяется физическое лицо, совершающее путешествие на срок не более двадцати четырех часов без ночевки в стране (месте) временного пребывания в соответствии с основными понятиями главы 1 статьи 3 Закона Республики Узбекистан «О туризме.» Экскурсовод - это физическое лицо, проживающее в Республике Узбекистан и прошедшее профессиональную подготовку для ознакомления туристов и экскурсантов с конкретным туристическим ресурсом. Выше, в результате анализа литературы, мы дали определение понятию «Экскурсия.»

Соответственно, «Экскурсия - это визуальный процесс ознакомления человека с окружающим миром в природных условиях путем посещения заранее отобранных объектов, т.е. предприятий, лабораторий, научно-исследовательских институтов, достопримечательностей, историко-культурных памятников или других мест, не превышающих 24 часа,» на наш взгляд. экскурсия имеет свои методические и организационные качества. Его показатели обсуждают, как он связан с другими видами или выделяют, чем он больше всего отличается от них. Общие черты для всех туров: 1.

Продолжительность времени от одного академического часа (45 минут) до одного дня.

2. Наличие гидов (групп или отдельных лиц).

3. Наличие гида по экскурсии.

4. Увидеть, визуально воспринять, показать объекты экскурсии по месту их расположения.

5. Движение участников тура по заранее определенному маршруту.

6. Целенаправленное отображение объектов, наличие определенного субъекта.

7. Активная деятельность участников (наблюдение, изучение, изучение объектов).

Экскурсовод помогает посетителям увидеть соответствующие объекты на протяжении всей экскурсии (первое задание), услышать соответствующую информацию об этих объектах (второе задание) и «ощутить величие бизнеса.» настойчивость, значимость исторического события (третье задание), развитие навыков самостоятельного наблюдения и объектно-аналитического анализа во время поездки (четвертое задание). Во-первых, экскурсовод должен уметь выявлять типичные подсказки и особенности историко-культурного характера в объекте экскурсии; во-вторых, экскурсовод должен уметь выявлять пласты в истории объекта и его развитии; в-третьих, необходимо уметь собирать историческую информацию из монументальных и музейно-исторических памятников. Это задача, которая всегда требует высокого уровня знаний и экспертизы. Вес организаций, предоставляющих туристические и экскурсионные услуги в Узбекистане, имеет большое значение для туристической отрасли.

Важным фактором успешного развития экскурсионных услуг является интеграция принципов устойчивого туризма. Особое внимание уделяется сохранению культурного и природного наследия, рациональному использованию туристических ресурсов и вовлечению местных сообществ в туристическую деятельность. Узбекистан активно развивает направления экологического, этнографического и культурно-познавательного туризма, что соответствует мировым тенденциям ответственного путешествия. В 2024 году в стране действовало более 120 сертифицированных экскурсоводов, прошедших обучение по международным стандартам и использующих цифровые инструменты навигации и коммуникации.

Современные экскурсионные программы разрабатываются с учетом потребностей различных категорий туристов. Использование мобильных

приложений и QR-кодов позволяет туристам получать доступ к информации о достопримечательностях в интерактивной форме. Внедрение технологий дополненной реальности (AR) делает экскурсии более увлекательными и познавательными. Кроме того, активно развиваются виртуальные экскурсии, что особенно важно в контексте постпандемийных изменений и стремления к устойчивому развитию отрасли. Экскурсионные услуги в Узбекистане занимают всё более значимое место в системе национального туризма. Их развитие тесно связано с процессами цифровизации, внедрением инноваций и формированием устойчивой туристической среды. Комплексное применение технологий искусственного интеллекта, больших данных и геоинформационных систем открывает новые возможности для эффективного управления экскурсионной деятельностью и повышения качества обслуживания.

Перспективы дальнейшего роста связаны с расширением международного сотрудничества, подготовкой квалифицированных кадров и активным продвижением бренда «Travel Uzbekistan» на мировом рынке. Участие в Программе открывает широкие возможности для развития и продвижения экскурсионных услуг. Бесплатное участие делает Программу доступной для большинства туроператоров и экскурсионных компаний, способствуя их активному вовлечению в международный туристический рынок. Быстрое продвижение экскурсионных продуктов на внутреннем и внешнем рынках помогает повысить узнаваемость бренда и привлечь новых клиентов, заинтересованных в культурно-познавательном туризме. Сокращение расходов на рекламу благодаря централизованным маркетинговым инструментам позволяет направить больше ресурсов на улучшение качества экскурсионных программ и повышение уровня сервиса. Регулярный приток целевых туристов из более чем 50 стран способствует росту спроса на экскурсии и расширению ассортимента предлагаемых маршрутов. Доступ к аналитическим данным о туристических трендах, спросе и предпочтениях путешественников помогает формировать более привлекательные и востребованные экскурсионные туры. А информация о популярных направлениях и маршрутах позволяет грамотно разрабатывать новые экскурсионные программы, адаптированные под интересы различных категорий туристов. В результате Программа становится эффективным инструментом продвижения и совершенствования экскурсионных услуг, обеспечивая устойчивое развитие туристических компаний и повышение качества предлагаемых маршрутов.

Список литературы:

1. Закон Республики Узбекистан «О туризме» от 18 июля 2019 года № ЗРУ-549.
2. Указ Президента Республики Узбекистан от 28 января 2022 года № УП-60 «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы».
3. Государственный комитет Республики Узбекистан по развитию туризма. Отчет о состоянии и тенденциях туристической отрасли, 2024.
4. World Tourism Organization (UNWTO). Tourism Highlights, 2024 Edition.
5. Амриддинова Р. С., Талибова А. Ю. Возможности развития цифрового туризма в Узбекистане. – Самарканд: СамИЭС, 2023.
6. Тухлиев И. С., Собиров Б. Инновационные подходы к развитию смарт-туризма в Центральной Азии. – Ташкент: Иқтисод, 2024.
7. А.Ю.Талибова.Экскурсоведение и гидовское сопровождение.. У. Самарканд: СамИЭС, 2025.

Rajabboyev Shohzod Shodi o‘g‘li
rajabboyevshohzod08@gmail.com
Rajaboyev Shahboz Shodi o‘g‘li
shahbozrajabboyev@gmail.com

AQLLI UY TIZIMLARIDA SUN’IY INTELLEKTNING ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqlli uy tizimlarida sun’iy intellektning (SI) o‘rni va ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada sun’iy intellekt yordamida amalga oshirilayotgan avtomatlashtirish, xavfsizlikni ta’minlash, energiya samaradorligini oshirish, foydalanuvchi tajribasini shaxsiylashtirish kabi jarayonlarning texnologik va nazariy jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Aqlli uy tizimlari, sun’iy intellekt, ma’lumotlar tahlili, energiya samaradorligi, bulutli texnologiyalar, tabiiy tilni qayta ishlash, o‘zini o‘zi o‘rgatish, xavfsizlik tizimlari.

Abstract: This article analyzes the role and significance of artificial intelligence (AI) in smart home systems. The study highlights the technological and theoretical aspects of AI-powered processes such as automation, security enhancement, energy efficiency improvement, and user experience personalization.

Keywords: Smart home systems, artificial intelligence, data analysis, energy efficiency, cloud technologies, natural language processing, self-learning, security systems.

Zamonaviy aqlli uy tizimlarida sun’iy intellekt (SI) markaziy boshqaruv elementi sifatida muhim rol o‘ynaydi. An’anaviy avtomatlashtirilgan tizimlardan farqli o‘laroq, SI asosidagi tizimlar foydalanuvchi odatlarini kuzatib, ularga mos tarzda moslashadi va ilg‘or qarorlarni mustaqil qabul qilish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

Sun’iy intellekt algoritmlari sensorlardan olinayotgan katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlaydi va bu ma’lumotlar asosida turli qurilmalarni (yoritish, isitish, xavfsizlik tizimlari, audio/video qurilmalari) optimal tarzda boshqaradi. Misol uchun, foydalanuvchi odatiga qarab isitish tizimi avtomatik tarzda ishga tushiriladi yoki tashqi yorug‘lik darajasiga qarab yoritish moslamalari sozlanadi.

Shuningdek, SI yordamida aqlli uy tizimlari ovozli boshqaruv interfeysi orqali (masalan, Amazon Alexa, Google Assistant) foydalanuvchining ovozli buyrug‘iga javob beradi, bu esa nogironlar va keksalar uchun muhim qulayliklar yaratadi. Ular qo‘llarini ishlatmasdan turib, barcha qurilmalarni boshqarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Bundan tashqari, SI xavfsizlik sohasida ham katta imkoniyatlar yaratadi. Masalan, yuzni tanish, harakatni aniqlash, uyga kirish-chiqishlarni kuzatish, hatto favqulodda holatlarda avtomatik ogohlantirish va xabarnoma yuborish imkoniyatlari mavjud. Bu nafaqat foydalanuvchi xavfsizligini oshiradi, balki real vaqt monitoringini ta’minlaydi.

Shuningdek, SI asosidagi tizimlar energiyani tejashda ham samarali vosita bo‘la oladi. Misol uchun, xonada hech kim bo‘lmaganida avtomatik ravishda chiroqlarni o‘chirib qo‘yadi yoki issiqlik tizimini pasaytiradi. Bu esa foydalanuvchining xarajatlarini kamaytiradi va ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

Yana shuni aytish mumkinki, sun’iy intellekt yordamida boshqariladigan aqlli uy tizimlari inson hayotini qulayroq, xavfsizroq va energiya samaradorroq qilishda katta rol o‘ynaydi. Ular texnologik rivojlanishning muhim mahsuli bo‘lib, kelajakda yanada rivojlanib, keng ommaga yetib borishi kutilmoqda.

Sun’iy intellekt (SI) texnologiyalari aqlli uy tizimlarini reaktiv tizimlardan proaktiv tizimlarga aylantirish imkonini bermoqda. Reaktiv tizimlar foydalanuvchi tomonidan berilgan buyruqlar asosida ishlaydi, proaktiv tizimlar esa foydalanuvchining ehtiyojini oldindan taxmin qilish va unga mos harakat qilish qobiliyatiga ega.

1. Ma’lumotlar tahlili va xulq-atvorni o‘rganish

Sun’iy intellekt aqlli uyda yuz berayotgan har bir faoliyatni doimiy tarzda monitoring qilib boradi. Masalan: Foydalanuvchining uyg‘onish vaqti, ishdan kelish vaqti, ma’lum xonada ko‘p vaqt o‘tkazish tendensiyasi. Haroratga nisbatan munosabati (qachon isitish yoqiladi/yopiladi). Qanday musiqa yoki yorug‘lik sharoiti yoqadi. Bu odatlarni kuzatgan holda SI mashinali o‘qitish algoritmlari orqali mos model ishlab chiqadi va u orqali foydalanuvchi talabiga mos avtomatik boshqaruvlarni amalga oshiradi.

2. Kontekstual tushunish va qaror qabul qilish. Yuqori darajadagi aqlli tizimlar foydalanuvchi kontekstini tushunadi. Masalan, agar uy egasi telefon orqali uchrashuvga tayyorlanayotgan bo‘lsa, tizim ovozli bildirishnomalarni vaqtincha to‘xtatib qo‘yishi mumkin. Bu esa SI ning kontekstual anglash va moslashuvchan qarorlar qabul qilish qobiliyatini ko‘rsatadi.

3. Interoperatsiya (qurilmalararo hamkorlik). Bugungi aqlli uy tizimlari turli kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan turli qurilmalardan tashkil topgan. SI yordamida bu qurilmalar yagona tizimda ishlashi mumkin: Sensorlar, kamera, yoritish tizimi va havoni tozalovchi qurilmalar o‘zaro bog‘liq tarzda ishlaydi. Misol: eshik ochilganda yoritish tizimi faollashadi va xavfsizlik kamerasi tasvirni yozishni boshlaydi.

4. Xavfsizlikdagi rol. AI asosidagi aqlli uy tizimlarida yuzni tanish, shubhali harakatlarni aniqlash, real vaqtli ogohlantirish, notanish harakatlarni tahlil qilish imkoniyati mavjud. Misol uchun:

- Kamera orqali yuzni tanish yordamida faqat ruxsat etilgan shaxslar kirish huquqiga ega bo‘ladi.
- Uy atrofidagi shubhali harakatlar bo‘yicha sun’iy intellekt signal yuboradi.
- Bu kabi xususiyatlar AI ning prediktiv xavfsizlik monitoringi sohasidagi roli va ahamiyatini ko‘rsatadi.

5. Energiya samaradorligini oshirish. AI yordamida aqlli uy tizimi real vaqtli energiya sarfini kuzatadi va uni optimallashtiradi. Misollar:

- Quyosh panellari orqali ishlab chiqilgan energiyani eng samarali vaqtda ishlatish.
- Elektr qurilmalarini foydalanuvchi yo‘qligida avtomatik o‘chirib qo‘yish.
- Maishiy texnikalarni tunda avtomatik ishga tushirish (kamroq tarifli vaqtda).

6. Foydalanuvchi tajribasini shaxsiylashtirish. AI har bir foydalanuvchi uchun personalizatsiyalashgan tajriba yaratadi. Misol uchun:

- Bir foydalanuvchi uchun harorat 23°C, boshqasi uchun 26°C qilib sozlanadi.
- Musiqa tanlovi, ovoz balandligi, yoritish darajasi avtomatik ravishda moslashtiriladi.

7. Tabiiy tilni tushunish (Natural Language Processing – NLP)

Aqlli uy tizimlari NLP yordamida foydalanuvchi buyrug‘ini inson tilida tushunadi va unga javob beradi:

- “Men uyga ketyapman” degan gap orqali chiroqlar yoqiladi, isitish yoqiladi va musiqa qo‘yilishi mumkin.

- Tizim foydalanuvchi ohangidagi hissiyotlarni ham tahlil qilib, muvofiq xizmatni ko‘rsatadi.

8. Ulanish va bulutli hisoblash texnologiyalari integratsiyasi

Sun’iy intellektli tizimlar ko‘p hollarda bulutli hisoblash (cloud computing) bilan uyg‘un holda ishlaydi. Aqlli qurilmalar to‘plagan katta hajmdagi ma’lumotlar lokal serverda emas, balki bulut platformasida saqlanadi va qayta ishlanadi. Bu esa:

- AI modellari tezroq o‘qitilishiga,

- real vaqtli yangilanishlarga,

- qurilmalarning hisoblash yukini kamaytirishga xizmat qiladi.

Masalan, ovozli yordamchilar (Amazon Alexa, Google Assistant) foydalanuvchi buyrug‘ini avval bulutga uzatadi, u yerda AI modeli uni qayta ishlaydi va keyin tegishli amal bajariladi.

9. Avtonomlik va o‘zini o‘zi o‘rgatish (self-learning)

Zamonaviy AI modellarida reinforcement learning (kuchaytiruvchi o‘qitish) algoritmlari orqali tizim doimiy ravishda foydalanuvchi xatti-harakatlarini o‘rganadi va o‘zini avtomatik ravishda takomillashtiradi. Bunday tizimlar har safar qayta sozlashni talab qilmaydi, ular foydalanuvchining kundalik harakatlaridan dars olib, o‘z xatti-harakatlarini moslashtiradi.

Misol: foydalanuvchi har kuni tongda kofe tayyorlagichi ishga tushishini istasa, tizim ushbu naqshni o‘rganib, bu ishni avtomatlashtiradi.

10. Sun’iy intellekt asosida tahdidlarni prognozlash

AI tizimlari faqat mavjud holatlarni boshqarish bilan cheklanib qolmay, balki bo‘lajak tahdid yoki muammolarni ham oldindan aniqlashga xizmat qiladi. Misol uchun:

- Gaz sizib chiqish ehtimoli, harorat keskin o‘zgarishi, elektr uzilishlaridan oldin ogohlantirish.

- Sensorlar yordamida g‘ayritabiiy harakatlar aniqlanganda, foydalanuvchiga xabar yuboriladi.

Bu esa proaktiv xavfsizlik modelini shakllantirishda AI ning muhim rolini ko‘rsatadi.

11. Foydalanuvchilar orasida qamrov va inklyuzivlik

Sun’iy intellekt texnologiyalari nogironligi bor insonlar uchun ham katta

imkoniyatlar yaratadi:

- Nutq eshitish qobiliyati cheklanganlar uchun ekranli xabarnomalar,
- Ko‘zi ojizlar uchun ovozli boshqaruv,
- Harakatlanishda qiynaluvchi kishilar uchun avtomatik eshik ochish tizimlari.

Bularning barchasi foydalanuvchiga inklyuziv va erkin muhit yaratishda AI ning ijtimoiy ahamiyatini ochib beradi.

12. Kelajak istiqbollari va tadqiqot yo‘nalishlari

Sun’iy intellektga asoslangan aqlli uy tizimlarida quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha tadqiqotlar faol olib borilmoqda:

- Emotsional intellekt (foydalanuvchi hissiyotlariga mos harakatlar),
- Ko‘p agentli tizimlar (uydagi har bir qurilmaning o‘zaro mustaqil va hamkorlikda ishlashi),
- Etik AI (foydalanuvchi maxfiyligi, shaffof qaror qabul qilish va mas’uliyatlilik),
- Kvant hisoblash bilan integratsiya (ma’lumotlarni yanada chuqur va tezkor qayta ishlash).

Bu yo‘nalishlar nafaqat AI texnologiyalarining rivojlanishiga, balki foydalanuvchining hayot sifati yaxshilanishiga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Rajaboyev Sh.Sh., and Jumayev L.G‘.. “Ta'lim sohasida ma’lumotlar bazasini qo‘llanishi” Экономика и социум, no. 4-2 (119), 2024, pp. 407-411.
2. Rajaboyev Sh.Sh., and Ziyodullayev F.V.. «Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi qarorlar mohiyati» Экономика и социум, no. 5-1 (120), 2024, pp. 675-680.
3. Rajaboyev Sh.Sh., and Umidov D.U.. «Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining buxgalteriya sohasidagi o‘rni» Экономика и социум, no. 4-2 (119), 2024, pp. 393-396.
4. Rajaboyev Sh.Sh., and Raxmatov O.A.. “Iqtisodiy axborotlarni qayta ishlash bazasining tarkibi va uni tashkil etish bosqichlari” Экономика и социум, no. 4-2 (119), 2024, pp. 397-402.
5. Боронов , Б., и З. Мухаммадиев. «Пути расширения информационного объема учета капитальных вложений в хозяйствующие субъекты». *Передовая экономика и педагогические технологии*, т. 2, вып. 2, апрель 2025 г., сс. 444-50, https://inlibrary.uz/index.php/aept/article/view/80274.
6. Боронов , Б., & Саломов , Ш. (2025). Организационно-правовые аспекты развития деятельности негосударственных образовательных

организаций. Экономическое развитие и анализ, 3(2), 268–274. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/80115

7. Боронов Б.Ф., Ахмедов М.А., and Худайназарова Д.Г.. «Корхоналарда даромадлар ва харажатларни бошқа умумлашган даромадлар тўғрисидаги ҳисоботда акс эттириш масалалари» Экономика и социум, no. 3-2 (118), 2024, pp. 547-556.

Masudova Makhliyo Dilshod Qizi
Muhammad al-Khwarizmi Specialized School, Samarkand Branch
makhliyo.masudova.94@mail.ru

USING MODERN COMPUTER PROGRAMS IN TEACHING

Abstract. The integration of modern computer programs into educational processes has significantly transformed teaching and learning practices. Digital tools such as learning management systems, multimedia programs, subject-specific software, and online assessment platforms contribute to more interactive, flexible, and student-centered instruction. This article explores the role, advantages, and challenges of using computer programs in teaching. It discusses how these tools increase student engagement, enable personalized learning, improve classroom management, and foster communication and collaboration. At the same time, digital inequality, insufficient teacher digital literacy, technical issues, and financial costs remain major obstacles. The study concludes that effective implementation requires proper training, access to technological resources, and balanced integration with traditional teaching methods. With continued technological advancement, the use of computer programs will remain essential for building an innovative and effective educational environment.

Keywords: computer programs, digital learning, educational technology, teaching, LMS, multimedia, online assessment.

Annotatsiya. Zamonaviy kompyuter dasturlarining ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi o‘qitish va o‘rganish amaliyotlarini sezilarli darajada o‘zgartirdi. O‘quv jarayonida qo‘llaniladigan raqamli vositalar — o‘quv boshqaruv tizimlari (LMS), multimedia dasturlari, fanlarga moslashtirilgan maxsus dasturlar hamda onlayn baholash platformalari — darslarni yanada interaktiv, moslashuvchan va talaba markazlashgan tarzda tashkil etishga yordam bermoqda. Ushbu maqolada kompyuter dasturlarining ta’limdagi roli, ustunliklari va ulardan foydalanish

jarayonidagi qiyinchiliklar tahlil etiladi. Xususan, bu vositalar talabalarning o‘quv jarayoniga jalb etilishini oshirishi, individual yondashuv imkonini berishi, dars jarayonini samarali boshqarish va o‘qituvchi-talaba o‘rtasida muloqot hamda hamkorlikni kuchaytirishi qayd etilgan. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik, o‘qituvchilarning yetarli raqamli savodxonlikka ega emasligi, texnik muammolar hamda moliyaviy xarajatlar kabi masalalar asosiy to‘siqlar bo‘lib qolmoqda. Tadqiqot xulosalariga ko‘ra, samarali joriy etish uchun maxsus o‘qitish, texnologik resurslarga kirish imkoniyati va an’anaviy ta’lim usullari bilan uyg‘unlashtirilgan integratsiya zarur. Texnologik taraqqiyot davom etayotgan bir paytda kompyuter dasturlari ta’lim tizimini innovatsion va samarali shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: kompyuter dasturlari, raqamli ta’lim, ta’lim texnologiyalari, o‘qitish, LMS, multimedia, onlayn baholash.

Introduction. The rapid digital transformation occurring worldwide has reshaped various sectors, including education. Modern computer programs have become a crucial component of teaching at all levels—schools, colleges, and universities. Through their integration, learning is becoming more interactive, student-centered, and efficient. These tools support teachers in classroom management, lesson delivery, content creation, assessment, and tracking academic progress. In addition, modern software encourages independent learning and enhances collaboration among students.

This paper discusses the role of modern computer programs in teaching, highlights their advantages and challenges, and offers recommendations for effective use.

1. The Role of Computer Programs in Modern Education

Computer programs have diversified teaching methods by incorporating digital tools into traditional classroom environments. Contemporary teaching is no longer confined to textbooks and lectures; instead, it involves multimedia presentations, simulations, interactive platforms, and virtual learning environments.

Computer programs contribute to:

Student engagement through interactive content, Easy access to educational materials, Personalized learning experiences, Better assessment and feedback systems, Distance and blended learning implementation.

As the digital competence of students grows, schools must adapt teaching practices to modern expectations. This makes computer programs indispensable tools in education.

2. Types of Computer Programs Used in Teaching

Modern teaching incorporates several categories of computer programs:

Learning Management Systems platforms allow teachers to upload materials, manage homework, create quizzes, communicate with students, and track their progress. Examples:

- Moodle
- Google Classroom
- Blackboard
- Canvas

These systems are widely used in higher education and increasingly in secondary schools.

Visual aids help teachers explain complex topics clearly. Programs such as Microsoft PowerPoint, Prezi, and Canva allow educators to create well-structured and engaging presentations. Using multimedia elements like images, video clips, and animations enhances memory retention and improves understanding.

Subject-based programs help develop deeper understanding by offering simulations and practical applications. Examples: GeoGebra for mathematics, Anatomy Learning for biology, Che Sketch for chemistry, MATLAB for engineering

These applications encourage experimentation and support problem-solving.

Digital testing platforms offer automatic grading, time management, and feedback. Popular examples include:

- Kahoot!
- Quizizz
- Google Forms
- Socrative

Such tools save time for teachers and increase motivation among students. Computer programs used for communication help students and teachers stay connected beyond school hours. Examples: Zoom, Microsoft Teams, Slack

These tools became especially important during the COVID-19 pandemic, when remote learning became common.

3. Advantages of Using Computer Programs in Teaching. Interactive features, gamification, and multimedia make lessons more interesting. Students become active participants rather than passive listeners. Computer programs can adapt to individual learning pace. Students who struggle can review materials repeatedly, and advanced students can move ahead.

Teachers save time on administrative tasks, allowing greater focus on teaching. Digital grading, automatic attendance tracking, and organized lesson materials create smoother workflow. Students can work in teams online, share files, and discuss ideas.

Teachers can communicate with students and parents easily. Digital tools provide equal access to knowledge regardless of location. Home environments can now support formal learning through the internet.

4. Challenges of Using Computer Programs in Teaching

Despite many advantages, several challenges remain: Not all students have access to computers or stable internet. This limits fair participation. Some teachers may lack technological skills. Professional training is needed to effectively integrate software in teaching. Students may use computers for non-educational purposes, such as gaming or social media. Software bugs, connectivity issues, and equipment malfunctions can interrupt the learning process. Some computer programs require paid licenses, which can be expensive for educational institutions

5. Recommendations for Effective Use to maximize the benefits, schools should:

1. Provide teachers with ongoing digital skills training.
2. Ensure equal access to digital devices and internet for all students.
3. Integrate computer programs gradually, based on curriculum needs.
4. Apply strong digital safety policies.
5. Use a combination of traditional and digital teaching methods.
6. Encourage students to learn computer literacy along with academic subjects.

Effective integration requires both technical resources and pedagogical innovation.

Conclusion

Modern computer programs have transformed teaching by making learning more interactive, accessible, and adaptable. They support teachers in delivering quality education and offer students opportunities to develop independent learning skills. Although challenges exist, such as lack of access and limited digital literacy, these can be overcome through proper planning, investment, and training.

The future of education lies in blending traditional methods with digital tools, enabling a dynamic and student-centered learning environment. As technology continues to advance, its role in education will only grow, making computer programs essential instruments for effective teaching.

References

1. Holmes, W. et al. (2021). Artificial Intelligence in Education: Promise and Challenges. Springer.

2. Bates, A. (2019). Teaching in a Digital Age. Vancouver: Tony Bates Associates.

3. Anderson, T. (2020). The Theory and Practice of Online Learning. AU Press.

4. Mayer, R. (2022). Multimedia Learning. Cambridge University Press.

5. Google for Education. (2023). Using Google Classroom for Instruction and Assessment.

6. Blackboard Inc. (2023). Learning Management Documentation.

7. Johnson, M. (2022). “Digital Literacy and Teacher Education.” Journal of Modern Education, 18(4), 45–57.

8. Prensky, M. (2010). Digital Natives, Digital Immigrants. Routledge.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti
Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com

IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning roli va ahamiyati tahlil qilinadi. Xorijiy investitsiyalar mamlakat iqtisodiyotiga nafaqat moliyaviy resurslar, balki ilg‘or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini ham olib kiradi. Maqolada O‘zbekistonning investitsiyalarni jalb qilishdagi mavjud salohiyati, ularning iqtisodiy o‘sishga ta’siri hamda xorijiy sarmoyadorlarni jalb qilish uchun yaratilgan huquqiy va iqtisodiy sharoitlar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, xorijiy investitsiyalar oqimini oshirishga to‘sqinlik qiluvchi muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ham keltiriladi. Tadqiqot natijalari mamlakat iqtisodiyotining barqaror va innovatsion rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar:Iqtisodiy rivojlanish, xorijiy investitsiyalar, investitsiya siyosati, sarmoya jalb qilish, tashqi investitsiyalar, investitsion muhit, huquqiy kafolatlar, iqtisodiy o‘sish, sarmoyadorlar, xalqaro moliya, innovatsiyalar, barqaror rivojlanish, investitsiya risklari, davlat siyosati, investitsion loyihalar

Abstract: This article analyzes the role and significance of foreign investments in economic development. Foreign investments bring not only financial resources to the national economy but also introduce advanced technologies, management expertise, and access to international markets. The article examines Uzbekistan’s current potential for attracting investments, their impact on economic growth, and the legal and economic conditions created to attract foreign investors. In addition, the article highlights the challenges preventing the increase of foreign investment inflow and offers recommendations for overcoming them. The findings of the study carry

practical importance for developing a stable and innovative economic development strategy for the country.

Keywords: economic development, foreign investments, investment policy, capital attraction, external investments, investment climate, legal guarantees, economic growth, investors, international finance, innovations, sustainable development, investment risks, government policy, investment projects.

Asosiy qismi: Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiyotga ta’siri xorijiy investitsiyalar iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi, sanoatni modernizatsiya qilishga, yangi texnologiyalarni joriy etishga, eksport salohiyatini oshirishga yordam beradi. Bu orqali mahalliy korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi va iqtisodiy barqarorlikka erishiladi. O‘zbekiston tajribasi So‘nggi yillarda O‘zbekiston xorijiy investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Jumladan:

Valyuta bozorini liberallashtirish;

Tashqi iqtisodiy faoliyatdagi byurokratik to‘siqlarni qisqartirish;

Erkin iqtisodiy zonalar tashkil etish;

Soliq va bojxona imtiyozlarini taqdim etish.

2022–2025 yillarga mo‘ljallangan Investitsiya dasturida strategik tarmoqlarga (energetika, transport, qishloq xo‘jaligi, farmatsevtika) xorijiy sarmoyalarni jalb qilish ko‘zda tutilgan.

Xorijiy investorlar uchun muammolar Investitsiya muhiti yaxshilanayotganiga qaramay, ayrim muammolar mavjud:

Huquqiy noaniqlik va shaffoflik yetishmasligi;

Sud-huquq tizimining ishonchliligi pastligi;

Yer ajratish va ruxsat berish tartiblaridagi murakkabliklar;

Mahalliy boshqaruv organlari bilan muvofiqlashtirishdagi muammolar.

Xalqaro tajriba va takliflarXitoy, Singapur, Polsha kabi davlatlar tajribasidan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

“Bir darcha” tizimini kengaytirish;

Investitsiya nizolarini hal qilish uchun mustaqil arbitraj sudlari yaratish;

Strategik infratuzilmalarga davlat-xususiy sheriklik asosida sarmoya jalb qilish;

Investorlarga kafolatlar beruvchi qonunchilikni yanada mustahkamlash. Xorijiy investitsiyalarning sektoral taqsimoti va ularning strategik roli. Xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlarida rivojlanish uchun katalizator bo‘lib xizmat qiladi. Ammo ularning ayrim tarmoqlarda ko‘proq jalb qilinishi o‘sha yo‘nalishlarning strategik ahamiyatiga bog‘liq. Misol uchun:

Energetika sektori – Yirik energiya loyihalarida (masalan, gaz qazib olish,

quyosh va shamol energetikasi) xorijiy sarmoya alohida o‘rin tutadi. Bu yo‘nalishdagi sarmoyalar ichki energiya xavfsizligini ta’minlaydi va eksport imkoniyatlarini kengaytiradi.

Transport-logistika sektori – “Yangi Ipak yo‘li” va “Transafg‘on” temir yo‘l loyihalari kabi mintaqaviy tashabbuslar doirasida xalqaro investitsiyalar transport infratuzilmasini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynamoqda.

Raqamli iqtisodiyot – IT va telekommunikatsiya sohasida xorijiy texnologik kompaniyalar O‘zbekistonga kirib kelmoqda. Bu esa raqamli infratuzilmaning rivojlanishini tezlashtiradi, masalan, data markazlar, fintech xizmatlar, startaplar.

Agroindustriya – Qishloq xo‘jaligida xorijiy sarmoyalar texnik modernizatsiya, klaster tizimining rivojlanishi va eksportbop mahsulot yetishtirishga xizmat qilmoqda. Bu sektoral yondashuv investitsiyalarning faqat hajmi emas, balki sifat ko‘rsatkichlarini ham muhimlashtiradi.

Investitsion risklar va ularga qarshi siyosiy-ijtimoiy kafolatlar Xorijiy investorlar faqat moliyaviy daromad emas, balki siyosiy barqarorlik, huquqiy kafolatlar, va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlov mavjud bo‘lgan davlatlarga ustuvorlik beradi. Shuning uchun quyidagi jihatlar alohida e’tiborga olinmoqda:

Investitsiyalarni siyosiy risklardan himoya qilish tizimi — O‘zbekiston MDH davlatlari ichida birinchi bo‘lib “Investitsiyalarni sug‘urtalash jamg‘armasi” (MISF) bilan hamkorlikka kirishdi. Investorlar bilan ijtimoiy dialog — Investitsion muhitning ijobiy sur’atda shakllanishi uchun ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari orqali xalqaro brendlarning faoliyati keng yoritilmoqda.

“Yashil” investitsiyalarni jalb qilish — Ekologik barqarorlik prinsiplariga asoslangan loyihalarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu “ESG” standartlariga muvofiq investorlar uchun muhim omil hisoblanadi. Geoiqtisodiy omillar va mintaqaviy raqobat Bugungi kunda investitsiyalarni jalb qilish — bu faqat ichki islohotlar masalasi emas, balki mintaqaviy raqobat masalasidir. O‘zbekiston o‘z pozitsiyasini mustahkamlash uchun quyidagi ustunliklarga tayanyapti:

Geostrategik joylashuv – Markaziy Osiyodagi logistika markazlaridan biri sifatida, O‘zbekiston investorlar uchun yirik mintaqaviy bozorlarning “kirish nuqtasi” sifatida ko‘rilmoqda. Iqtisodiy integratsiya jarayonlari – Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YeOII), Turkiy davlatlar tashkiloti, Islom moliya tashkilotlari bilan hamkorlik investorlar uchun qulay global imkoniyatlar yaratmoqda. “China+1” strategiyasi – Xalqaro ishlab chiqaruvchilar Xitoydan tashqaridagi davlatlarga chiqishga urinayotgan bir paytda, O‘zbekiston alternativ ishlab chiqarish va yig‘uv markazi sifatida o‘zini ko‘rsatmoqda. Davlatning roli: investitsiyalarni tartibga solish va hamkorlik modeliZamonaviy investitsion siyosatda davlat faqat tartibga soluvchi

emas, balki strategik sherik sifatida namoyon bo‘lmoqda: Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) – So‘nggi yillarda 50 dan ortiq yirik loyiha DXSh asosida amalga oshirildi. Sog‘liqni saqlash, ta’lim, transport kabi ijtimoiy sektorlar sarmoyadorlar uchun ochilmoqda. Maxsus investitsiya shartnomalari (SPIC) – Muayyan tarmoqlarda uzoq muddatli kafolatlar asosida xorijiy kompaniyalar bilan shartnomalar tuzilmoqda (masalan, avtomobilsozlik, energetika). Investitsiyalarni boshqarish agentliklari – O‘zbekistonda Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi huzurida «UzIPA» agentligi faoliyat yuritib, investorlar uchun «yagona aloqa nuqtasi» bo‘lib xizmat qiladi.

Innovatsion yondashuvlar va kelajak istiqbollari Investitsiya siyosatini faqat sanoat yoki infratuzilma bilan cheklab bo‘lmaydi. Yangi davrda quyidagilar ustuvor bo‘lmoqda:

Startap va venchur kapital bozori – Innovatsion g‘oyalarni moliyalashtirish uchun xorijiy investorlar ishtirokida venchur fondlar tashkil qilinmoqda.

Texnoparklar va ilmiy-klasterlar – “IT Park” (Toshkent), “Pharma Park” (Zomin), “Chirchiq texnoparki” kabi innovatsion zonalar xorijiy sarmoyadorlarni jalb etmoqda.

Kadrlar tayyorlash tizimi – Investitsion muhitning barqarorligi uchun raqobatbardosh kadrlar zarur. Shu bois, O‘zbekiston xalqaro universitetlar (Turin, Westminster, Webster) bilan hamkorlikda xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlamoqda.Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va barqaror o‘sishni ta’minlashda xorijiy investitsiyalar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni, balki ilg‘or texnologiyalar, boshqaruv tajribasi va xalqaro hamkorlik imkoniyatlarini ham olib kiradi. Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, xorijiy sarmoyani faol jalb qilgan mamlakatlar sanoatlashuv, infratuzilmani rivojlantirish va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda sezilarli natijalarga erishgan.O‘zbekiston ham so‘nggi yillarda xorijiy investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish borasida muhim yutuqlarga erishdi. Valyuta siyosati liberallashtirildi, investorlarga huquqiy kafolatlar berildi, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etildi va davlat-xususiy sheriklik asosida bir qator yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Ayni paytda, global va mintaqaviy raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda investitsion siyosatni yanada chuqurlashtirish va zamon talablariga moslashtirish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa va takliflar

Xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim omil bo‘lib, mamlakatga moliyaviy resurslar, zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv tajribasini olib kiradi. Ularning jalb qilinishi iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, ish o‘rinlarini yaratish hamda eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston sharoitida xorijiy investitsiyalarni ko‘paytirish uchun qulay investitsion muhit yaratish, huquqiy

kafolatlarni mustahkamlash va byurokratik to‘siqlarni bartaraf etish zarur. Shu bilan birga, investitsiyalarni samarali boshqarish va ularni barqaror rivojlanish maqsadlariga yo‘naltirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan islohotlar mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirib, xalq farovonligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Takliflar:

Investitsion qonunchilikni yanada takomillashtirish, investorlar uchun uzoq muddatli kafolatlar tizimini mustahkamlash.

Maxsus iqtisodiy zonalarni rivojlantirishda sohalashtirilgan yondashuvni joriy etish (masalan, IT, biofarmatsevtika, agrologistika zonalari).

Investitsiya nizolarini hal etuvchi mustaqil va tezkor sud mexanizmlarini yaratish.

Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun xalqaro ta’lim muassasalari bilan kooperatsiyani kengaytirish.

“Yashil” investitsiyalar va raqamli iqtisodiyot loyihalariga xorijiy kapitalni faol jalb qilish orqali zamonaviy va barqaror iqtisodiy modelga o‘tishni jadallashtirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOLAR:

1. Мамасолиев Б.Р., Уразбоев Ш.М. Хорижий инвестициялар ва уларни жалб этиш механизмлари. – Тошкент: Iqtisodiyot, 2020. – 210 б.
2. Investment Climate Statements: Uzbekistan – U.S. Department of State, 2024. [Elektron manba] – URL: https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/uzbekistan/ (sana: 20.09.2025).
3. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All – UNCTAD. – New York and Geneva: United Nations, 2023. – 220 p.
4. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi rasmiy sayti. [Elektron manba] – URL: https://www.mift.uz (murojaat qilingan sana: 25.09.2025).

Ashurova Oltin Yuldashevna-Samarqand iqtisodiyot va servis instituti katta o‘qituvchisi.
Suyarova Bahora-2 kurs talabasi

SUN'IY INTELLEKT SOHASIDA INFRATUZILMA VA INSON RESURSLARINI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI.

Annotatsiya: Raqamli iqtisodiy infratuzilmaning rivojlanishi inson resurslarini rivojlantirish nuqtai nazaridan an'anaviy ta'lim tizimining imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Ta'lim tizimi transformatsiyadan o‘tishi va inson resurslarini rivojlantirish infratuzilmasining asosiy elementlaridan biriga aylanishi kerak, bu esa raqamli texnologiyalarni keng joriy etishga yordam beradi, shuningdek, ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarishni integratsiyalash g‘oyasini amalda amalga oshirish va raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu integratsiyaning barcha afzalliklaridan foydalanish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, infratuzilma, ta'lim tizimi, kadrlar salohiyati, kichik va o‘rta biznes.

Abstract: The development of digital economic infrastructure will help expand the capabilities of the traditional education system in terms of human resource development. The education system should undergo transformation and become one of the key elements of the human resource development infrastructure, which will contribute to the widespread introduction of digital technologies, as well as make it possible to implement the idea of integrating education, science and production and use all the benefits of this integration in the conditions of the digital economy.

Keywords: digital economy, infrastructure, education system, human resources, small and medium-sized businesses.

Raqamli iqtisodiyot uchun kadrlar texnologiyalarining rivojlanishi mintaqa iqtisodiyotida o‘zgarishlar uchun shart-sharoitlar yaratmoqda. Iqtisodiy tizimlarning rivojlanish bir qator tarkibiy o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi: kadrlar salohiyatini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan raqamli texnologiyalarni takror ishlab chiqarishni ta’minlaydigan infratuzilmani rivojlantirish; raqamli iqtisodiyot elementlaridan foydalanish imkonini beruvchi normativ-huquqiy baza; va xo‘jalik yurituvchi sub'ektlar o‘rtasidagi tashkiliy o‘zaro hamkorlik va yangi biznes modellarini ishlab chiqishni rag‘batlantirish.

Ta’lim sohasidagi muammolarni hal qilish uchun barcha darajadagi ta’lim tashkilotlariga AKTning chuqur kirib borishiga asoslangan infratuzilma orqali yuqori raqamli malakaga ega kadrlarni tayyorlash tizimini ta’minlash kerak. Infratuzilma raqamli hukumat, ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat, fan, iste’molchilar va biznesni

birlashtirgan raqamli sektor rivojlanishi uchun asos bo‘ladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev mamlakatimizda sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish hamda ularni iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarga keng joriy etish yuzasidan qarorlar qabul qildi. Bugungi kunda dunyoda sun’iy intellekt texnologiyalari iqtisodiyot, ta’lim, sog‘liqni saqlash, xavfsizlik va boshqa muhim yo‘nalishlarda asosiy vositalardan biriga aylanmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalari davlat boshqaruvida samaradorlikni oshirish, resurslardan tejamkor foydalanish, aholiga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham bu sohada tizimli islohotlar amalga oshirilib, mamlakatimiz sun’iy intellektni tatbiq etish bo‘yicha xalqaro reytingda 17 pog‘ona yuqoriladi. Hozirda O‘zbekiston 188 davlat ichida 70-o‘rinni, Markaziy Osiyo bo‘yicha esa birinchi o‘rinni egallab turibdi. Prezidentimiz ta’kidlaganidek, bu natijalar sohada qo‘yilgan ilk qadamlar samarasidir, ammo oldinda hali ko‘p ish turibdi. Shu maqsadda o‘tgan yili 2030-yilgacha mo‘ljallangan Sun’iy intellektni rivojlantirish strategiyasi qabul qilindi va Raqamli texnologiyalar vazirligi huzurida maxsus markaz tashkil etildi. Sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilab berilgan. Iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda sun’iy intellekt loyihalarini joriy etish maqsadida 50 million dollar mablag‘ ajratilgan. Sog‘liqni saqlash, ta’lim, qishloq xo‘jaligi, energetika, transport, ekologiya va moliya sohalarini qamrab olgan 86 ta loyiha shakllantirildi. Hozirda sun’iy intellektni qo‘llash uchun zarur hisoblash imkoniyatlarini yaratish maqsadida “superkompyuter klasteri”ni tashkil etish ishlari jadal olib borilmoqda.

– Sun’iy intellektni tezroq rivojlantirish uchun doimiy ravishda ilg‘or, o‘zini oqlagan xorijiy va mahalliy tajribalarni o‘rganib borish zarur. Buning uchun sohada samarali faoliyat yuritayotgan vatandoshlarimiz, xorijiy ekspertlar va xususiy sektor bilan yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yish kerak, – dedi davlatimiz rahbari.

Sun’iy intellekt sohasida zamonaviy hisoblash quvvatlarini o‘zimizda yaratish, ma’lumotlar markazlarini qurish va bunga investitsiya kiritmoqchi bo‘lgan tadbirkorlar uchun jozibador muhitni ta’minlash zarurligi qayd etildi. Sun’iy intellektni rivojlantirishda eng muhim omil – malakali kadrlar tayyorlash. Bu ishlarni maktablardan boshlash, informatika o‘qituvchilarini qayta tayyorlash, yangi avlod darsliklarini ishlab chiqish zarurligi ta’kidlandi. Sohada kadrlar tayyorlashni jadallashtirish maqsadida ko‘plab dasturlar amalga oshirilmoqda. “Bir million sun’iy intellekt yetakchilari” milliy dasturi doirasida yoshlar uchun aistudy.uz va omp.aistudy.uz platformalari ishga tushirildi, ularda SI bo‘yicha 5 ta bepul onlayn o‘quv dasturi yo‘lga qo‘yilgan. Dastur doirasida 2027-yilga qadar 1 million nafar yoshlar sun’iy intellekt sohasidagi bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘ladi. Yoshlarning

istiqbolli loyihalarini aniqlash va qo‘llab-quvvatlash uchun barcha hududlarda Sun’iy intellekt xakatoni yo‘lga qo‘yiladi. Maqsad - inson resurslarini rivojlantirishga yordam beradigan infratuzilmani rivojlantirish yo‘nalishlarini aniqlashdir. Kelgusi o‘n yillikda mehnat bozoridagi iqtisodiy vaziyat raqamli texnologiyalar ta’sirida o‘zgaradi. Ta'lim raqamli iqtisodiyotda raqobatbardosh bo‘lishga qodir bo‘lgan yangi boshqaruv jamoasini shakllantirish manbasiga aylanadi. Bilim, ko‘nikma va malakalar orqali ifodalangan inson kapitali asosiy resursga aylanadi, uning qiymati to‘plangan bilimlarning chuqurligiga bog‘liq bo‘ladi. Bunday sharoitda davlat, ta’lim muassasalari, tadbirkorlik sub’ektlarining aholini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish, ishdan bo‘shatilgan kadrlarni ish bilan ta’minlashda ko‘maklashish bo‘yicha hamkorlik qilishi kerak. Yetakchi texnologik o‘rinlar uchun kurashda eng istiqbolli imkoniyat - bu zamonaviy texnologiyalar va robototexnika va jarayonlarni avtomatlashtirishga asoslangan kadrlarni rivojlantirishning boshqa kompleks chora-tadbirlarisiz o‘qitish mumkin bo‘lmagan tashkilotlarning yuqori salohiyatidan foydalanishdir.

O‘qituvchilar kasbiy ta’lim olish bosqichida bo‘lajak kasblar raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog‘liq jiddiy o‘zgarishlarni boshdan kechirishini, ta’lim tizimi esa transformatsiyadan o‘tishi va raqamli iqtisodiyot uchun kadrlar resurslarini shakllantirish infratuzilmasining asosiy elementlaridan biriga aylanishi zarurligini taxmin qilmoqda. Infratuzilmaga ta’lim muassasalari, o‘quv markazlari, ilmiy-tadqiqot markazlari, telekommunikatsiya kompaniyalari, tadbirkorlar, marketing kompaniyalari, kasbiy uyushmalar va boshqa tarkibiy qismlar kirishi mumkin.

Infratuzilma elementlarining o‘zaro ta’siridan sinergik effektlar quyidagilar tufayli mumkin:

-Turli ta'lim texnologiyalari, o‘qitish formatlari va texnik innovatsiyalarni yagona ta'lim tizimiga integratsiyalash. O'qituvchilar va raqamli ta'limni qo‘llab-quvvatlash vositalari o‘rtasida funktsiyalarni to‘g‘ri taqsimlash hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi;

- sun’iy intellektdan foydalangan holda ma’lumotlarni yaxshiroq tahlil qilish, prognozlash, ilg‘or ta’lim mahsulotlarini ishlab chiqish va ishga tushirish orqali raqamli ta’lim sifatini oshirish;

- me’yoriy-huquqiy va ilmiy-uslubiy bazani, yangi ta’lim standartlarini, dasturlarini, kasbiy me’yoriy hujjatlarni va raqamli iqtisodiyot kompetensiyalarini tavsiflashga qo‘yiladigan talablarni, raqamlashtirish manfaatlarida umumiy, kasbiy va qo‘shimcha ta’lim mexanizmini ishlab chiqish;

- umrbod ta'lim olish, barcha yosh guruhlarida raqamli kompetensiyalarni

o‘zlashtirish, ish va ta'lim o‘rtasidagi chegaralarni yo‘qotish, real vaqtda va ish joyida ko‘nikmalarni yaxshilash imkoniyatlarini taqdim etish

- akademik ta’lim va kasbiy amaliyot o‘rtasidagi tafovutni qisqartirish, ta’lim dasturlarini amalga oshirishga kasbiy kompetensiyalarga ega amaliyotchilarni jalb etish;

- aholining raqamli savodxonlik darajasini oshirish, raqamli xizmatlardan foydalanish malakasini oshirish;

- korporativ universitetlar, ochiq onlayn kurslar va qisqa muddatli malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

- yosh avlodda oliy ma’lumot olish uchun media resurslar, internet va ijtimoiy raqamli ilovalardan sezilarli darajada past bo‘lgan qadriyat yo‘nalishini shakllantirish.

Rivojlangan infratuzilma bilan yangi texnologiyalarni joriy etish uchun zamonaviy axborot va moliyalashtirish manbalaridan foydalanish, shuningdek, jismoniy shaxslar va tadbirkorlik subyektlarini tashkiliy-huquqiy himoya qilish mumkin bo‘lib, ularning rag‘batlantirishlari quyidagilardan iborat:

- Innovatsion loyihalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash,

-xo‘jalik yurituvchi subyektlarni raqamli texnologiyalarni takror ishlab chiqarish jarayoniga integratsiyalash,

-raqamli ishlab chiqarishni ichki va tashqi bozorga o‘tkazish,

-ijtimoiy-iqtisodiy sohani rivojlantirishning yangi texnologik asoslarini shakllantirish,

-axborotni to‘plash va bilimlarni optimallashtirish.

Xulosa. Ta’lim tizimi oldida turgan vazifalar infratuzilmani rivojlantirish, jumladan, mamlakatda innovatsion, texnologik va ijtimoiy rivojlanish markazlarini tashkil etish orqali raqobatbardoshlikni ta’minlashning yangi usullarini izlashga undaydi.

Infratuzilmani rivojlantirish raqamli texnologiyalarni keng joriy etishni osonlashtirib, ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarishni integratsiyalash g‘oyasini amalga oshirish va raqamli iqtisodiyotda ushbu integratsiyaning barcha afzalliklaridan foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi “2030 yilgacha Sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-358-son qarori.

2. Galyanchik T.A. Raqamli iqtisod - professional treningda yetakchi tendentsiya sifatida // Raqamli mintaqa: tajriba, vakolatlar, loyihalar: maqolalar to‘plami. Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya Bryansk: Bryansk davlat muhandislik-texnologik universiteti, 2024. B. 97-100.

3. Nejmedinova F.T., Barabash N.S. Raqamli iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida ta'limning transformatsiyasi // Innovatsiyalar va ekspertiza. 2023 yil 2-son (23). B. 120-128.

4. Petrova V.S., Shcherbik E.E. Raqamli vakolatlarni shakllantirish darajasini o‘lchash // Moskva iqtisodiy jurnali. 2022. No 5. B.114-124.

5. Raqamli texnologiyalar vazirligi. Sun’iy intellektni rivojlantirish konsepsiyasi 2021–2030. – Toshkent, 2021. – 48 b.

6. Abdullayev, M. Sun’iy intellektning iqtisodiyotdagi tatbiqi va O‘zbekistonda raqamli infratuzilmani rivojlantirish istiqbollari. // TDIU Ilmiy axborotnomasi. – 2023. – №1. – B. 45–52.

7. Ismoilov, A. Sun’iy intellekt texnologiyalarida kadrlar tayyorlashning innovatsion yondashuvlari. // O‘zbekiston Oliy ta’limi jurnali. – 2024. – №2. – B. 33–41.

Rajabboyev Shohzod Shodi o‘g‘li
rajabboyevshohzod08@gmail.com
Rajaboyev Shahboz Shodi o‘g‘li
shahbozrajabboyev@gmail.com

AQLLI UY TIZIMLARINING KONSEPTUAL ASOSLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqlli uy tizimlarining konseptual asoslari, ularning texnologik rivojlanish bosqichlari hamda sun’iy intellekt, Internet of Things (IoT), sensor texnologiyalari va avtomatlashtirish tizimlarining o‘zaro integratsiyasi ilmiy tahlil qilinadi. Aqlli uy konsepsiyasining tarixiy bosqichlari 1970-yillardan to hozirgi zamonaviy AI (Sun’iy intellekt) asosidagi tizimlargacha ketma-ket yoritilgan. Har bir bosqich texnologik imkoniyatlar, cheklovlar va xavfsizlik jihatlari nuqtai nazaridan solishtirma tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Aqlli uy, sun’iy intellekt, IoT, avtomatlashtirish, sensor texnologiyalari, energiya samaradorligi, kiberxavfsizlik, bulutli hisoblash, foydalanuvchi interfeysi, aqlli datchiklar.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the conceptual foundations of smart home systems, their stages of technological development, and the integration of artificial intelligence (AI), the Internet of Things (IoT), sensor

technologies, and automation systems. The historical evolution of the smart home concept is presented sequentially from the 1970s to modern AI-based systems. Each stage is compared in terms of technological capabilities, limitations, and security considerations.

Keywords: Smart home, artificial intelligence, IoT, automation, sensor technologies, energy efficiency, cybersecurity, cloud computing, user interface, smart sensors.

“Aqlli uy” (inglizcha: *Smart Home*) — bu uy-joy infratuzilmasining zamonaviy texnologiyalar asosida avtomatlashtirilgan boshqaruvi bo‘lib, maishiy qurilmalarning sun’iy intellekt, sensorlar, Internet va boshqa raqamli texnologiyalar yordamida o‘zaro aloqada ishlashiga asoslangan. Ushbu tizim foydalanuvchi hayotini qulay, xavfsiz, tejamkor va samarali qilishga xizmat qiladi.

Aqlli uy tizimining konsepsiyasi bir nechta asosiy texnologik tushunchalarga tayanadi:

- **Internet of Things (IoT)** – barcha qurilmalarning internet orqali o‘zaro bog‘lanishi;
- **Sun’iy intellekt (AI)** – foydalanuvchi odatlarini tahlil qilish va mos xizmatlarni avtomatik bajarish;
- **Avtomatlashtirish** – xatti-harakatlarga asoslangan avtomatik javob choralarini ishlab chiqish;
- **Sensor texnologiyalari** – harorat, harakat, yorug‘lik, namlik, tutun va boshqa parametrlarni doimiy kuzatish;
- **Bulutli hisoblash** – barcha ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash va masofaviy boshqaruvni ta’minlash.

Aqlli uy tizimlarining rivojlanish bosqichlari

Aqlli uy texnologiyalarining rivojlanish jarayoni bir nechta bosqichlarga bo‘linadi. Bu bosqichlar texnologik taraqqiyot, kompyuter tizimlarining murakkabligi va foydalanuvchi ehtiyojlariga qarab shakllangan.

1-bosqich: Mexanik va dastlabki avtomatlashtirish (1970–1980 yillar)

Bu davrda oddiy avtomatlashtirilgan qurilmalar, masalan, taymerli yorug‘lik o‘chirgichlari, isitish tizimlari yoki harorat regulyatorlari ishlatilgan. Ular mustaqil va lokal ishlagan bo‘lib, o‘zaro aloqa qilish qobiliyatiga ega emas edi.

1.1 – jadval. Mexanik va dastlabki avtomatlashtirish texnologik xususiyatlari

Asosiy imkoniyatlar	Cheklovlar
Taymerli chiroqlar	Hech qanday tarmoq ulangan emas
Dastlabki isitish boshqaruvi	Moslashtirish imkoniyati yo‘q

Avtomatik o‘chiruvchi plitalar	Faqat bir yo‘nalishda ishlaydi (bir tomonlama)

2-bosqich: Raqamli boshqaruv va dasturlash (1990–2000 yillar)

Kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan uy jihozlari dasturlashtiriladigan boshqaruv qurilmalari bilan ta’minlandi. Universal pultlar, dasturlashtiriladigan termostatlar va signalizatsiyalar paydo bo‘ldi. Bu bosqichda tizimlar hali o‘zaro integratsiyalashmagan edi.

1.2 – jadval. Raqamli boshqaruv va dasturlash texnologik xususiyatlari

Asosiy imkoniyatlar	Cheklovlar
Universal pultlar	Moslashuvchanlik past
Elektron termostatlar	Aloqa tizimi mavjud emas
Haroratni raqamli sozlash	Qurilmalar o‘zaro integratsiyalashmagan

3-bosqich: IoT va masofaviy boshqaruv (2000–2015 yillar)

Ushbu bosqichda simsiz internet va Wi-Fi texnologiyalarining joriy etilishi natijasida, qurilmalar internet orqali o‘zaro bog‘lana boshladi. Smartfonlar orqali uy jihozlarini boshqarish imkoni paydo bo‘ldi. Aqlli termostatlar (Nest), aqlli yoritish (Philips Hue), va aqlli signalizatsiya tizimlari keng ommalashdi[15].

1.3 – jadval. IoT va masofaviy boshqaruv texnologik xususiyatlari

Asosiy imkoniyatlar	Yangi xavflar
Masofaviy boshqaruv	Kiberxavfsizlikka zaiflik
Qurilmalar o‘zaro aloqa qiladi	Maxfiylik masalalari
Foydalanuvchi interfeysi mavjud	Uskuna muvofiqligi cheklangan

4-bosqich: Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar (2015–hozirgi vaqtgacha)

Zamonaviy bosqichda aqlli uy tizimlari foydalanuvchi xatti-harakatlarini o‘rganishga va o‘z harakatlarini shunga moslashtirishga qodir bo‘lib qoldi. Amazon Alexa, Google Assistant, Apple HomeKit kabi platformalar orqali turli qurilmalar bir ekotizimga birlashtirildi. Mashinaviy o‘qitish algoritmlari yordamida tizimlar foydalanuvchining hayot tarzini o‘rganadi va unga qulay sharoit yaratadi.

1.4 – jadval. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar texnologik xususiyatlari

Asosiy imkoniyatlar	Yangi xavflar
Mashinaviy o‘qitish asosidagi moslashuvchanlik	Maxfiylikning buzilishi
Ovozli boshqaruv (Alexa, Google)	Internetga doimiy ulanmagan holatda ishlamasligi
Foydalanuvchi odatlarini avtomatik aniqlash	AI xatolari va noto‘g‘ri qarorlar

1.5 – jadval. Rivojlanish bosqichlarining solishtirma tahlili

Bosqich	Texnologiya turi	Aloqa turi	Mosla-shuv	Xavfsiz lik	Misollar
1. Dastlabki avtomatlashtirish	Mexanik taymerlar	Yo‘q	Past	Yuqori	Taymer chiroqlar
2. Raqamli avtomatlashtirish	Mikroprotsessorlar	Yo‘q	O‘rta	Yuqori	Elektron termostat
3. IoT asosida boshqaruv	Wi-Fi, Bluetooth	Simsiz	Yuqori	O‘rta	Nest, Ring
4. AI asosida boshqaruv	Bulut, AI, IoT	Ekotizim orqali	Juda yuqori	O‘rta/P ast	Alexa, HomeKit

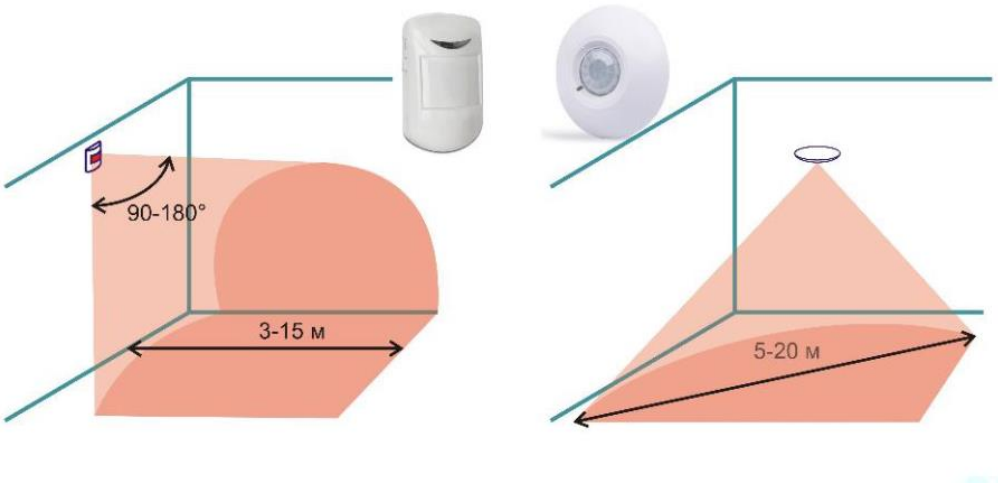
Aqlli uy tizimlari nafaqat qulaylik, balki energiya samaradorligi, xavfsizlik, vaqtni tejash va uzoq muddatda iqtisodiy foyda keltiradi. Shu bilan birga, bu tizimlarning samarali ishlashi uchun ularning arxitekturasi chuqur o‘rganilishi, xavfsizlik muammolari e’tiborga olinishi va foydalanuvchi ehtiyojlariga moslashtirilgan dizayn ishlab chiqilishi zarur. Kelajakda ushbu tizimlar yanada aqlliroq bo‘lib, sun’iy intellektning rivojlanishi hisobiga yanada muhim rol o‘ynashi kutilmoqda.

Avtonom aqlli datchiklar uy Wi-Fi orqali internetga ulanadi, sensor ishlab chiqaruvchining bulut xizmatiga ma’lumot uzatadi, so‘ngra sensor holati haqidagi ma’lumotlar foydalanuvchining mobil ilovasiga uzatiladi.

Quyida datchik turlari va ularning funksionalligi tahlil qilinadi.

Harakat sensorlariinfraqizil nur tarqatadi va atrofdagi narsalardan aks etadi. Bir nechta nurlarning ketma-ket uzilishibilan sensor ishlaydi.

O‘rnatish usulidan qat’iy nazar (shipga yoki devorga) harakat sensori 90-180° da muayyan sektorni nazorat qiladi va ma’lum bir pozitsion masofalarga, odatda 5-10 m, maksimal 20 m ega bo‘ladi (1.1-rasm).

1.1-rasm. Harakat sensorining nazorat sektori

Xulosa. Hozirgi zamon aqlli uy tizimlari mashinaviy o‘qitish, bulutli hisoblash va sensor texnologiyalarining uyg‘unlashuvi orqali foydalanuvchi xulq-atvori va sharoitlarga mos ravishda moslashib, hayot sifatini oshirishda beqiyos imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, keng ko‘lamli raqamlashtirish va uzluksiz internetga ulanadigan qurilmalar tizimning kiberxavfsizlik, maxfiylik va ma’lumotlarni himoyalash masalalarini ham dolzarb muammoga aylantiradi.

Shunday qilib, aqlli uy tizimlarini joriy etish nafaqat texnologik yutuqlardan foydalanish, balki bu yutuqlarni inson omili, xavfsizlik talablari va jamiyatning raqamli transformatsiyasi bilan uyg‘unlashtirishni ham talab etadi. Kelajakda bu tizimlar yanada intellektual, avtonom va energetik jihatdan samarali bo‘lib, shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taklif etishda muhim o‘rin egallashi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Rajaboev Shahboz Shodiyevich, and Raxmatov Ozodbek Aktam O'g‘li. “Information Technology Is Now Used Everywhere”. *Miasto Przyszłości*, vol. 44, Jan. 2024, pp. 114-21, http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/2372.

2. Rajaboev, Shahboz Shodiyevich, and Abdunazar Burkhonovich Gaffarov. «Essence of decisions on measures for the development of information and communication technologies.» *Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal* 2.1 (2025): 120-125.

3. Ражабоев , Ш., и П. Хамидова. «Использование информационно-коммуникационных услуг в условиях цифровой экономики». *Экономическое развитие и анализ*, т. 3, вып. 1, январь 2025 г., сс. 120-4, https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/65480

4. Boronov, B. (2020). Improvement of investment accounting in Uzbekistan. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, *12*(6), 1069-1079.

5. Боронов, Б. (2019). Молиявий активларни халқаро стандартларга мувофиқ тан олиш ва баҳолаш. *Экономика и инновационные технологии*, (5), 1-11.

6. Боронов, Б. Ф. (2019). Актуальные вопросы учета финансовых активов. in бухгалтерский учет: достижения и научные перспективы xxi века (pp. 48-52).

7. Boronov, B. (2019). Theoretical and conceptual bases of accounting financial assets. *International Finance and Accounting*, *2019*(4), 6.

Ашурова Олтин Юлдашевна-
старший преподаватель Сам ИЭС
Абдурахмонов Жавохирбек-
студент 4 курса

РОЛЬ ИНВЕСТИЦИЙ ЧАСТНОГО СЕКТОРА В ФИНАНСИРОВАНИИ ЗЕЛЕНЫХ ИННОВАЦИЙ

Аннотация: В статье анализируются роль и значение инвестиций частного сектора в процессе финансирования зеленых инноваций. В контексте зеленой экономики рассматриваются вопросы привлечения частного капитала в экологические проекты, улучшения инвестиционного климата и совершенствования механизмов государственно-частного партнерства. На основе зарубежного опыта анализируется эффективное распределение финансовых ресурсов в развитие зеленых технологий и факторы стимулирования инвесторов.

Ключевые слова: зеленые инновации, инвестиции, частный сектор, финансирование, государственно-частное партнерство, устойчивое развитие, зеленая экономика.

Abstract: The article analyzes the role and significance of private sector investments in financing green innovations. In the context of the green economy, it examines issues related to attracting private capital to environmental projects, improving the investment climate, and enhancing public-private partnership mechanisms. Based on international experience, the study explores the effective allocation of financial resources for the development of green technologies and the factors that incentivize investors.

Keywords: green innovations, investments, private sector, financing, public-private partnership, sustainable development, green economy.

В мировой экономической системе вопросы обеспечения экологической устойчивости и энергоэффективности становятся всё более актуальными. Развитие «зелёных» технологий требует значительных финансовых ресурсов, однако государственный бюджет не может полностью покрыть эту потребность. Поэтому активное участие и инвестиционная деятельность частного сектора играют важную роль в устойчивом развитии «зелёной» экономики.

Опыт развитых стран показывает, что государственно-частное сотрудничество, прозрачная инвестиционная среда и налоговые льготы играют ключевую роль в финансировании экологических инноваций. Адаптация

данного опыта является одной из актуальных задач для Узбекистана.

1. Необходимость финансирования «зелёных» инноваций и роль частного сектора

«Зелёные» инновации – это решения и технологии, направленные на внедрение экологически чистых процессов, использование возобновляемых источников энергии, создание безотходного производства и рационального использования природных ресурсов. Их внедрение требует значительных инвестиций, поэтому частный капитал является неотъемлемым участником данного процесса.

Основные функции частного сектора в финансировании заключаются в следующем:

финансовая поддержка инновационных «зелёных» стартапов и проектов;

распределение рисков при разработке и коммерциализации экологических технологий;

создание инвестиционной инфраструктуры (например, выпуск «зелёных» облигаций и создание экологических фондов);

сотрудничество с международными финансовыми институтами.

Например, в Европейском Союзе в рамках программы «План инвестиций в зелёный курс» частный сектор обеспечивает около 60 % от общего объёма финансирования. Подобная модель открывает возможности для стимулирования «зелёных» инвестиций в Узбекистане за счёт частного капитала.

2. Существующие возможности финансирования «зелёных» проектов в Узбекистане

«Стратегия перехода к зелёной экономике», принятая в Узбекистане в 2019 году, создала важную нормативно-правовую основу для привлечения частных инвестиций в экологические проекты, совершенствования финансовых механизмов и стимулирования устойчивого развития.

На сегодняшний день в стране наблюдаются положительные тенденции в следующих направлениях:

участие международных частных компаний в проектах солнечной и ветровой энергетики (например, Masdar и ACWA Power);

поддержка малого бизнеса через систему «зелёных» кредитов;

реализация экологической инфраструктуры на базе государственно-частного партнёрства (ГЧП).

Однако сохраняются и некоторые проблемы: недостаточный уровень

налогового стимулирования частного сектора, слабое развитие рынка «зелёных» облигаций, а также низкий уровень информационной прозрачности для потенциальных инвесторов. В связи с этим необходимо внедрение институциональных реформ.

Предложения по стимулированию участия частного сектора:

Расширение системы налоговых льгот и грантов – предоставление субсидий и государственных гарантий предприятиям, внедряющим «зелёные» технологии;

Формирование рынка «зелёных» облигаций – привлечение через них долгосрочного капитала для финансирования экологических проектов;

Укрепление государственно-частного партнёрства – реализация крупных проектов в области возобновляемой энергии и переработки отходов;

Повышение финансовой прозрачности – обеспечение инвесторов достоверными данными и создание системы мониторинга «зелёных» проектов;

Образовательная и консультационная поддержка – повышение компетенций бизнеса в сфере экологического финансирования и «зелёной» экономики.

Список литературы:

1. Президент Республики Узбекистан. Указ «О Стратегии перехода Республики Узбекистан к зеленой экономике на 2019–2030 годы» № УП–5863 от 04.10.2019 г.

2. Министерство финансов Республики Узбекистан. Отчет по рынку зеленых облигаций и финансовым механизмам. – Ташкент, 2023.

3. Жураев, У. А. Роль инвестиций частного сектора в экологических инновациях // Научный журнал «Экономика и инновации». – 2023. – №2. – С. 45–52.

4. Каршиев, С. А. Государственно-частное партнерство в зеленой энергетике: практические аспекты и проблемы // Экономический вестник Узбекистана. – Ташкент, 2024. – №1. – С. 30–38.

5. Министерство цифровых технологий Республики Узбекистан. Концепция «Развитие зеленых инноваций – 2030». – Ташкент, 2023. – 68 с.

6. Каримов, М. Роль частного капитала в финансировании экологических инноваций: теория и практика. – Ташкент: Издательство «Экономика», 2023. – 154 с.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti
Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com

IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYALARNI BOSHQARISH

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda investitsiyalarni boshqarishning o‘rni va ahamiyati tahlil qilingan. Investitsiyalar iqtisodiy o‘sishning asosiy drayveri sifatida ko‘rib chiqilib, ularni samarali boshqarishning nazariy asoslari hamda amaliy yondashuvlari yoritib berilgan. Shuningdek, investitsion muhitni yaxshilash, xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb etish, ularni tarmoqlar bo‘yicha optimal taqsimlash masalalari ko‘rib chiqiladi. Maqolada ilg‘or xalqaro tajriba tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan tavsiyalar berilgan. Xulosa qismida esa iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish uchun investitsiyalarni strategik boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Investitsiyalar, investitsiyalarni boshqarish, iqtisodiy o‘sish, investitsion muhit, kapital qo‘yilmalar, xorijiy investitsiyalar, mahalliy investitsiyalar, investitsion siyosat, investitsion risklar, raqobatbardoshlik, innovatsion rivojlanish, strategik rejalashtirish.

Abstract: This article analyzes the role and importance of investment management in ensuring sustainable economic development. Investments are viewed as the main driver of economic growth, and the theoretical foundations as well as practical approaches to their effective management are presented. The article also discusses issues related to improving the investment climate, attracting foreign and domestic investments, and their optimal distribution across sectors. Advanced international experience is examined, and recommendations applicable to the conditions of Uzbekistan are provided. The conclusion substantiates the need to improve strategic investment management mechanisms to accelerate economic growth.

Keywords: Investments, investment management, economic growth, investment climate, capital investments, foreign investments, domestic investments, investment policy, investment risks, competitiveness, innovative development, strategic planning.

Kirish: Mamlakat iqtisodiyotining barqaror va izchil rivojlanishini ta’minlashda investitsiyalar muhim omil hisoblanadi. Har qanday davlat iqtisodiy salohiyatini

oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, sanoatni modernizatsiya qilish, infratuzilmani takomillashtirish kabi asosiy maqsadlarga erishishda investitsiyalarga tayanadi. Ayniqsa, bugungi globallashuv va raqobat sharoitida investitsiyalarni samarali boshqarish va ularning oqilona yo‘naltirilishi iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi ham mustaqillik yillaridan buyon investitsion muhitni yaxshilash, xorijiy va mahalliy sarmoyadorlar uchun qulay sharoit yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirib kelmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatda iqtisodiyotni erkinlashtirish, moliyaviy sektorni rivojlantirish, soliq va bojxona sohalarida qulayliklar yaratish orqali investitsiyalar oqimini ko‘paytirish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar ko‘rildi. Biroq, investitsiyalarning hajmi va tarkibini oshirish bilan birga, ularni samarali boshqarish, yo‘naltirish va monitoring qilish tizimini takomillashtirish ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Investitsiyalarni boshqarish bu — resurslarni tahlil qilish, istiqbolli sohalarni aniqlash, xavf-xatarlarni minimallashtirish, foydalilikni ta’minlash kabi kompleks jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu boshqaruv tizimi orqali investitsion loyihalarning samaradorligi oshiriladi, iqtisodiy o‘sish sur’atlari jadallashadi hamda mamlakatning raqobatbardoshligi kuchayadi.Mazkur maqolada iqtisodiyotni rivojlantirish jarayonida investitsiyalarning tutgan o‘rni, ularni boshqarishning zamonaviy usullari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar atroflicha yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekiston misolida investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri tahlil qilinadi va ilg‘or xorijiy tajribalarga asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.

Shu bilan birga, investitsiyalarni boshqarish faqat moliyaviy mablag‘larni taqsimlash bilan cheklanib qolmaydi. Bu tizim iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik omillarni inobatga olgan holda, uzoq muddatli strategik rejalashtirishni, innovatsion yondashuvlarni joriy etishni ham o‘z ichiga oladi. Ayniqsa, bugungi zamonaviy iqtisodiyot sharoitida raqamli texnologiyalar, yashil energetika, aqlli infratuzilma kabi yo‘nalishlarga investitsiyalar jalb qilish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston sharoitida iqtisodiyotning muhim tarmoqlariga — sanoat, qishloq xo‘jaligi, qurilish, transport va logistika, axborot texnologiyalari kabi sohalarga investitsiyalarni to‘g‘ri boshqarish orqali yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin. Aholi bandligini ta’minlash, eksport salohiyatini oshirish, import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish hamda makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda investitsiyalarning o‘rni beqiyosdir.

Maqolada investitsiya boshqaruvining nazariy asoslari bilan bir qatorda, amaliy jihatlariga ham alohida e’tibor qaratiladi. Investitsiyalarni boshqarish mexanizmlarini

tahlil qilish orqali ularning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari o‘rganiladi. Xususan, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, investitsiya siyosatining ustuvor yo‘nalishlari, byudjet va nodavlat sektor o‘rtasidagi hamkorlik shakllari, hamda xususiy sektorning roli muhokama qilinadi.

Shuningdek, maqolada xalqaro tajriba asosida investitsiyalarni boshqarishning zamonaviy modellari, ularni O‘zbekiston iqtisodiyotiga moslashtirish imkoniyatlari ham ko‘rib chiqiladi. Bu esa, mavjud tizimni yanada takomillashtirish hamda mamlakat iqtisodiy salohiyatini oshirish yo‘lida ilmiy va amaliy asoslangan qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi.

1. Investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishdagi o‘rni va ahamiyati.Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida investitsiyalar har qanday davlatning strategik resurslaridan biri hisoblanadi. Investitsiyalar nafaqat ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, balki yangi texnologiyalarni joriy qilish, zamonaviy infratuzilma barpo etish, xizmatlar sifatini yaxshilash va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish kabi muhim funksiyalarni bajaradi. Boshqacha aytganda, investitsiya – bu iqtisodiy o‘sishni harakatga keltiruvchi “motor”dir.Investitsiyalar orqali iqtisodiyotga jalb qilinadigan kapital oqimi ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, yangi ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qiladi, aholining daromadlarini oshiradi va umuman olganda, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi. Xususan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (FDI) mamlakatga nafaqat moliyaviy resurs, balki zamonaviy boshqaruv tajribasi, marketing va texnologiyalarni ham olib kiradi. Bu esa milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, barqaror iqtisodiy o‘sishga erishgan mamlakatlar investitsiyaviy siyosatni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan. Ular investitsiya muhitini isloh qilish, tadbirkorlik faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratish, sarmoyadorlarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish orqali salmoqli natijalarga erishgan. Shu jihatdan O‘zbekiston uchun ham investitsiyalarni boshqarish masalasi iqtisodiy strategiyaning ajralmas qismi bo‘lib qolmoqda.

2. Investitsiyalarni boshqarishning nazariy asoslari.Investitsiyalarni boshqarish – bu investitsion resurslarni samarali taqsimlash, ularni rejalashtirish, moliyalashtirish, amalga oshirish va monitoring qilish bilan bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayonlar yig‘indisidir. Bu jarayon davlat, xususiy sektor va ba’zi hollarda xalqaro institutlar tomonidan amalga oshiriladi. Maqsad esa — investitsiyalarni eng katta iqtisodiy foyda keltiradigan sohalarga yo‘naltirish orqali milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdir.

Nazariy jihatdan investitsiyalarni boshqarish bir necha asosiy bosqichlardan iborat:

– birinchi bosqichda istiqbolli sohalarni aniqlash va investitsiya loyihalarini shakllantirish;

– ikkinchi bosqichda investitsiyaviy risklarni baholash va resurslarni taqsimlash;

– uchinchi bosqichda esa loyihalarni moliyalashtirish manbalarini aniqlash, amalga oshirish va nazorat qilish.

Investitsiya jarayonida asosiy e’tibor risklarni boshqarishga qaratiladi. Chunki investitsiyalar yuqori darajadagi noaniqlik, bozor o‘zgaruvchanligi va siyosiy-ijtimoiy xavflar bilan chambarchas bog‘liq. Shunday ekan, risklarni aniqlash, tahlil qilish va ularni minimallashtirish orqali investitsion loyihaning samaradorligi ta’minlanadi.Shuningdek, bugungi kunda investitsiya boshqaruvida raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (Big Data) tahlili kabi ilg‘or yondashuvlar tobora keng qo‘llanilmoqda. Ular investitsion qarorlarning tezkor va aniq qabul qilinishiga xizmat qiladi, kapital qo‘yilmalarining samaradorligini oshiradi.

Investitsiya boshqaruvining nazariy asoslari nafaqat iqtisodiy foydani ko‘zlaydi, balki ijtimoiy natijalarga ham yo‘naltiriladi. Jumladan, ekologik barqarorlik, hududiy rivojlanish, aholining hayot sifati kabi ko‘rsatkichlar ham investitsiyaviy siyosat doirasida tahlil qilinadi. Bu esa uni kompleks va ko‘p qirrali jarayonga aylantiradi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, investitsiyalar iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular orqali ishlab chiqarish quvvatlari kengaytiriladi, innovatsion texnologiyalar joriy etiladi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi va mamlakatning umumiy iqtisodiy salohiyati oshiriladi. Shu bilan birga, investitsiyalarni faqat jalb etish emas, balki ularni samarali boshqarish, oqilona yo‘naltirish va nazorat qilish ham iqtisodiy siyosatning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi zarur.

Investitsiyalarni boshqarishning nazariy va amaliy asoslarini chuqur o‘rganish, bu borada ilg‘or xalqaro tajribalarni tahlil qilish O‘zbekiston sharoitida ayniqsa dolzarbdir. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar, sarmoyadorlar uchun yaratilayotgan huquqiy va iqtisodiy kafolatlar ijobiy natijalar berayotgani kuzatilmoqda. Biroq, investitsion muhitda hali hamon hal etilmagan masalalar, jumladan byurokratik to‘siqlar, infratuzilmaning yetarli emasligi, axborot shaffofligining pastligi kabi muammolar mavjud.

Shu sababli, investitsiyalarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish uchun quyidagilar muhim ahamiyatga ega:

– investitsion loyihalarni ochiq va shaffof yuritish;

– zamonaviy texnologiyalar asosida monitoring va tahlil tizimini joriy etish;

– xavf-xatarlarni oldindan baholash va boshqarish mexanizmlarini mustahkamlash;

– davlat-xususiy sheriklik asosida yirik loyihalarni amalga oshirish;

– ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy mezonlarni birgalikda hisobga olish.

Umuman olganda, investitsiyalarni strategik boshqarish iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va xalq farovonligini oshirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonning investitsiyaviy salohiyati yuqori bo‘lib, uni to‘liq ishga solish orqali mamlakatni raqobatbardosh, innovatsion va barqaror iqtisodiyotga ega davlatga aylantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov A., Muxitdinov D. Investitsiyalarni boshqarish. – T.: Iqtisod-Moliya, 2020. – 248 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi rasmiy sayti: https://www.mift.uz
3. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni, 2019 yil 25 dekabr, № ЗРУ–598.
4. Sharipov M.Q. Iqtisodiy xavfsizlik va investitsion siyosat. – T.: Fan, 2017. – 215 b.
5. Soliyev A.A. Investitsiyalar iqtisodiyotda. – T.: Iqtisodiyot, 2019. – 195 b.
6. World Bank. Doing Business 2020: Comparing Business Regulation in 190 Economies. – Washington, D.C.: World Bank Group, 2020.
7. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. – Geneva: United Nations, 2023.
8. IMF Country Report No. 23/156 – Republic of Uzbekistan: Selected Issues. – International Monetary Fund, 2023.
9. Rustamov A., Nazarov A. Xalqaro moliya va investitsiyalar. – T.: TSUE, 2021. – 230 b.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti
Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISHDA INVESTITSIYALARNING ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiyotni modernizatsiya qilish jarayonida investitsiyalarning ahamiyati va ularning iqtisodiy o‘sishga ta’siri tahlil qilinadi. Investitsiyalar yangi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va infratuzilmani rivojlantirish orqali iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning asosiy vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqolada investitsion siyosatning zamonaviy talablarga moslashtirilishi, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik hamda investitsiyalarni boshqarishning samarali mexanizmlari muhokama qilinadi. Shuningdek, iqtisodiy modernizatsiya jarayonida duch kelinadigan muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar ham keltirilgan. Tadqiqot natijalari mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy modernizatsiya, investitsiyalar, iqtisodiy o‘sish, texnologiyalar, ishlab chiqarish samaradorligi, infratuzilma, investitsion siyosat, davlat-xususiy hamkorlik, investitsiyalarni boshqarish, barqaror rivojlanish, iqtisodiy islohotlar, moliyalashtirish, innovatsiyalar, investitsiya loyihalari, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract: This article analyzes the importance of investments and their impact on economic growth in the process of economic modernization. Investments are considered the main instrument for modernizing the economy through the introduction of new technologies, improving production efficiency, and developing infrastructure. The article discusses the adaptation of investment policy to modern requirements, public-private partnerships, and effective mechanisms for investment management. It also presents the challenges encountered during the economic modernization process and provides recommendations for overcoming them. The research results are of great significance in shaping the country's sustainable development strategy.

Keywords: Economic modernization, investments, economic growth, technologies, production efficiency, infrastructure, investment policy, public-private partnership, investment management, sustainable development, economic reforms, financing, innovations, investment projects, economic development.

Asosiy qism:Iqtisodiy modernizatsiya – bu mamlakat iqtisodiyotini zamonaviy

texnologiyalar, yangi ishlab chiqarish usullari va innovatsion yechimlar asosida yangilash jarayonidir. Bu jarayon mamlakatning global bozor sharoitlariga moslashuvi, raqobatbardoshligini oshirishi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashi uchun zarurdir. Ushbu jarayonda investitsiyalar muhim vosita hisoblanadi, chunki ular iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, infratuzilmani rivojlantirish hamda inson kapitalini oshirish imkonini beradi.

Birinchidan, investitsiyalar yangi texnologiyalarni va ilg‘or ishlab chiqarish usullarini tatbiq etish uchun zarur kapital manbai hisoblanadi. Innovatsion loyihalarga sarmoya kiritish orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, mahsulot sifati yaxshilanadi, xarajatlar kamayadi. Bu esa o‘z navbatida mamlakat mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh qiladi.

Ikkinchidan, investitsiyalar infratuzilmani rivojlantirishda ham asosiy rol o‘ynaydi. Yo‘llar, kommunikatsiya tizimlari, energetika ob’ektlari va boshqa ijtimoiy infratuzilmalar iqtisodiy faoliyatni samarali olib borish uchun zarur. Zamonaviy infratuzilma esa investitsion muhitni yaxshilaydi, yangi sarmoyadorlarni jalb qiladi va iqtisodiyotning turli sohalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Uchinchidan, investitsiyalar inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga kiritilgan sarmoyalar mehnat unumdorligini oshiradi, kadrlarning malakasini yaxshilaydi va iqtisodiy modernizatsiyaning muvaffaqiyatli amalga oshishiga turtki bo‘ladi.

To‘rtinchidan, iqtisodiy modernizatsiya jarayonida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash muhimdir. Davlat tomonidan investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash siyosati, soliqlarni kamaytirish, imtiyozlar berish va qonunchilikni takomillashtirish sarmoyadorlar uchun qulay sharoit yaratadi. Shu bilan birga, xususiy sektor o‘zining innovatsion g‘oyalari va biznes faoliyati orqali iqtisodiyotni jonlantiradi.

Beshinchidan, investitsiyalarni boshqarishning samarali mexanizmlari ishlab chiqilishi zarur. Investitsiya loyihalarining tanlanishi, risklarni baholash va ularni boshqarish, monitoring va baholash tizimlari iqtisodiy modernizatsiya jarayonini muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar va katta ma’lumotlar tahlili investitsiya jarayonlarini optimallashtirishda keng qo‘llanilmoqda.Shuningdek, investitsiyalarni jalb qilish jarayonida ekologik va ijtimoiy omillarni hisobga olish muhimdir. Barqaror rivojlanish tamoyillariga amal qilgan holda, iqtisodiy modernizatsiya atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy adolatni ta’minlashni ham o‘z ichiga olishi kerak.

Shu o‘rinda alohida ta’kidlash lozimki, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda xorijiy investitsiyalar alohida o‘rin egallaydi. Chet el sarmoyadorlarining ishtiroki

bilan nafaqat yangi moliyaviy manbalar jalb qilinadi, balki zamonaviy boshqaruv tajribalari, ilg‘or texnologiyalar va xalqaro standartlar ham iqtisodiyotga kirib keladi. Bu esa mahalliy korxonalarning faoliyatini modernizatsiya qilish, ularni xalqaro bozorda raqobatbardosh qilish imkonini beradi. Xususan, xorijiy sarmoya ishtirokidagi korxonalar O‘zbekistonda sanoatni diversifikatsiya qilish, energetika, transport-logistika, axborot texnologiyalari va qishloq xo‘jaligi sohalarida modernizatsiya jarayonlarini jadallashtirmoqda.

Bu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi uchun davlat tomonidan sarmoyaviy muhitning doimiy takomillashtirilishi, sud-huquq tizimining mustahkamlanishi, yer ajratish, ruxsat berish tartibotlari soddalashtirilishi kabi omillar katta ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda ichki investitsiyalarning roli ham ortib bormoqda. Mahalliy tadbirkorlarning yangi loyihalarga sarmoya kiritishi, ishlab chiqarishni kengaytirishi, xizmatlar sohasini rivojlantirishi natijasida iqtisodiyotda o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Bu borada tijorat banklari, investitsiya fondlari va boshqa moliyaviy institutlar orqali investitsiyalarni moliyalashtirish imkoniyatlari kengaymoqda. Zamonaviy sharoitda iqtisodiy modernizatsiyaning muhim jihatlaridan biri bu raqamli transformatsiya hisoblanadi. Investitsiyalar orqali axborot texnologiyalarini joriy qilish, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish, sun’iy intellekt va tahliliy tizimlarni tatbiq etish orqali iqtisodiyotni raqamli bosqichga olib chiqish mumkin.

Bu esa nafaqat mahsulot ishlab chiqarish jarayonini, balki umumiy iqtisodiy boshqaruvni ham tezkor va samarali qiladi. Investitsiyalar shuningdek hududiy iqtisodiy tenglikni ta’minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Investitsion loyihalar faqat markaziy hududlarda emas, balki chekka va iqtisodiy kam rivojlangan hududlarda ham amalga oshirilsa, bu nafaqat infratuzilmani yaxshilaydi, balki yangi ish o‘rinlari yaratilishiga, aholi daromadlarining ortishiga ham xizmat qiladi.

Bu jihat O‘zbekiston sharoitida ayniqsa dolzarb bo‘lib, “har bir hudud – bir loyihaga ega” tamoyili asosida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar investitsiyalar orqali mahalliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga xizmat qilmoqda.Shuningdek, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda barqarorlik va ekologik muvozanatni ta’minlashga qaratilgan investitsiyalar — ya’ni “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasiga asoslangan loyihalar ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga, ekologik toza texnologiyalarga kiritilayotgan sarmoyalar nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki atrof-muhitni asrashga, kelajak avlodlar uchun yashash muhitini saqlab qolishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, iqtisodiyotni modernizatsiya qilishda investitsiyalarni jalb qilish va ularni strategik yo‘nalishlarga to‘g‘ri yo‘naltirish orqali

ko‘plab ijobiy natijalarga erishish mumkin. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik, raqobatbardoshlik va xalq farovonligini oshirishning eng muhim vositalaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish zamonaviy davrda har bir davlat oldida turgan strategik vazifalardan biri bo‘lib, bu jarayonning muvaffaqiyati bevosita investitsiyalarning hajmi, sifati va boshqaruviga bog‘liqdir. Investitsiyalar iqtisodiyotni texnologik yangilash, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, infratuzilmani rivojlantirish, inson kapitalini kuchaytirish va raqobatbardosh mahsulotlar yaratish uchun asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston sharoitida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda: investitsiyaviy muhitni yaxshilash, huquqiy asoslarni takomillashtirish, sarmoyadorlar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq bu jarayonda investitsiyalarning oqilona boshqarilishi, resurslarning to‘g‘ri taqsimlanishi va loyihalarning natijadorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov A., Muxitdinov D. *Investitsiyalarni boshqarish*. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 248 b.
2. Soliyev A.A. *Investitsiyalar iqtisodiyotda*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. – 195 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4886-son qarori, 2020-yil 6-noyabr – “Investitsiya faoliyatini boshqarish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi rasmiy sayti: https://www.mift.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti: https://www.mf.uz
6. World Bank Group. *Uzbekistan Country Overview – 2024*. – https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan
7. UNCTAD. *World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All*. – Geneva: United Nations, 2023.
8. Rustamov A., Nazarov A. *Xalqaro moliya va investitsiyalar*. – Toshkent: TSUE, 2021. – 230 b.
9. Statistika agentligining rasmiy veb-sayti: https://stat.uz

Bekmurodov Abbos Amiriddinovich
SamISI, Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi dotsent v.b.
+998941819944
abbos8506@gmail.com
SamISI Bh-S-122 guruh talabasi
Adashkulov Ravshanjon Sherozjonovich

Banklarda moliyaviy menejmentni modernizatsiya qilish: ilg‘or modellar, muammolar va rivojlanish istiqbollari

Annotatsiya: Ushbu maqolada banklarda moliyaviy menejmentni takomillashtirish va samaradorligini oshirishning nazariy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Moliyaviy menejmentning zamonaviy modellarini joriy etish orqali banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, raqobatbardoshligini oshirish va investitsion faoliyatini kengaytirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida moliyaviy menejment tizimining asosiy yo‘nalishlari — byudjetlashtirish, moliyaviy risklarni boshqarish, investitsion siyosatni shakllantirish va resurslardan samarali foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, banklarda moliyaviy menejmentni modernizatsiya qilish jarayonida duch kelinadigan muammolar — moliyaviy resurslarning cheklanganligi, nizom kapitalining pastligi va moliyaviy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi tahlil etilib, ularni bartaraf etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari O‘zbekiston bank tizimida zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirish hamda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Moliyaviy menejment, bank tizimi, investitsiyalar, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy xavfsizlik, resurslarni boshqarish, byudjetlashtirish, risklarni boshqarish, zamonaviy modellar, raqobatbardoshlik, moliyaviy siyosat, iqtisodiy o‘sish, innovatsiyalar, investitsion faoliyat, barqaror rivojlanish.

Abstract: This article highlights the theoretical and practical aspects of improving financial management and increasing its efficiency in banks. It analyzes the possibilities of ensuring financial stability, enhancing competitiveness, and expanding investment activities through the implementation of modern financial management models. The study examines the main directions of the financial management system — budgeting, financial risk management, formation of investment policy, and efficient use of resources. In addition, the article discusses the problems encountered in the process of modernizing financial management in banks — such as limited financial resources, low level of charter capital, and

underdeveloped financial infrastructure — and provides proposals and recommendations to address them. The research results are of great importance for developing modern financial management mechanisms in the banking system of Uzbekistan and ensuring sustainable economic growth.

Keywords: Financial management, banking system, investments, financial stability, financial security, resource management, budgeting, risk management, modern models, competitiveness, financial policy, economic growth, innovations, investment activity, sustainable development.

Bugungi kunda bank tizimlarining samarali ishlashini ta'minlash uchun moliyaviy menejmentni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada banklarda moliyaviy menejment faoliyatini takomillashtirish va samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari va metodlari tahlil qilinadi. Banklarda moliyaviy menejment tizimini zamonaviy modellar asosida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy-iqtisodiy globallashuv va jahon iqtisodiyotidagi keskin raqobatbardosh investitsiyalarga bo‘lgan talab oshib bormoqda. Bundan shuni tushunish mumkinki rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlardagi har bir korporativ kompaniyalar nafaqat milliy moliya bozoridan, balki xalqaro moliya bozorlaridan ham kapital jalb qilish orqali moliyaviy ta’minot masalasini hal qilishga va faoliyatini xalqaro darajada kengaytirishga intilmoqda. Mulkchilik shakllarining turli-tumanligi va ularning huquqiy jihatdan tengligi milliy iqtisodiyotda bozor munosabatlari qaror topishining eng muhim sharti hisoblanadi. Buning natijasida tobora keng ko`lamda faoliyat yuritayotgan korporativ tuzilmalarni samarali boshqarish va rivojlantirish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Moliyaviy menejmentning samarali tashkil etilishi banklar uchun nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, balki ularning raqobatbardoshligini oshirishga ham yordam beradi. Moliyaviy resurslarning samarali boshqarilishi banklarning qisqa va uzoq muddatli maqsadlariga erishish imkoniyatlarini oshiradi. Bu o‘z navbatida banklarning foyda olishini ta'minlaydi, kredit resurslarining samarali taqsimlanishiga yordam beradi, va mijozlarga sifatli xizmat ko‘rsatishni rag‘batlantiradi. Hozirgi iqtisodiyotni moderizatsiylash va integrasiyalash muhitida banklarda moliyaviy menejmentning o‘rni juda muhim hisoblanadi. Moliyaviy menejment, banklardaning moliyaviy resurslarini nazorat qilish va ulardan to‘g‘ri foydalanish bilan bog‘liq vaziyatlarni tahli etadi. Bunday menejment faoliyati, biznesni muvaffaqiyatga olib borishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot metodologiyasi Tadqiqot davomida moliyaviy menejment banklardaning moliyaviy resurslarni boshqarish, investitsiyalar va moliyaviy faoliyatni rejalashtirish bilan bog‘liq bo‘lib, bu sohada o‘rganilgan faoliyat aksiyadorlik jamiyatining moliyaviy maqsadlarga erishishini ta'minlash uchun muhimdir. Moliyaviy

menejmentni o‘rganish jarayonida, banklardaning moliyaviy resurslarni qanday boshqarish, investitsiyalar va kreditlarni qanday olish va qo‘llash, moliyaviy hisob-kitoblarni qanday tuzish va hisoblash, moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash va boshqa moliyaviy jarayonlarni rivojlantirishga oid ko‘plab ko‘nikmalar o‘rganilgan. Bu jarayonlar asosida banklardaning moliyaviy faoliyati samaradorligini oshirish, xavfsizligini ta'minlash va moliyaviy maqsadlarga erishish uchun kerakli moliyaviy menejmentni amalga oshirishlari rejalashtiriladi. Tahlil va natijalar Banklarda faoliyatida moliyaviy menejmentni o‘rni va faoliyati o‘rganishning muhim ahamiyati bor. Moliyaviy menejment, jamiyatning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish, pul mablag‘larini to‘g‘ri yo‘nalish, daromad va xarajatlarni nazorat qilish va kredit siyosatini belgilashda muhim rol o‘ynaydi. Moliyaviy menejmentni o‘rganish, banklarda rahbariyati uchun juda muhimdir. Bu jarayon davomida, jamiyatning moliyaviy vazirligining barcha turlarini tahlil qilish, moliyaviy risklarni belgilash, daromad va xarajatlarni nazorat qilish, investitsiyalar va kreditlarni rivojlantirish va boshqarishning boshqa ko‘nikmalarini o‘rganish lozim. Moliyaviy menejmentning o‘rni va faoliyati o‘rganilganligi esa, jamiyatning moliyaviy resurslarini samarali boshqarishda hamda banklardaning moliyaviy menejment tizimini zamonaviy modellar asosida rivojlantirishga yordam beradi. Bunday tizim jamiyatning moliyaviy natijalarini yaxshilash, daromadni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va moliyaviy risklarni kamaytirishga imkoniyat yaratadi. Bular bilan birga, banklarda moliyaviy menejmentni o‘rnatish va uning faoliyatini o‘rganish orqali jamiyatning moliyaviy natijalarini yaxshilash, daromadni oshirish va moliyaviy risklarni kamaytirishga erishadi. Moliyaviy menejment keng qamrovli bo‘lgan yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi, masalan: Budjet tuzish - moliyaviy menejerlar, banklardaning umumiy budjetini ishlab chiqish va jalb etishda rol o‘ynaydi. Bu jarayonda, moliyaviy resurslarning qanday rivojlangan, qanday sarflangan va qanday o‘lchashlar bilan nazorat qilish kerakligi belgilanadi. Moliyaviy menejment, jamiyatning moliyaviy natijalariga ko‘ra yo‘nalishlar va strategiyalar belgilaydi. Bu jarayonda, moliyaviy menejerlar savdo siyosatlarini, biznes strategiyani, moliyaviy resurslar taqchilligi va boshqa muammolarga qarshi kurashish bo`yicha vazifalarni amalga oshiradilar. Bundan tashqari moliyaviy menejerlar asosiy vaziflari banklardaning hisobotlarini tuzish, moliyaviy ma’lumotlarni to‘plash, moliyaviy manbalarning nazoratini amalga oshirish va banklardaning moliyaviy holatini tahlil qilishdan iborat. Moliyaviy risklarni boshqarish: moliyaviy menejerlar, banklardaning moliyaviy risklarini aniqlash, baholash va boshqarishda muhim ishlar bilan shug‘ullanadi. Bu jarayonda, banklardaning xavfsizligi va hujjatlar xavfsizligi, moliyaviy muomala sifati hamda boshqa moliyaviy ko‘rsatkichlarga diqqat beriladi. Shuningdek, moliyaviy

menejment faoliyati tashkilotning uzluksiz rivojlanishini kuzatib boradi va joriy etilayotgan shartnoma, qonunchilik va boshqa moliyaviy talablarga rioya qilishni ta'minlaydi. Banklarda moliyaviy menejment tizimini zamonaviy modellar asosida rivojlantirish orqali moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy modellar asosida banklarda moliyaviy menejment tizimini rivojlantirish, ularning moliyaviy natijalarni oshirish va jamiyatlarining rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi. Bu esa banklarda raqobatga kelishishiga, xalqaro bozorlarda muvaffaqiyat qozonishiga va innovatsiyalarni qabul qilishga imkon beradi. Banklarda moliyaviy menejment tizimini zamonaviy modellar asosida rivojlantirish, ularning moliyaviy faoliyatini yaxshilash, xalqaro bozorlarda raqobatga kelishish, ishga qabul qiluvchilarni jalb qilish va biznes rejalarini o‘zgartirishga imkon beradi. Bu esa ularning moliyaviy natijalarni oshirish, xatoliklarni kamaytirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishga imkon beradi.

Xulosa. O‘zbekistonda samarali moliyaviy menejment tizimini zamonaviy modellar asosida rivojlantirishuchun bir qancha muammolar mavjud: Bu muammolar o‘z ichiga moliyaviy resurslar qiymatining qimmatligi, banklarda nizom kapitali darajasining pastligi, banklarda investision jalb etuvchanligi pastligi, fond bozori va moliyaviy infratuzilmaning rivojlanmaganligi va boshqalar kabi faktorlarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston Respublikasida moliyaviy menejmentning rivojlanishi haqida fikrlarni tahlil qilinayotganida, moliyaviy menejmentning o‘zgarishlar tendensiyalari va holati muhimligi aniqlandi. Moliyaviy menejment rivojlanishi, moliyaviy resurslar tashkil etish va boshqarish jarayonlarini samaradorligini oshirish, moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash va investitsiyalarni keng miqiyosda jalb etishga imkon beradi. Bu esa moliyaviy tashkilotlarning samaradorligini oshiradi, innovatsiyalarni qabul qilish va zamonaviy iqtisodiyotga mos kelishga imkon beradi. O‘zbekistonda moliyaviy menejmentning rivojlanishi uchun qo‘shimcha amaliyotlar va huquqiy-tartibotiy reformalar muhimdir. Moliyaviy menejmentning rivojlanishi, moliyaviy xizmatlarni yuqori sifatda taqdim etish, moliyaviy hisob-kitob va hisobotlarni yaxshilash, investitsiyalarni jalb etish va xalqaro bozorlarda raqobatga kelishish uchun katta ahamiyatga ega

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. (2022). *O‘zbekiston Respublikasi bank tizimining rivojlanish strategiyasi 2020–2025 yillarga mo‘ljallangan hujjat*. — Toshkent.

2. Mirziyoyeva, S. M. (2020). “O‘zbekiston bank sektori va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash ustuvor yo‘nalishlari”. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, 6(3), 35–42.

3. Yuldashev, M. M. (2023). “Moliyaviy menejment va bank tizimida resurslarni boshqarish mexanizmlari”. *Moliya va Buxgalteriya Jurnali*, 1(2), 48–55.

4. “Modernization of the Financial Market in Uzbekistan and Its …” (2024). Global Research Network.

5. Laurent M.-P., Plantefève O., Tejada M., van Weyenbergh F. (2020). *Model risk management in banking: Banking models after COVID-19*. McKinsey Insights.

BekmurodovAbbos Amiriddinovich
SamISI, Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi dotsent v.b.
+998941819944
abbos8506@gmail.com
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Talabasi Jo‘raboyev Sirojiddin Xusan o‘g‘li

MOLIYAVIY AKTIVLARNING MOHIYATI, TASNIFLANISHI VA BAHOLANISHI

Annotatsiya. Mamlakatimiz iqtisodiyotining liberallashtirish jarayonida investorlar uchun yaratilayotgan qulay investitsion muhit va investitsion jozibadorlik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Buning uchun mamlakatimizda investitsion munosabatlarni amalga oshirish va uning huquqiy tizmini tashkil etuvchi muayyan huquqiy asoslar yaratilgan. Investorlar investitsiya kiritayotgan moliyaviy aktivlarni baholashda moliyaviy aktivlarni baholash modeli (CAPM – capital asset pricing model) muhim va dunyo tajribasida keng qo‘llanilishi bilan ajralib turadi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy aktivlar, xususiy kapital, qarz kapitali, moliyaviy vositalar, moliyaviy dastak, moliyaviy aktivlarni baholash

Abstract: In the process of liberalizing the economy of our country, creating a favorable investment climate and increasing investment attractiveness for investors play an important role. For this purpose, certain legal foundations have been established in our country to regulate investment relations and form their legal framework. When assessing the financial assets in which investors invest, the Capital Asset Pricing Model (CAPM) is of great importance and is widely applied in global practice.

Keywords: financial assets, equity capital, debt capital, financial instruments,

financial leverage, financial asset valuation.

Kirish.

Pul mablag‘larining vaqt bo‘yicha qiymati konsepsiyasidan kelib chiqqan holda pul oqimlari tavsifini belgilash korxonalar moliyaviyxo‘jalik faoliyatining ajralmas qismi bo‘lgan turli xil moliyaviy aktivlar bilan operatsiyalar samaradorligini tahlil qilishning bazaviy asoslariga tayanadi. Xususiy yoki qarz kapitalini jalb qilish, bo‘sh pul mablag‘larini daromad olish maqsadida joylashtirish, boshqa kompaniyalar kapitalida ishtirok etish va boshqa shu kabi uzoq muddatli operatsiyalar o‘tkazish korporativ moliyani boshqarish sohasida malakali mutaxassislar tayyorlashda amaliyotda foydalaniladigan moliyaviy instrumentlar mohiyatini chuqur anglash, ularni tahlil qilishning nazariy-metodologik tamoyillari va metodlarini bilish talab etiladi. Bunday operatsiyalarning maqsadi turli xil bo‘lishiga qaramasdan, ularni o‘zining iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra ikkita kategoriyaga – aktiv (turli xil moliyaviy aktivlarga mablag‘larni joylashtirish) va passiv (korxona moliyaviy-xo‘jalik faoliyatini zarur moliyaviy resurslar bilan ta’minlash)ga bo‘lish mumkin.

Asosiy qism.

Iqtisodiyotda va korxonalar moliyaviy-xo‘jalik faoliyatida muhim rol o‘ynovchi uzoq muddatli moliyaviy instrumentlarning asosiy turlari aksiyalar va obligatsiyalar hisoblanadi. Aksariyat holatlarda ular bilan o‘tkaziladigan operatsiyalar samaradorligini baholash metodlari va ko‘rsatkichlariga e’tibor qaratiladi. Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, keltirib o‘tiladigan metodlar va modellarni har qanday moliyaviy aktivga nisbatan qo‘llash mumkin. Moddiy shaklga ega obyektlardan farqli ravishda moliyaviy aktivlar hujjatli yoki elektron (hujjatsiz) ko‘rinishda amal qiluvchi bitimlarni o‘zida aks ettiradi. Bunday bitimlarga misol sifatida tijorat banklariga joylashtirilgan depozitlar yoki investitsiya va pensiya fondlari paylarini sotib olish haqidagi shartnomalar, sug‘urta polislari, turli xil qimmatli qog‘ozlar va boshqalarni keltirish mumkin. Bunday bitimlarning xilma-xilligiga qaramasdan, ularning umumiy xususiyati egalik

qiluvchi shaxs (xaridor) uchun ular investitsiyalash obyekti hisoblanishida namoyon bo‘ladi hamda ifodalash uchun maxsus moliyaviy aktiv atamasidan foydalaniladi. Qayd etib o‘tilganidek, moliyaviy aktivlar mulkchilik shakliga bog‘liq holda mulkiy huquqni (masalan aksiyalar) yoki qarz munosabatlari bo‘yicha mulkiy huquqni (masalan, davlat va korporativ obligatsiyalar, bank depozitlari, depozit va jamg‘arma sertifikatlari, veksellar va boshqalar) tasdiqlovchi hujjatlar yoki bitimlarni o‘zida aks ettiradi. Moliyaviy aktivlarning iqtisodiy mohiyatini anglatuvchi eng muhim xususiyat ularning daromad keltirishi hisoblanadi. Bu mulkdor uchun uning kapitali vazifasini bajaradi. Lekin bunday kapital real kapitaldan farqli ravishda

ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etmaydi. Moliyaviy aktivlarning muhim o‘ziga xos xususiyatlari sifatida huquqiy tan olinishi, muomalada bo‘lishi (erkin oldi-sotdi obyekti sifatida bozorda amal qilishi), aniq standartlarga ega bo‘lishi (qonunchilik bilan belgilangan majburiy rekvizitlarga egaligi), likvidliligi (pulga aylanish qobiliyatiga egaligi), riskliligi (kutiladigan daromad miqdorini har doim ham aniq belgilash imkonining mavjud emasligi) kabilarni keltirish mumkin. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda moliyaviy aktiv tushunchasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin. Moliyaviy aktiv – bu pullik qiymatga ega, mulkiy huquqni o‘zida ifodalovchi, bozorda mustaqil muomalada bo‘ladigan, oldi-sotdi yoki boshqa bitimlar obyekti bo‘la oladigan, shuningdek, daromad olish manbasi sifatida xizmat qiluvchi hujjat yoki bitim hisoblanadi.

Moliyaviy aktivlarni bozorda bajaradigan funksiyalariga qarab ikkita katta guruh: pul bozori instrumentlari (muomalada bo‘lish vaqti bir yildan oshmaydigan moliyaviy instrumentlar) va kapital bozori instrumentlari (bir yildan ortiq muddatda muomalada bo‘ladigan moliyaviy instrumentlar)ga bo‘lish mumkin. Ifodalaydigan iqtisodiy mohiyatiga bog‘liq ravishda qarz (obligatsiyalar, depozitlar va depozit sertifikatlari, veksellar, bank kreditlari), ulush (oddiy va imtiyozli aksiyalar) va hosilaviy (fyucherslar, opsionlar, forvardlar, svoplar, varrantlar) munosabatlarni anglatuvchi moliyaviy instrumentlarni ajratib ko‘rsatish mumkin.

Moliyaviy aktivlarni muomalada bo‘lish muddatiga ko‘ra qisqa muddatli, o‘rta muddatli, uzoq muddatli va muddatsiz moliyaviy aktivlarga bo‘lish mumkin.

Moliyaviy aktivlarni daromadlar shakllanishi va to‘lanishi mexanizmiga ko‘ra qat’iy belgilangan (imtiyozli aksiyalar, obligatsiyalar, depozitlar va jamg‘arma sertifikatlari, veksellar, bank kreditlari va boshqalar), suzib yuruvchi (qarz instrumentlarining ayrim turlari, masalan suzib yuruvchi kupon stavkalariga ega obligatsiyalar) va o‘zgaruvchan daromadga ega (oddiy aksiyalar, fyucherslar, opsionlar va boshqalar) aktivlarga bo‘lish mumkin.

Risklilik darajasiga ko‘ra risksiz (daromad ololmaslik va qo‘yilgan kapitalni yo‘qotish riskining rasmiy jihatdan yo‘qligi), o‘rtacha riskli (risk darajasi o‘rtacha bozor riskiga o‘zaro mos keladi) va yuqori riskli (daromad olish ehtimoli kam, boshqa tomondan yuqori daromad ham olish mumkin bo‘lgan) moliyaviy aktivlarni ajratib ko‘rsatish mumkin.

Muomala tavsifiga ko‘ra moliyaviy aktivlarni bozor (erkin muomalada va fond bozorlarida oldi-sotdi obyekti hisoblanuvchi moliyaviy aktivlar) va nobozor (erkin oldisotdi obyekti hisoblanmaydigan, masalan bank depozitlari, sug‘urta polislari va boshqalar) aktivlarga ajratish mumkin. Umuman moliyaviy aktivlarni boshqa

belgilariga ko‘ra ham tasniflash mumkin. Moliyaviy aktivlar investitsiyalashda eng likvidli aktivlar hisoblanadi. Lekin bunday aktivlar bahosi ularning nominal yoki haqiqiy qiymatidan sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Bunda moliyaviy aktivlarga qo‘yilmalarning yuqori risklar bilan bog‘liqligini ham hisobga olish lozim. Hozirgi vaqtda investitsiyalash uchun obyekt sifatida qatnashishi mumkin bo‘lgan ko‘plab moliyaviy instrumentlar turlari amal qiladi. Lekin bugungi kun tajribasi bunday qo‘yilmalar orasida qimmatli qog‘ozlarning yuqori ulushga ega ekanligini ko‘rsatib turibdi. Moliyaviy aktivlar bilan operatsiyalar o‘tkazish ularning son va sifat jihatdan muhim tavsifini ifodalovchi qiymat, daromadlilik va risk dastlabki tahlilini shart qilib qo‘yadi. Bu jihat o‘z-o‘zidan moliyaviy aktivlarni baholash ularning haqiqiy qiymatini baholash, ular keltiradigan daromadlilikni baholash hamda ularning risklilik darajasini baholashni o‘z ichiga olishini anglatadi. Aynan shunday yondashuvdan kelib chiqqan holda moliyaviy aktivlarni baholash ikkita asosiy masalani hal qilish – moliyaviy aktivlar haqiqiy qiymati (fair value – V)ni va daromadliligini aniqlashga qaratiladi. Ular umumiy holda qaror qabul qilish uchun zarur minimum mezonlar vazifasini bajaradi. Moliyaviy munosabatlarda har qanday aktivning haqiqiy qiymati (V) kelgusi pul oqimlari harakatidan kelib chiqqan holda diskontlangan qiymatga teng, ya’ni:

$$V = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{CF_t}{(1+r)^t}$$

bu yerda

V – aktivning haqiqiy qiymati;

CFt – t vaqtda aktiv bo‘yicha to‘lovlar, r – talab qilinadigan yoki muqobil daromad stavkasi.

Shunday qilib, moliyaviy aktivlarni baholash muammosini hal qilish to‘lovlar oqimlari, ularni amalga oshirish vaqti va diskontlash stavkalarini oldindan aniqlay olish darajasiga bog‘liq.

Xulosa va takliflar.

Uzoq muddatli moliyaviy instrumentlar — aksiyalar va obligatsiyalar — iqtisodiyot va korxona faoliyatida muhim o‘rin tutadi. Mazkur matnda keltirilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy aktivlarning mohiyati va ularning bozorga ta’siri bir qancha asosiy jihatlar orqali aniqlanadi: huquqiy tasdiqlanishi, muomalada bo‘lishi, likvidligi, risk va daromadlilik xususiyatlari. Moliyaviy aktivlar moddiy ob’yektlardan farqli o‘laroq hujjatli yoki elektron bitimlarni ifodalaydi va egalik yoki qarz munosabatlarini tasdiqlovchi hujjat sifatida investitsiya obyekti bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy xulosalar va tavsiyalar:

1. Moliyaviy aktivlarning klassifikatsiyasi zaruriy — pul bozori va kapital bozori instrumentlariga, qarz, ulush va hosilaviy munosabatlarni ifodalovchi instrumentlarga bo‘linishi investitsiya strategiyasini aniqlashda va risklarni boshqarishda asos bo‘ladi.

2. Aktivlarning muomalada bo‘lish muddatiga (qisqa, o‘rta, uzoq muddatli, muddatsiz) va daromad shakliga (qat’iy, suzib yuruvchi, o‘zgaruvchan) qarab ularni baholash usullari va qurilmalari tanlanishi lozim.

3. Risk darajasi — investitsiya qarorlarining markaziy parametri. Risksizlik, o‘rtacha va yuqori riskli aktivlarni aniqlash investorga portfellarning diversifikatsiyasini va kutilgan daromad/risk nisbatini optimallashtirish imkonini beradi.

4. Bozor va nobozor aktivlarini farqlash (erkin muomaladagi qimmatli qog‘ozlar vs. bank depozitlari, sug‘urta polislari va hokazo) investitsiyalar likvidligi va sotish imkoniyatlariga ta’sir qiladi; shu bois portfel tuzishda muomalaviy xususiyatlar e’tiborga olinishi zarur.

5. Moliyaviy aktivlarni baholash — qaror qabul qilish uchun muhim bosqich. Aktivning haqiqiy qiymati (fair value) kelgusi pul oqimlarining diskontlangan qiymatiga teng ekanligi tamoyili investitsiya samaradorligini aniqlashning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Shuningdek, baholashda to‘lovlar oqimi, ularning vaqti va diskontlash stavkasini aniq prognoz qilmaslik hollari natijasida baholash samaradorligi pasayishi mumkin.

6. Moliyaviy instrumentlarning qiymati nominal qiymatdan sezilarli farq qilishi ehtimoli hamda yuqori risklar investorga va regulyatorlarga yanada chuqurroq axborot, ochiqlik hamda nazorat mexanizmlarini taqdim etishni talab etadi.

7. Amaliy nuqtai nazardan, investitsiya qarorlarini qabul qilishda nafaqat moliyaviy modellar (masalan, CAPM kabi) va diskontlash yondashuvlari, balki bozordagi likvidlik, huquqiy bazaning barqarorligi, instrumentning muomaladagi holati va investorning riskga chidamliligi ham hisobga olinishi kerak.

Yakunda ta’kidlab o‘tish joizki, moliyaviy aktivlar investitsiyalash jarayonida noyob ahamiyat kasb etadi: ular kapitalni ta’minlab berish, daromad manbai bo‘lish va risklarni diversifikatsiya qilish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, ularni to‘g‘ri baholash va boshqarish — investorlar, moliya institutlari hamda regulyatorlar tomonidan moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o‘sishni ta’minlash yo‘lida muhim vazifa bo‘lib qolaveradi. Tavsiflangan tamoyillar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va baholash metodlarini takomillashtirish kelgusida investitsion faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mehmonaliev, A. G. U., & Khidirov, N. G. (2022). Social-economic significance, essence and theoreticalmethodical basis of medium-term budget practice. Science and Education, 3(12), 991-996.
2. Sotvoldiyev, A. I., & Xidirov, N. G. (2022). Dinamik modellarni iqtisodiyotda qo‘llanilishi. Science and Education, 3(3), 1128-1137.
3. Mehmonaliev, A. G. U., & Khidirov, N. G. (2022). Public finance management its modern problems. Science and Education, 3(11), 1075-1080.
4. Allayarov, S. R. (2014). Systemal understanding the insight, tasks and factors of economic growth. Journal of Management Value & Ethics (A quarterly Publication of GMA), Oct.-Dec, 20, 56-65.
5. Аллаяров, С. Р., & Кандахарова, Ш. Н. (2021). Перспективы эффективного использования бюджетных средств в управлении государственными финансами. СТОЛИЦА НАУКИ, 3(4).
6. Luna, A., Nizametdinov, A., & Xudayarov, R. (2023). Korxonalar faoliyatini strategik boshqarish samaradorligini oshirishning chora tadbirlari. Science technology&Digital finance, 1(5), 34-40.

BekmurodovAbbos Amiriddinovich
SamISI, Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi dotsent v.b.
+998941819944
abbos8506@gmail.com
Jo‘raboyev Sirojiddin Xusan o‘g‘li
SamISI Talabasi

Korxonalarda strategik rejalashtirish xususiyatlari.

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarning strategik boshqaruvini takomillashtirish, unga ta’sir qiluvchi omillar, korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish yo‘llari hamda boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: strategik boshqaruv, korxona faoliyati, raqobatbardoshlik, trend, boshqaruvni takomillashtirish, ichki va tashqi omillar, innovatsiya, integral ko‘rsatkich, strategiya, baholash, korxona barqarorligi

Abstract: This article examines the effectiveness of strategic management of enterprises, the factors affecting it, methods for increasing the competitiveness of enterprises and the issues of improving the organizational and economic management mechanism.

Keywords: strategic management, enterprise activity, innovation, integration indicators, strategy, estimation, sustainability of enterprise

KIRISH Hozirgi kunda har bir sohani tog‘ri boshqarishda strategik menejmentning ahamiyati katta. Uning asosiy vazifalaridan biri korxonani rivojlantirish strategiyasini amalga oshirishdir. Korxonada byudjet tizimini ishlab chiqish uchun kompaniya ichidagi rejalarni ya’ni strategik reja, o‘rta muddatli va taktik rejalarni amalga oshirishi kerak. Hozirda korxonalar amaliyotida strategik boshqarishning dolzarbligi ortib bormoqda. Albatta, bu jarayon ularning vakolatini kengayishi hamda korxonaning iqtisodiy ahvoli uchun javobgarlikning oshganligi bilan bog‘liqdir. Shuni alohida ta’kidlash kerakki, 2021-2025-yillarda davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish va isloh qilish strategiyasi davlat tomonidan dolzarb masalalardan etib belgilangan [1].

Strategiya ilg‘or xorijiy tajribani, shu jumladan, iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining davlat ishtirokidagi korxonalar uchun korporativ boshqaruv bo‘yicha tamoyillarini hisobga olgan holda, davlat ulushi mavjud bo‘lgan xo‘jalik jamiyatlari va davlat unitar korxonalarini boshqarish va isloh qilishning maqsadlari, vazifalari va ustuvor yo‘nalishlarini belgilaydi. Zamonaviy boshqarishning sifati korxonalar samaradorligini belgilab beruvchi asosiy omil hisoblanadi. Shu sababdan korxonalarga eng zamonaviy texnika va texnologiyalarni jalb etish bugungi kundagi muhim vazifalardan biri sanaladi.

Har qanday korxonaning uzoq muddatli yutuqlari ishlab chiqilgan strategiyaga bog‘liq bo‘ladi. Agar korxonaning rivojlanish strategiyasi bo‘lmasa u yoki bu xatoliklar bilan ishlab chiqilgan bo‘lsa, bu hol korxonaga bozorda barqaror va mustahkam o‘rin egallash uchun imkon bermaydi. Zamonaviy ilm-fan va amaliyot strategik rejalashtirish hamda boshqarishning katta tajribasiga ega, ammo ko‘pgina strategiyalar haligacha tashqi va ichki muhitning o‘zgaruvchan shart-sharoitlariga moslasha olmayapti. Bu hali hanuzgacha strategik boshqarishning barcha muammolari ham o‘z yechimini topmaganligini ko‘rsatadi, bunday hol, birinchi navbatda, korxona rivojlanishi strategik barqarorligining mexanizmlarini ishlab chiqish bilan bog‘liq.

ADABIYOTLAR SHARHI

Korxonalarning strategik boshqaruvini rivojlantirish bo‘yicha juda ko‘plab xorijiy hamda mahalliy olimlar o‘z ilmiy izlanishlarini olib borishgan. Jumladan, xorij olimlaridan R.S.Kaplan, D.P.Norton asarlarida strategik boshqaruv tizimida korxonaning samaradorligini oshirish va iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish masalalari keng ko‘rib chqilgan [3]. Ushbu olimlarning asosiy qarashlari strategik boshqaruv tizimini korxona va tashkilot uchun asosiy xususiyatlarini, uning samaradorlik

ko‘rsatkichini baholashga qaratilgan.

I.Ansoffning qarashlarida strategik boshqaruv tizimida korxonaning istiqbollarini o‘rganish va ularga ta’sir qiluvchi omillarni baholash muhim o‘rin tutadi [2]. Uning e’tiborida korxona doim risk bilan ishlashi, uning uzoq muddatli faoliyati uchun prognozlar tuzish, ekstropflyatsiya usulini qo‘llash zarur.

M.Porter qarashlarida kompaniyalarning rivojlanishida innovatsiyalarning o‘rni, ularni qo‘llash xususiyatlari, kompaniyaning barqaror rivojlantirilishiga faqat innovatsiyalarni doimiy ravishda joriy etish hamda kompaniyalarning raqobat ustunligiga erishishlarida innovatsiyaning ta’sir masalalari tadqiq etilgan [4].

Mahalliy olimlardan, R.S.Muratov, I.A.Djalolova, S.Sh.Oripov qarashlarida esa korxona alohida obyekt sifatida qaralib, uning mazmun va mohiyati, unga qo‘yiladigan talablar, ko‘rsatkichlar tizimi, moliyaviy barqarorligi va boshqaruvi masalalari atroflicha yoritib berilgan [5]. Korxonalar boshqaruvi va ularga qo‘yiladigan talablar, tamoyillar, boshqaruv shakllari baholab berilgan.

I.O.Ulashev, Sh.A.Atamuradovlarning ilmiy qarashlarida korxonalar faoliyatini boshqarish mexanizmi muammolari, ularni yechish bo‘yicha takliflar, boshqaruv usullari, boshqaruvda optimal variantni tanlash, boshqaruv samaradorligini baholash kabi masalalar yoritib berilgan [6].

G.Sh.Xonkeldiyeva ilmiy izlanishlarida korporatsiyalarni boshqarish, tashkiliy– iqtisodiy ko‘rsatkichlarini baholash, rag‘batlantirish va samaradorligini oshirish yo‘nalishlari yoritilgan [8]. Xalqaro tajribalar dan kelib chiqib, korporativ boshqaruvni zamonaviy usullaridan foydalanish yo‘llari, milliy tuzilmalarni shakllantirish, iqtisodiy ko‘rsatkichlarni takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilgan.

R.R.Abduraupov qarashlarida O‘zbekistonda xorijiy investitsiyali korxonalar iqtisodiy salohiyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy yondashuvlarga alohida e’tibor qaratilgan [9].

Amalga oshirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari va olib borilgan ilmiy-nazariy izlanishlarga qaramasdan, aynan bugungi globallashuv va demokratik bozor islohotlari sharoitida strategik boshqaruv tizimida korxonaning samaradorligini oshirish va iqtisodiy faoliyatini rivojlantirishga ta’sir qiluvchi omillarni baholashga qaratilgan masalalar tizimli holda yoritib berilmaganligi korxonalarda strategik boshqaruv tizimidagi muammolarni tadqiq etish zaruriyatini yaratadi.

TAHLIL VA NATIJALAR Korxonalardagi strategik boshqaruv tizimini ko‘rib chiqishimiz uchun avvalambor biz strategik reja haqida tushunchaga ega bo‘lishimiz kerak. Strategik reja, bu tashkilotning maqsadli xulq-atvori konseptsiyasini amalga oshirish, shuningdek, uning strategik majmuasini amalga

oshirish vositasi hisoblanadi. Strategik reja murakkab ichki tuzilishga ega bo‘lib, korxona faoliyatining ko‘p maqsadli xususiyatini aks ettiradi va reja va dasturlar tizimini shakllantirishni taqozo etadi. O‘z tarkibida strategik reja rasmiylashtirilgan rejalashtirish hujjati bo‘lib, u alohida rejalashtirish vazifalarida ko‘rsatilgan korxonaning strategik majmuasini ifodalaydi [9]. Strategik rejaning zarur tarkibiy qismlari yordamchi rejalar, dasturlar, smetalar, byudjetlardir. Strategik rejalar va dasturlarni amalga oshirish vositalari joriy va operatsion rejalardir. O‘rta muddatli rejalashtirish tizimi strategik maqsadlarga erishish ketma-ketligini (strategik rejalarni amalga oshirish bosqichlari), bozor konyunkturasining rivojlanish istiqbollarini, iste’mol talabining prognoz qilinayotgan dinamikasini va mavjud resurs salohiyatini hisobga olgan holda belgilashni ta’minlaydi.

Strategiyaning maqsadi davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish tizimini isloh qilish, raqobatbardosh bozor sharoitida ularning faoliyatini takomillashtirish va tijoratlashtirish hamda davlat tomonidan har bir korxonaga qo‘yilgan maqsad va vazifalarni bajarishda ularning samaradorligini oshirishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagilar Strategiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi:

iqtisodiy o‘sish uchun barqaror shart-sharoitlarni ta’minlash manfaatlarini ko‘zlagan holda, davlat ishtirokidagi korxonalar tarkibi va tuzilmasini optimallashtirish;

korxonalarning (ulardagi ulushlarning) davlat mulkida bo‘lishi yoki saqlanishining mezonlarini (asoslarini) belgilash;

davlat ishtirokidagi korxonalarga nisbatan maqsadlarni belgilash bo‘yicha talablarni o‘rnatish;

davlat ishtirokidagi korxonalarni boshqarish samaradorligini oshirish, shu jumladan, boshqaruvning uzoq va qisqa muddatli maqsadlari va vazifalarini belgilash hisobidan ularning raqobatbardoshligi hamda investitsion jozibadorligini, korporativ boshqaruv darajasi va axborot shaffofligini oshirish.

Strategiya aniqlik, shaffoflik, manfaatlar muvozanatini ta’minlash, nazoratning uzluksizligi va loyihaviy yondashuv tamoyillariga asoslanadi. Aniqlik tamoyili har bir davlat ishtirokidagi korxonaga nisbatan maqsadni shakllantirish va belgilashni, unga erishish usullarini, boshqaruv qarorlarini qabul qilish tartibini, hisobotni va boshqa boshqaruv mexanizmlarini tavsiflaydi. Shaffoflik tamoyili davlat ishtirokidagi korxonalar va ularda davlat nomidan mulkdor (aksiyador, ishtirokchi, muassis) funksiyasini amalga oshirayotgan davlat organlari haqidagi ma’lumotlarning ochiqligi, mavjudligi va oshkoraligini, korxonalar haqidagi ma’lumotlarni aniqlash va hisobini yuritishni, shu jumladan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini amalga oshirish orqali ta’minlaydi.

Korxonaning faoliyati maqsadlarini ro‘yobga chiqarishga o‘z mahsuloti, ishlari va xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojlarini qanoatlantirish hamda ana shu asosda mehnat jamoasi a’zolarining ijtimoiy va iqtisodiy manfaatlarini hamda korxona mol-mulki egasining manfaatlarini ta’minlash yo‘li bilan erishiladi. Korxona to‘g‘risida tushuncha hosil qilish muhim iqtisodiy ahamiyatga ega. Bizning fikrimizcha, huquqiy shaxs huquqiga ega bo‘lgan, mulkchilik huquqi yoki xo‘jalikni to‘la yuritish huquqi bo‘yicha o‘ziga qarashli mol-mulkdan foydalanish asosida mahsulot ishlab chiqaradigan va sotadigan yoki mahsulotni ayirboshlaydigan, ishlarni bajaradigan, xizmat ko‘rsatadigan, bellashuv hamda mulkchilikning barcha shakllari teng huquqliligi sharoitida amaldagi qonunlarga muvofiq o‘z faoliyatini ro‘yobga chiqaradigan mustaqil xo‘jalik yurituvchi subyekt korxona hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, korxona o‘zining faoliyati davomida davlat, fuqarolar va yuridik shaxslar bilan ijtimoiy, iqtisodiy hamda siyosiy munosabatlarda bo‘ladi va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida o‘zining katta hissasini qo‘shadi.

Hozirgi paytda korxonani rivojlantirilishiga faqat innovatsiyalarni uzluksiz ravishda joriy etilishi bilangina erishish mumkin. M.Porter kompaniyalarning raqobatli ustunlikka erishishlarida innovatsiyaning rolini quyidagicha aniqlagan: “....kompaniya raqobatdagi ustunlikni innovatsiyalar vositasida qo‘lga kiritadi. Ular yangi kiritilgan tartib-qoidalarga ham yangi texnologiyalardan, ham yangi ish usullaridan keng ma’noda foydalangan holda yondashadilar. Kompaniya yangiliklar tufayli raqobatdagi ustunliklarga erishganidan keyin, bu ustunliklarni faqat muntazam ravishda yaxshilashlar yordamida qo‘lda tutib turishi mumkin. Raqobatchilar innovatsiyalarni takomillashtirish va joriy etishdan to‘xtagan har qanday kompaniyani darhol va albatta chetlab o‘tib ketadilar” [5].

Korxonaning raqobatbardoshligi deganda, iste’molchilar uchun raqobatchilarning tovarlariga nisbatan ko‘proq o‘ziga tortuvchan bo‘lgan tovarlar ishlab chiqarish va sotish tushuniladi. Raqobat muhitini uzluksiz nazorat qilib turish – ishlab chiqarishni ehtiyojlarni eng samarali usulda qondirish uchun mo‘ljallangan zarur shartidir. Raqobat muhitining holati haqidagi xulosalar, korxonaning innovatsion siyosatini ishlab chiqish uchun asos bo‘ladi.

Mohiyatan, raqobatchilar ustidan erishilgan ustunlik innovatsiyalar hisobidan bo‘ladi va shuning uchun, korxona faoliyatidagi raqobatchilar ustidan erishiladigan har qanday ustunlikni ta’minlovchi yangi elementlarni joriy etishga bo‘lgan layoqat, shu korxona raqobatbardoshligining zarur tashkil etuvchisidir.

Korxonaning ishlab chiqarish salohiyati qancha yuqori bo‘lsa, mahsulot ishlab chiqarishga va uning sifatiga qilinadigan xarajatlar ulushining darajasi shuncha past

bo‘ladi. Ishlab chiqarilayotgan mahsulotning, raqobatchilar tovarlarining sifatidan yuqori turuvchi sifati, innovatsion salohiyatning moddiy ifodalovchisidir.

Iqtisodiy tizimlar rivojlanishining innovatsion turiga o‘tish zarurati tufayli yuzaga kelgan obyektiv sabablar, butun innovatsion-investitsion jarayonda ilmiy-texnikaviy va iqtisodiy omillarning samarali ravishda o‘zaro hamkorlikda ishlash muammolarini kompleks hal etilishini talab qiladi. Fikrimizcha, texnologik va iqtisodiy salohiyatlarni oqilona uyg‘unlashtirish innovatsion-investitsion jarayonni boshqarishning markaziy masalasini tashkil etadi.

1-jadvalda korxonaning barqarorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarga baho berilgan. Unda korxonalardagi asosiy innovatsion yo‘nalishlar hamda innovatsiyalarni joriy qilishga salbiy ta’sir qiluvchi omillar, shu bilan birga innovatsiyalarni ishlab chiqish hamda qo‘llab-quvvatlashni ta’minlovchi omillar tahlil etilgan.

1-jadval Korxonalar faoliyatining barqarorligiga ta’sir qiluvchi omillar tahlili[4]

№	Omillar	Omillar ta’siri natijalari
1	Bilim va ko‘nikma	Ishlab chiqarish korxonalarida aynan boshqaruv (bozor iqtisodiyoti qonunlari) bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarni yetishmasligi innovatsion boshqaruvni joriy qilishga to‘sqinlik qiladi
2	Markazlashish darajasi	Markazlashuv darajasining yuqoriligi quyi pog‘ona boshqaruvchilarini ijodiy fikrlash va boshqaruvda ijodiy yondashish imkoniyatini cheklaydi.
3	Kommunikat-siya tizimi	Kommunikatsiya tizimini yaxshi tashkil qilinmagayligi yoki boshqaruvchini ulardan samarali foydalana olmasligi axborot va yangiliklarni ayrim hollarda o’z vaqtida yetkazish muammosini keltirib chiqarmoqda.
4	Shartnoma munosabatlari	Boshqaruvchi va xodim belgilangan vazifalarni aniq bilmasligi va ularga amal qilinmasligi boshqaruv jarayonini rivojlantirishga to’sqinlik qilmoqda.
5	Innovatsiya-larga bo‘lgan qiziqish	Boshqaruvchilar tomonidan innovatsiyalarga bo’lgan qiziqishning pastligi ya’ni boshqaruvdagi egiluvchanlik qobiliyatining kamligi.
6	Rag‘batlantirish	Boshqaruvda rag’batlantirish tizimini mukammal ishlab chiqilmaganligi innovatsion boshqaruvni joriy qilishga qiziqishni pasaytiradi.

Omillarning ko‘pligi, ularni muayyan belgilar bo‘yicha tasniflanishini amalga oshirishga imkon beradi.

Korxonaning tashqi omillariga quyidagilar kiradi: iqtisodiyot sohasida

[4] Tadqiqotlar natijasida mualliflar tomonidan tayyorlangan

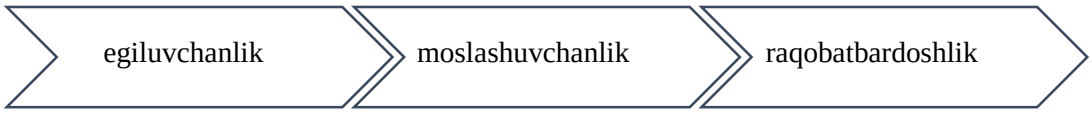
davlatning inqirozga qarshi qaratilgan siyosati; mamlakatdagi demografik vaziyat; siyosiy barqarorlik; fan va texnikaning taraqqiyoti; transport infratuzilmasini rivojlanganligi. Ichki omillar korxonaning ichki muhitida, uning kichik tizimlarida (xodimlar, ishlab chiqarish, marketing, sotish, moliya, tashkiliy tuzilma) shakllanadi.

Ichki omillarni boshqarish korxonaga barqarorlikni mustahkamlashning rezervlarini aniqlash va tashqi omillar o‘zgargan taqdirda, ishlab chiqarishni tezkor ravishda boshqarish imkonini beradi.

Korxonaning tizimli rivojlanishi markazlashtirishdan nomarkazlashtirish-gacha bo‘lgan bosqichlarni birin-ketinlik bilan bosib o‘tish orqali amalga oshiriladi. Bu shuni anglatadiki, korxonaning har bir elementi rejalashtirilganlik, tashkillashtirilganlik xususiyatiga ega bo‘lib boradi. Mohiyatiga ko‘ra, korxona tomonidan boshqarishning nomarkazlashtirilgan sxemasiga o‘tish obyektga, uni boshqa holatga o‘tkazish uchun maqsadga yo‘naltirilgan tashqi ta’sir sifatidagi boshqaruv tizimini ham o‘zgartiradi.

Noma’lum bo‘lgan tashqi muhit sharoitida korxona elementlarini mustaqil ravishda qarorlar qabul qilish darajasigacha rivojlantirish – korxonaning raqobatbardoshligini ta’minlashning zaruratidir. Boshqa tomondan, korxona tashqi muhitdagi yaxlitlik sifatida, maqsadga yo‘naltirilgan rivojlanish sifatida muayyan belgilarga ega bo‘lishi kerak. Ularning asosiysi – boshqariluvchanlikdir.

Korxonani rivojlantirishning tizimli boshqarilishi, shakllantirilayotgan xususiyatlarning quyidagicha ketma-ketligida amalga oshirilishi mumkin:

1-rasm: Korxonani rivojlantirishning tizimli boshqarilishi[5]

Korxonalarni faoliyatiga innovatsion texnologiyalarni tatbiq qilish, strategik boshqaruv usullaridan foydalanish samaradorlik ko‘rsatkichlari hamda ishlab chiqarish hajmini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, korxonalar innovatsion faoliyatining strategik boshqaruvini joriy qilish uchun eng avvalo boshqaruvdagi kadrlar bilim ko‘nikma malakalarini oshirish, markazlashuv darajasini kamaytirish va bosqichlar orasidagi ma’lumot almashish tizimiga yangi axborot texnologiyalarini joriy qilish, boshqaruvdagi xodimlarni innovatsiyaga bo‘lgan qiziqishini oshirish, rag‘batlantirish tizimini ishlab chiqish, har bir boshqaruvchini o‘ziga yuklatilgan vazifalarni aniq va to‘liq tushunishi hamda ularni o‘z vaqtida bajarishini ta’minlash, norasmiy

[5] Tadqiqotlar natijasida mualliflar tomonidan tayyorlangan

muloqotlar darajasini kamaytirish xizmat qiladi [7].

Insonning ilmiy-texnik faoliyati natijasida yangi mahsulotlar ishlab chiqarish yoki ilgari mavjud bo‘lgan turlarini takomillashtirish bilan bog‘liq bo‘lgan jarayon innovatsion faoliyat hisoblanadi. Innovatsiyani joriy etish natijalari kompaniyalarga raqobatda muhim ustunlikka ega bo‘lish imkonini beradiki, bu, korxona uchun muhim rag‘batlantiruvchi omil bo‘ladi.

Jahon tajribasi ko‘rsatishicha, korxonalar ilm fandagi ilg‘or resurs tejamkor ishlanmalarni joriy qilishidan manfaatdor ekanligini, ikkinchidan bu global tadbir natijasida respublikamiz korxonalari salohiyatini yanada rivojlantirish orqali uning investitsion jozibadorligini oshirish, uchinchidan, korxonalarda chuqur diversifikatsiyalash tadbirlarini amalga oshirish orqali barqaror va sifatli tovar mahsuloti ishlab chiqarish hamda samaradorlikni tubdan oshirish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

2-jadval Korxonalar rivojlanishining SWOT tahlili[6]

Kuchli tomonlari	Kuchsiz tomonlari
Korxonalarni rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturlari ishlab chiqilganligi	Korxonalarda zamonaviy xizmat turlarini rivojlantirish bo‘yicha kadrlar yetishmasligi
Korxonalarda berilayotgan moliyaviy imkoniyatlar	Mahsulot va xizmatlarni eksport qilishda infratuzilmalar yetishmasligi
Korxonalarda eksport qilish imkoniyatlarining yuqoriligi	Mahsulotlarni sotish va saqlashdagi muommolarning mavjudligi
Imkoniyatlari	Xavf-xatar yoki tahdidlar
Korxonalarda mahsulot va xizmatlani diversifikatsiyalash imkoniyatlari	Ichki va tashqi bozorlarda narx navoning o‘zgarishi
Ichki bozordan foydalanish imkoniyatlari	Jahon bozorida raqobatning kuchayishi
Xorijiy bozorlarga chiqish imkoniyati	Davlatlardagi iqtisodiy siyosiy vaziyat o‘zgarishi

Respublikamiz korxonalarini barqaror rivojlanishi va boshqarishni o‘ziga xos jihatlari amaliyotda keng foydalanib kelinayotgan SWOT-tahlil asosida baholanadi (2jadval).

SWOT-tahlil strategik rejalashtirish usuli hisoblanib, tashkilotning ichki va tashqi muhitlardagi mavjud omillarini aniqlashga yo‘naltirilgan. Ular to‘rtta kategoriyaga ajratiladi, ya’ni Strengths (kuchli tomonlari), Weaknesses (bo‘sh tomonlari), Opportunities (imkoniyatlari) va Threats (xavf-xatarlari).

Keltirilgan jadvaldan ko‘rinib turibdiki, korxonalar faoliyatini boshqarishda kuchli tomonlar bilan bir qatorda, zaif tomonlari ham mavjud ekan. Shuning uchun

[6] Tadqiqotlar natijasida mualliflar tomonidan tayyorlangan

boshqaruv va xo‘jalik sub’ektlari rahbarlari bo‘sh tomonlarga alohida jiddiy e’tibor berishlari kerak, aks holda kutilgan iqtisodiy samaradorlikka erishib bo‘lmaydi. Oxiroqibatda korxona faoliyati iqtisodiy rivojlanishning omili emas, balki uning teskarisiga aylanishi mumkin.

XULOSA

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, korxonani boshqarishda samaradorlikka erishish uchun, avvalo, boshqaruvning maqsadlari, shuningdek, vositalari va unga erishish usullarini aniq belgilab olish zarur. Yuqori sifatli va raqbotbardosh mahsulotlarni eng kam xarajatlar asosida ishlab chiqarish eng ko‘p daromad olishni ta’minlab, inqirozga uchrashdan saqlaydi hamda har bir korxonaning asosiy vazifasi hisoblanadi. Boshqaruvning barcha vazifalari ushbu maqsad amalga oshishiga xizmat qilishi lozim. Boshqaruvning samaradorligiga ko‘p jihatdan korxona oldiga qo‘yilgan maqsadlar va bajariluvchi vazifalarning o‘zaro munosabatlari yordamida erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 12017-2021-yillarda O‘zbekiston respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.03.2020 yildagi PF-5953-son Farmoni

2. Ansoff I. Strategies for Diversification. Harvard Business Review, 1957, pp. 113-124.

3. Kaplan, R.S. and Norton, D.P. (1996) Strategic Learning: The Balanced Scorecard. Strategy & Leadership, 24, 18-24. https://doi.org/10.1108/eb054566

4. Инновационная глобализация и российская конкурентоспособность через призму «Алмаза» М. Портера

5. Muratov R.S., Djalolova I.A.,.Oripov.S.Sh. Korxona iqtisodiyoti. Darslik–Toshkent, 2014- 35-b.

6. Ulashev I.O., Atamuradov Sh.A. Korxona iqtisodiyoti va menejmenti. O‘quv qo‘llanma. Toshkent-2013, 24-b.

7. Xonkeldiyeva G.Sh. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida korporatsiyalarni boshqarishning ilmiy-metodologik asoslari. Iqtisodiyot fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi avtoreferati. –T.: 2018. 71 b.

8. Abduraupov R.R. O‘zbekistonda xorijiy investitsiyali korxonalar iqtisodiy salohiyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish. Iqt.fanlari doktori ilm.daraja olish uchun yozilgan diss. avtoref. Toshkent, 2017-y. -70 b.

9. Xo‘djamuratova G.Y. Strategik boshqarish. Darslik. –T.: “Iqtisodiyot”, 2019. – 177 b.

Ашурова Олтин Юлдашевна-
старший преподаватель Сам ИЭС
Бекпулатов Камронбек -
студент 4 курса

ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В ЭКОНОМИКУ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В статье рассматривается привлечение иностранных инвестиций как одна из важных приоритетных задач, исходя из направлений развития экономики Узбекистана, значимости иностранных инвестиций, необходимости проведения инвестиционной политики как важнейшего условия реализуемой в стране стратегии реформ, а также представлены предложения и рекомендации по дальнейшему привлечению иностранных инвестиций.

Ключевые слова: инвестиции, иностранные инвестиции, гарантии и льготы, инвестиционная политика, социально-экономическое развитие, географическое положение, состав и запасы природных ресурсов.

Abstract: The article examines the attraction of foreign investments as one of the key priority tasks based on the directions of Uzbekistan’s economic development, the importance of foreign investments, and the necessity of implementing an effective investment policy as a crucial condition for the country’s reform strategy. It also presents proposals and recommendations for further enhancement of foreign investment attraction.

Keywords: Investments, foreign investments, guarantees and incentives, investment policy, socio-economic development, geographical location, composition and reserves of natural resources.

Узбекистан имеет все условия для привлечения иностранных инвестиций. Узбекистан также обладает рядом преимуществ для привлечения иностранных инвестиций. В целом, создание благоприятной инвестиционной среды считается одним из центральных вопросов экономической политики нашего государства.

Следует отметить, что ни одна страна не смогла добиться развития и экономического роста без привлечения иностранных инвестиций. Именно поэтому эта работа является одним из приоритетных направлений экономической политики нашей страны. В Республике Узбекистан эта политика реализуется на основе следующих принципов:

- либерализация внешнеэкономической деятельности;

- формирование правовой базы, социально-экономических и иных условий, обеспечивающих привлечение капиталовложений в экономику республики;

- планомерная реализация политики открытых дверей по отношению к иностранным инвесторам, поставляющим технологии, соответствующие мировым стандартам и способствующим созданию современных структур экономики;

- направление средств на важнейшие приоритетные направления, связанные с развитием конкурентоспособного производства.

В этой связи действующее законодательство нашей страны предоставляет ряд гарантий и льгот иностранным инвесторам. При этом, осознавая огромную потребность в иностранных инвестициях в нашу экономику, иностранные инвесторы должны обрести доверие к проводимой в Республике Узбекистан инвестиционной политике, верховенству закона и, самое главное, как к сильному партнеру, способному погасить задолженность. Для этого необходимо создать правовые, социально-экономические и другие необходимые условия для широкого привлечения иностранных инвестиций, преимущественно в форме прямых капиталовложений, содействовать созданию совместных предприятий, а также улучшить защиту интересов инвесторов.

Узбекистан имеет все условия для вхождения в число стран, куда направляются крупные иностранные инвестиции, и обладает рядом преимуществ для привлечения иностранных инвестиций. Узбекистан играет важную роль в мировом сообществе благодаря уровню социально-экономического развития, географическому положению на карте мира, составу и запасам природных ресурсов, проводимой экономической политике и т. д.

С юридической точки зрения иностранные инвестиции связаны с владением, пользованием и распоряжением капиталом на территории другого государства. С экономической точки зрения, их территориальные, временные и пространственные формы перемещения, вероятно, столкнутся со многими дополнительными рисками в целях получения прибыли. Развитие и углубление инвестиционной базы определяется как важнейшее условие стратегии реформ, проводимых в стране, и для реализации сильной инвестиционной политики необходимо реализовать следующие приоритетные задачи:

во-первых, необходимо проводить политику, четко направленную на дальнейшую либерализацию внешнеэкономической деятельности. В этой связи, введение определенного льготного режима для свободного использования доходов иностранными инвесторами при экспорте и импорте товаров;

во-вторых, дальнейшее совершенствование правовых, социально-экономических и иных условий для широкого привлечения иностранных инвестиций, преимущественно в форме прямых капиталовложений, в экономику республики;

в-третьих, проводить политику открытых дверей по отношению к иностранным инвесторам, что поможет Узбекистану создать современную экономическую структуру, которая принесет технологии мирового уровня;

в-четвертых, необходимо направлять средства на наиболее приоритетные направления – развитие аграрного сектора, топливно-энергетического комплекса и других базовых отраслей, обеспечивающих независимость республики, развитие конкурентоспособного производства готовой продукции. Ведь расширение экспортных возможностей невозможно без структурной перестройки экономики.

Политика привлечения иностранных инвестиций для развития приоритетных секторов экономики Республики Узбекистан направлена на эффективное использование имеющихся средств, времени и возможностей, рациональное распределение богатств с учетом существующих условий и, таким образом, на развитие экономики республики, ее интеграцию в мировую экономическую систему, привлечение инвестиций в приоритетные секторы экономики посредством стимулирования и их эффективное использование.

Особенность инвестиционной политики, реализуемой в нашей стране, проявляется в приоритетном внимании к реализации инвестиционных проектов, направленных на глубокую переработку местного сырья и организацию новых производств на основе энергосберегающих и высоких технологий. В перспективе, при привлечении дополнительных иностранных инвестиций для развития экономики нашей страны, необходимо обратить внимание на следующее:

- дальнейшая либерализация экономики, развитие частной собственности, малого бизнеса и частного предпринимательства, создание необходимых условий для увеличения числа малых и средних предприятий, работающих на экспорт, и их эффективной деятельности, а также дальнейшее развитие системы их государственной поддержки;

- организация и усиление общественного контроля с представителями местных органов власти и институтов гражданского общества для обеспечения своевременной реализации государственных программ развития производственной и сервисной инфраструктуры в целях привлечения прямых иностранных инвестиций в отдаленные регионы;

- выявление отраслей, объектов и мест, представляющих интерес для иностранных инвесторов, и формирование базы данных о них, а также поиск путей привлечения иностранных инвесторов в экономически выгодные отрасли;

- стимулирование привлечения прямых иностранных инвестиций путем дальнейшего создания свободных экономических зон с учетом особенностей отрасли, экономического развития регионов и их географического положения;

- разработка комплексной системы мер по привлечению прямых иностранных инвестиций в частный сектор и др.

Реализация данных предложений окажет положительное влияние на дальнейшую активизацию привлечения прямых иностранных инвестиций в нашу страну. Это в конечном итоге позволит в полной мере решить задачу удвоения производства ВВП нашей страны к 2030 году на основе непрерывной технической и технологической модернизации производства, осуществления глубоких структурных преобразований в экономике, последовательного продолжения модернизации и диверсификации промышленности.

Для предприятий с иностранными инвестициями, работающих в нашей стране, установлен ряд льгот и послаблений по действующим налогам и сборам. Реализация этих льгот непосредственно составляет одну из основ проводимой в нашей стране инвестиционной политики и оказывает положительное влияние.

Например, в нашей республике иностранные инвесторы не уплачивают таможенные пошлины на имущество, ввозимое для производственных нужд, производственные предприятия с иностранными инвестициями, вложенные в проекты, включенные в Республиканскую инвестиционную программу, освобождаются от налога на доходы (прибыль) сроком на 7 лет, если доля средств иностранных инвестиций в фонде предприятия составляет 50% и более, они освобождаются от налога на доходы (прибыль) сроком на 2 года, а также устанавливаются иные налоговые льготы.

В Узбекистане приняты нормативные акты для обеспечения бесперебойной работы предприятий с иностранными инвестициями и защиты прав инвесторов. В частности, Закон Республики Узбекистан «Об инвестициях и инвестиционной деятельности», принятый 25 декабря 2019 года, а также Налоговый кодекс устанавливают правовые основы и порядок осуществления иностранных инвестиций. Не секрет, что иностранный инвестор, желающий вложить свои средства в экономику страны, в первую очередь хочет знать о созданных для него льготах и преимуществах. В этой связи следует отметить,

что в соответствии с Законом «Об инвестициях и инвестиционной деятельности» таможенные пошлины не взимаются с имущества, ввозимого иностранными инвесторами для собственных производственных нужд, а также для личных нужд иностранных инвесторов и граждан иностранных государств, находящихся в Республике Узбекистан по трудовым договорам, заключенным с иностранными инвесторами.

В Узбекистане иностранным инвесторам гарантируется право переводить прибыль и иные доходы, полученные в результате законной деятельности, за рубеж без каких-либо ограничений. Кроме того, иностранные инвесторы могут иметь счета в банках республики в любой валюте без каких-либо ограничений.

Предприятие с иностранными инвестициями имеет право в соответствии с действующим законодательством экспортировать свою продукцию без лицензии и импортировать продукцию, необходимую для его производственных нужд. Иностранным инвесторам могут предоставляться концессии на разведку, добычу и использование природных ресурсов, а также на ведение иной хозяйственной деятельности. Концессионные договоры заключаются между иностранными инвесторами и уполномоченными государственными органами Республики Узбекистан. В случае выхода из предприятия с иностранными инвестициями или ликвидации такого предприятия иностранные инвесторы имеют право на изъятие своей доли в имуществе этого предприятия в денежной или натуральной форме пропорционально стоимости имущества предприятия. Расчеты в хозяйственной деятельности предприятий, созданных с участием иностранных инвестиций, осуществляются в соответствии с законодательством Республики Узбекистан.

К настоящему времени процесс формирования правовой базы деятельности иностранных компаний на территории Узбекистана в основном завершен и реализуется на практике. Разработана следующая система мер, направленных на стимулирование этой деятельности:

- участие иностранных инвестиций в процессе приватизации;
- техническое перевооружение;
- стимулирование производства продукции, предназначенной для народного потребления и экспорта.

Республика Узбекистан гарантирует, что иностранные инвестиции не будут национализированы и реквизированы. Реквизация иностранных инвестиций допускается только в чрезвычайных ситуациях, при авариях или эпидемиях по решению Кабинета Министров. Это гарантирует инвестору возмещение ущерба в установленном размере.

Список литературы:

1. Тогаев, С. (2021). Распределение финансовых ресурсов в роли государства. Сборник академических статей Scienceweb.

2. Гитман, Л. Дж., Йонк, М. Д., Смарт, С. и Джухау, Р. Х. (2020). Основы инвестирования. Pearson Higher Education AU.

3. Ахроров З. Совершенствование механизмов налогообложения прибыли в развитии предприятий. Международные финансы и бухгалтерский учет, 2022(1), 9.

4. Эргашова Н., Алиева С.С. (2019). Привлечение иностранных инвестиций в сферу социально-культурного сервиса и туризма. Перспективы развития других сфер услуг. Материалы республиканской научно-практической конференции (с. 18-21).

Ашурова Олтин Юлдашевна –
старший преподаватель СамИЭС
Нурмаматов Абдулхаким – студент
4 курса, группы Би-с-222

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЧАСТНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ.

Аннотация: В статье анализируются значение и роль частных инвестиций в развитии экономики и её реального сектора. Частные инвестиции являются важным фактором расширения производственных мощностей, внедрения новых технологий и создания рабочих мест. В статье рассматривается влияние инвестиций частного сектора на экономический рост, эффективные механизмы их стимулирования и роль государственной политики. При этом подчёркивается положительное влияние частных инвестиций на устойчивый рост в развитии реального сектора.

Ключевые слова: Частные инвестиции, реальный сектор, экономическое развитие, производство, инвестиционная политика, технологические инновации, рабочие места, экономическая стабильность, экономический рост.

Abstract: This article analyzes the importance and role of private investment in the development of the economy and its real sector. Private investment is an important factor in expanding production capacity, implementing new technologies, and creating jobs. This article examines the impact of private sector investment on economic growth, effective mechanisms for stimulating it, and the role of public

policy. It also emphasizes the positive impact of private investment on sustainable growth in the real sector.

Key words: Private investment, real sector, economic development, production, investment policy, technological innovation, jobs, economic stability, economic growth.

Частные инвестиции играют важную роль в развитии реального сектора экономики. Реальный сектор – это производительная часть экономики, такая как промышленность, сельское хозяйство, строительство и транспорт, посредством которой производятся товары и услуги страны. Частные инвестиции позволяют расширять производственные мощности, внедрять новые технологии, повышать качество и эффективность в этих областях.

Инвестиции частного сектора обеспечивают стабильность экономического роста, создают новые рабочие места и способствуют повышению уровня жизни населения. Кроме того, частные инвестиции усиливают конкуренцию, создают новые возможности для бизнеса и стимулируют инновационные процессы в экономике.

Государственная политика играет важную роль в привлечении частных инвестиций. Эффективная инвестиционная политика и создание благоприятной деловой среды открывают возможности для развития частного сектора, предоставляют налоговые и иные льготы, а также гарантируют правовую защиту. Таким образом, сотрудничество государства и частного сектора служит общему развитию экономики.

Частные инвестиции также способствуют диверсификации реального сектора, то есть расширению видов экономической деятельности. Это повышает устойчивость экономической системы к внешним воздействиям и обеспечивает устойчивый рост национальной экономики.

В заключение следует отметить, что частные инвестиции являются решающим фактором развития реального сектора экономики. Они не только увеличивают производство, но и играют важную роль во внедрении новых технологий, создании рабочих мест и обеспечении экономической стабильности.

В процессе развития частных инвестиций большое значение имеют прозрачность и надежность деловой среды. Правовые гарантии для инвесторов, защита прав собственности и справедливость судебной системы являются основными факторами привлечения инвестиций. Поэтому государство должно проводить реформы и проводить дружественную политику по отношению к частному сектору.

Кроме того, частные инвестиции также способствуют инновационному развитию. Внедряя новые технологии, улучшая качество продукции и повышая эффективность производства, частный сектор повышает конкурентоспособность экономики. Это способствует достижению успеха на внутреннем и внешнем рынках.

Для устойчивого и быстрого экономического роста необходим баланс между частными и государственными инвестициями. Государство должно поддерживать деятельность частного сектора, развивая инфраструктуру, совершенствуя законодательство и инвестируя в социальные секторы.

Одновременно необходимо развивать финансовые институты, банки и финансовые рынки для стимулирования частных инвестиций. Это расширит источники финансирования для инвесторов и будет способствовать привлечению инвестиций в экономику.

В результате роль частных инвестиций в развитии экономики и её реального сектора всё более возрастает. Эффективное управление ими и их освоение обеспечивают устойчивость и конкурентоспособность экономики страны. Квалифицированные трудовые ресурсы населения также имеют большое значение в развитии частных инвестиций. Совершенствование системы образования и профессиональной подготовки обеспечивает подготовку квалифицированных кадров, необходимых для производства, что позволяет частному сектору эффективно функционировать. Квалифицированная рабочая сила является ключевым фактором эффективной и качественной реализации инвестиций. Необходимо также учитывать региональные различия в привлечении частных инвестиций. В некоторых регионах отсутствие инфраструктуры или низкая экономическая активность затрудняют привлечение инвестиций.

Поэтому государству следует разрабатывать специальные программы по сокращению экономического неравенства между регионами и уделять внимание справедливому распределению инвестиций. Для дальнейшего усиления влияния частных инвестиций на экономическое развитие необходимо внедрять механизмы поддержки, включая инвестиционные фонды, гранты, льготное кредитование и налоговые льготы. Эти меры являются действенным инструментом привлечения инвесторов в новые проекты. Также важно создать эффективную систему управления и мониторинга инвестиций. Благодаря этой системе будут выявляться недостатки в инвестиционном процессе и приниматься меры по их устранению. Также будет осуществляться регулярный анализ результатов инвестиционных проектов и их использование для

разработки будущей политики.

В целом, частные инвестиции являются важным фактором модернизации реального сектора экономики, внедрения инноваций и обеспечения устойчивого роста. Их стимулирование и эффективное управление должны быть одним из приоритетов государственной политики.

Заключение

Частные инвестиции имеют решающее значение в развитии реального сектора экономики. Они вносят значительный вклад в экономический рост, увеличивая производственные мощности, внедряя новые технологии и создавая рабочие места. Деятельность частного сектора усиливает экономическую конкуренцию, стимулирует инновации и обеспечивает устойчивость национальной экономики.

Для привлечения и развития частных инвестиций государство должно создать благоприятный инвестиционный климат, предоставить правовые гарантии и наладить систему финансовой поддержки. При этом важно уделять внимание подготовке квалифицированных кадров и сокращению неравенства между регионами. Эффективная система управления и мониторинга будет способствовать повышению качества инвестиционного процесса.

Таким образом, частные инвестиции являются важным фактором устойчивого развития реального сектора экономики и повышения экономического потенциала страны.

Список литературы:

1. Жумаев, Ш. Ж. (2020). Экономика и инвестиции: теория и практика. Ташкент: Издательство «Экономика».

2. Ахмедов, Б. М. (2019). Частный сектор и инвестиции. Ташкент: Издательство «Экономика и финансы».

3. Министерство инвестиций и внешней торговли Республики Узбекистан (2022). Инвестиционная политика и практика. Ташкент.

4. Мирзаев, И. М. (2018). Экономическое развитие и инвестиции. Ташкент: Издательство Национального университета Узбекистана.

5. Всемирный банк (2021). Частные инвестиции и экономический рост. Вашингтон, округ Колумбия.

6. ЮНКТАД (2022). Доклад о мировых инвестициях 2022. Конференция ООН по торговле и развитию.

BekmurodovAbbos Amiriddinovich
SamISI, Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi dotsent v.b.
abbos8506@gmail.com
Xasanov Farrux Furqat o‘g‘li
SamISI, 2M-BX-122 talabasi

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA UNING IQTISODIY TIZIMLARGA TA’SIRI

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli transformatsiya jarayonlarining mohiyati, ularning iqtisodiy tizimlarga ta’siri hamda zamonaviy sharoitda tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Maqolada raqamli iqtisodiyotning shakllanish jarayonlari, biznes jarayonlarining raqamlashtirilishi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanish tendensiyalari yoritilgan. Raqamli transformatsiya jarayonlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun innovatsion yondashuvlar, raqamli strategiyalarni ishlab chiqish va ularni boshqaruv tizimlariga integratsiya qilish zarurligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya iqtisodiy o‘sishni jadallashtiruvchi omil bo‘lib, mamlakatning global raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, raqamli iqtisodiyot, innovatsiyalar, texnologiyalar, boshqaruv tizimi, raqamlashtirish, raqobatbardoshlik, biznes jarayonlari, iqtisodiy o‘sish.

Abstract: This article analyzes the essence of digital transformation processes, their impact on economic systems, and their role in enhancing the competitiveness of organizations in modern conditions. The study highlights the formation processes of the digital economy, the digitalization of business processes, and the development trends of information and communication technologies. It substantiates the necessity of introducing innovative approaches, developing digital strategies, and integrating them into management systems to ensure the successful implementation of digital transformation processes. The research findings indicate that digital transformation serves as a key driver for accelerating economic growth and plays a crucial role in strengthening a country's global competitiveness.

Keywords: digital transformation, digital economy, innovations, technologies, management system, digitalization, competitiveness, business processes, economic growth.

Kirish. Zamonaviy dunyo biznesi tubdan o‘zgarishni taqozo etmoqda. Kechagi kunda muvaffaqiyat keltirgan va ishlagan usullar, bugun o‘z ahamiyatini

yo‘qotmoqda. Bozorning to‘yinganligi, raqobatning keskinlashuvi va iste’molchilarning oshib borayotgan talablari – bularning barchasi biznesni raqamli transformasiya qilish zaruratini yuzaga keltiruvchi omillardir. Yangi texnologiyalarni o‘zlashtirish – bu kelajakka qo‘yilgan dadil qadamdir.

Raqamli transformasiya deganda, kompaniya faoliyatini tubdan yaxshilash va o‘zgartirish maqsadida raqamli texnologiyalarni biznes jarayonlariga integrasiya qilish jarayoni tushuniladi. Bu orqali biznesning ko‘lami kengayib, samaradorligi va foydasi ortadi.

Biznesni raqamli transformasiya qilishning asosiy maqsadi – yangi texnologiyalar yordamida mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishdir. Yaqindagina ijtimoiy tarmoqlarning biznes sohasiga kirib kelishi inqilob deb baholangan bo‘lsa, bugungi kunda bu yetarli emas. Kompaniyalar rivojlanish va takomillashish uchun zamonaviy texnologiyalarga muhtoj. An’anaviy biznes yuritishdan raqamli strategiyalarga o‘tilishi, kompaniyaga raqobatda sezilarli ustunlik beradi. Biroq, bu jarayon jiddiy harakatlarni talab etadi. Ba’zi yangi jarayonlar tez va muvaffaqiyatli amalga oshsa, boshqalari uzoq muddatli o‘zgarishlarga olib kelishi va qisqa muddatda muammolar tug‘dirishi mumkin. Misol uchun, ayrim mijozlar yangiliklarni qabul qilishni istamasligi mumkin. Shunga qaramay, raqamli transformasiyaga to‘g‘ri yondashuv va samarali vositalarni joriy etish kompaniyani raqamlashtirish va uning imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi.

Bu shunchaki ma’lumotlarni raqamli formatga o‘tkazish emas, balki kompaniyaning raqamli maydondagi faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Siz turli tajribalarga tayyor bo‘lishingiz, eskirgan biznes jarayonlaridan voz kechishingiz va biznesingizni kengaytirish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanishingiz kerak.

Raqamli axborot strategiyasi kompaniyaning o‘sishiga, daromadning oshishiga va yaxshilangan imidjga olib keladi. Yangi imkoniyatlar ochiladi. Biroq, har bir narsaning salbiy tomoni ham bo‘ladi.

Afzalliklar	Kamchiliklar
Jarayonlarni avtomatlashtirish Barcha ma’lumotlar bir joyda saqlanadi va tizim tomonidan qayta ishlanadi, bu inson omilining ta’sirini kamaytiradi va ish tezligini oshiradi.	**Katta xavf** Kompaniya ko‘p yillar davomida ishlayotgan biznes jarayonlariga ta’sir qiladigan tub o‘zgarishlarga muhtoj. Ishlarni bajarishning yangi usullari paydo bo‘ladi.
Ishlab chiqarishning oshishi Xizmat sifati yaxshilanadi, mijozlar vaqtini tejaydi, savollariga javob oladi va sifatli mahsulot xarid qiladi.	**Yanada ko‘proq yangilanishlar** Masalan, yangi biznes jarayonlarini boshqarishga yordam berish uchun

	xodimlar va biznes egalarini o‘qitish zarur.
Xarajatlar qisqarishi Jarayonlarni optimallashtirish hisobiga innovasiyalarni joriy etish va rivojlantirish uchun vaqt va imkoniyatlar paydo bo‘ladi. Bu esa kelajakka investisiyalardir.	

Shuni ta’kidlash kerakki, har qanday o‘zgarishlar muayyan qiyinchiliklar bilan bog‘liq. Ko‘pgina mijozlar yangi texnologiyalarni qabul qilishga tayyor emas. «Eskicha fikrlaydiganlar» chat bot orqali muloqot qilishdan ko‘ra, kompaniyaga qo‘ng‘iroq qilishni afzal ko‘rishadi. Yangi funksiyalarni joriy etish ularni ulardan qanday foydalanishni o‘rganishga vaqt ajratishga majbur qiladi. Hamma ham bunga tayyor emas. Shuning uchun ba’zi mijozlar ketishlari mumkin. Biroq, kelajakda yangi texnologiyalarni joriy etish tufayli mijozlar soni ancha ko‘payadi va ularning sodiqligi yuqori darajada bo‘ladi.

Xulosa

Raqamli transformatsiya — bu zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratishning asosiy omilidir. O‘zbekiston uchun raqamli transformatsiyani jadallashtirish mamlakatning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish, investitsion jozibadorlikni kuchaytirish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Raqamli transformatsiya iqtisodiyotning yangi bosqichini boshlab beradi. U korxonalar faoliyatining samaradorligini oshiradi, yangi biznes modellarini shakllantiradi hamda mamlakatning global raqobatbardoshligini mustahkamlaydi. O‘zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- axborot-kommunikatsiya infratuzilmasini kengaytirish;
- raqamli savodxonlikni oshirish;
- innovatsion loyihalarni qo‘llab - quvvatlash;
- davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish.

Raqamli transformatsiya jarayonlarini izchil amalga oshirish mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishi, samarali boshqaruv tizimini yaratish va xalqaro maydonda raqobatbardoshlikni ta’minlash uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev, Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

2. Xolboev, A. **Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot.** – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 288 b.

3. To‘xtayev, R., & Ergashev, D. **Raqamli transformatsiya jarayonlarining milliy iqtisodiyotga ta’siri.** // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, 2023, №2, – B. 45–52.

4. Bekmurodov, A.A. **Tijorat banklarida xalqaro transformatsiya jarayonlarini takomillashtirish asoslari.** – Samarqand: SamIES, 2024. – 190 b.

5. Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–6079-son Farmoni, 2020-yil 5-oktabr.

6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Raqamli iqtisodiyot konsepsiyasi (2024–2030 yillar). – Toshkent, 2024.

Хақназарова Юлдуз Журақул қизи
СамИСИ “Инвестиция ва инновациялар” кафедраси ассистенти,
yulduzjuraqulovnahaqnazarova@gmail.com
Жўрақулов Мирзохид Сапарович
СамИСИ БҲ-С-322 Талабаси

Яшил инновациялар асосида хизматлар соҳасида интеллектуал мулкни баҳолаш: барқарор ривожланиш учун янги ёндашув

Аннотация: Мақолада яшил иқтисодиёт шароитида хизматлар соҳасида яратиладиган интеллектуал мулкни баҳолаш масаласи ўрганилган. Анъанавий баҳолаш методлари фақат молиявий кўрсаткичларга таянгани сабабли, экологик ва ижтимоий таъсирни ҳисобга олмайди. Муаллиф тарафидан таклиф этилган янги ёндашув ESG (экологик, ижтимоий, бошқарув) принципларига асосланган комплекс баҳолаш моделидир. Бу модель орқали интеллектуал мулкнинг ҳақиқий қиймати ва унинг барқарор ривожланишдаги рўли аниқроқ таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, интеллектуал мулк, хизматлар соҳаси, яшил инновациялар, интеллектуал мулкни баҳолаш, барқарор ривожланиш

Abstract: This article explores the valuation of intellectual property generated in the service sector under green economy conditions. Traditional valuation methods, relying solely on financial metrics, fail to account for environmental and social impacts. The author proposes a new comprehensive approach based on ESG (Environmental, Social, and Governance) principles. This model enables a more

accurate assessment of the true value of intellectual property and its contribution to sustainable development.

Keywords: green economy, intellectual property, service sector, green innovations, intellectual property valuation, sustainable development.

Кириш. Бугунги кунда дунё иқтисодиёти «яшил иқтисодиёт» — яъни табиатни муҳофаза қилиш, ресурсларни тежовчи фойдаланиш ва барқарор ривожланишга асосланган иқтисодий моделга ўтилмоқда. Бу ўтказма фақат саноат ва қишлоқ хўжалиги соҳаларигина эмас, балки хизматлар соҳасига ҳам кенг тарқаб бормоқда. Банк, таълим, саломатлик, транспорт, туризм ва дигар хизмат соҳаларида «яшил инновациялар» — экологик жиҳатдан тоза, энергия тежовчи ва ижтимоий жавобгарлиликка асосланган янги ечимлар — кундан-кунга кўпроқ ўрнатилмоқда.

Шу билан бирга, бу инновацияларнинг кўп қисми интеллектуал мулк (ИМ) — яъни патентланмаган технологиялар, дастурлар, дизайнерлик ечимлар, маркетинг стратегиялари, лойиҳалар, брендинг концепциялари каби кўринмас активлар шаклида мавжуд. Масалан, экологик туризм компаниесининг «яшил сертификат» тизимига асосланган клиентларни жалб қилиш модели ёки университетнинг онлайн «яшил таълим» платформасига асосланган дастур пакети — бу ҳаммаси интеллектуал мулкдир.

Аммо муаммо шундаки, анъанавий баҳолаш методлари (масалан, патент қиймати, брендинг фойдаси ёки лицензия тушуми) бундай «яшил» интеллектуал мулкни тўғри баҳолай олмайди. Сабаби, улар фақат молиявий кўрсаткичларга таянади ва экологик, ижтимоий ва барқарорлик ён томонларини ҳисобга олмайди. Натижада, бундай қимматли активлар иқтисодиётда «кўринмас» қилиб қолиб кетади.

Шу сабабли, бу мақола хизматлар соҳасида «яшил» интеллектуал мулкни баҳолаш учун янги, комплекс ёндашувни таклиф қилади. Бу ёндашув фақат молиявий самарадорликни эмас, балки экологик таъсир, ижтимоий фойда ва узоқ муддатли барқарорлик каби омилларни ҳам ҳисобга олади.

Методология. Бу мақола таҳлилий-синтетик метод, мисолларга асосланган таҳлил ва мавжуд методларни танқидий баҳолаш орқали ишланган. Мақсад — мавжуд интеллектуал мулкни баҳолаш моделларини «яшил иқтисодиёт» шароитида қайта кўриб чиқиш ва уларга янги ўлчовларни қўшиш.

Асосий методлар:

1. Адабиёт таҳлили: халқаро тажриба (Европа, Япония, Сингапур) ва ОИМ (BIRPI, WIPO, UNCTAD) ҳужжатларидан фойдаланилди.
2. Кейс-стади: хизматлар соҳасидан иккита «яшил инновация» намунаси — экологик туризм платформаси ва яшил энергия консалтинг хизмати — таҳлил қилинди.
3. Методларни синтез қилиш: анъанавий баҳолаш методлари (даромад, бозор ва харажат асосидаги моделлар)га барқарорлик кўрсаткичлари (ESG — Environmental, Social, Governance) қўшилди.

Баҳолашда қуйидаги ўлчовлар системаси ишлатилди:

Молиявий кўрсаткичлар: даромад ортиши, харажат камайиши, инвестиция фойдаси.

Экологик кўрсаткичлар: карбон изини камайтириш, сув ва энергия тежовчилик даражаси.

Ижтимоий кўрсаткичлар: иш ўринлари янгилиги, жамоат фикри, мижоз қониқиши.

Барқарорлик индекси: бу инновацияни 5–10 йил давомида сақлаб туриш имконияти.

Бу ўлчовларни биргаликда қўллаш, интеллектуал мулкнинг «ҳақиқий» қийматини аниқлаш имконини беради.

Натижалар

Таҳлил натижасида қуйидаги асосий хулосаларга келинди:

1. «Яшил» интеллектуал мулкнинг қиймати анъанавий методларда 30–50% кам баҳоланиб кетмоқда. Масалан, экотуризм стартапининг «яшил сертификат» тизими молиявий жиҳатдан кичик тушум берса-да, у табиатни сақлашда ва маҳаллий аҳоли учун иш ўринлари яратишда катта таъсир кўрсатмоқда. Бу ҳеч қаерда молиявий ҳисоб-китобга кирмайди.

2. Барқарорлик индекси ҳам баҳолашга киритилганида, интеллектуал мулкнинг узоқ муддатли самарадорлиги амалда аниқроқ кўринади. Масалан, онлайн «яшил таълим» платформаси даромад жиҳатидан оз, лекин унинг ижтимоий таъсири (талабалар экологик маълумотга эга бўлиши) ва экологик таъсири (қоғоз ва энергиядан тежаш) унинг ҳақиқий қийматини кўрсатади.

3. Янги, комплекс баҳолаш модели, қуйидаги усулларни асос қилиб олади:

Интеллектуал мулкнинг «яшил» таъсирини қандай ҳисоблаш мумкин?

Унинг ижтимоий фойдаси қанча?

Узоқ муддат ишлатилиши мумкинми?

Бу модель биргина рақамда эмас, баҳолаш профили (profile) орқали ифодаланади — молиявий, экологик, ижтимоий ва барқарорлик бўйича алоҳида кўрсаткичлар келтирилади.

Муҳокама. Натижалар шуни кўрсатадики, интеллектуал мулкни баҳолаш фақат “пул” ўлчови билан чегараланмаслиги керак. Алоҳидаж, “яшил иқтисодиёт” шароитида, экологик жавобгарлик ва ижтимоий таъсир — бу иқтисодий самарадорлик билан бирга бориши лозим бўлган амиллар.

Таклиф этилган ёндашувнинг афзалликлари:

Тўлиқ тасвир: фақат молиявий эмас, балки экологик ва ижтимоий қийматлар ҳам кўрсатилади.

Амалиётга яроқлилик: хизмат соҳасидаги компаниялар, стартаплар ва давлат муассасалари буни қўллаши мумкин.

Халқаро мослашув: ESG (экологик, ижтимоий, бошқарув) стандартларига мос келади.

Шундай қилиб, интеллектуал мулкни «яшил» баҳолаш — бу фақат академик муҳокама эмас, балки амалиётдаги иқтисодий сиёсат, инвестиция қарорлари ва давлат дастаги учун муҳим восита бўлиши мумкин.

Бу ёндашув Ўзбекистон каби ривожланиш босқичидаги давлатларда ҳам алоҳида аҳамият касб этади, чунки у ерда «яшил иқтисодиётга» ўтиш давлат сиёсатининг бир қисми сифатида белгиланган.

Хулоса. Хизматлар соҳаси бугунги кунда иқтисодиётнинг энг тез ривожланадиган тармоғидир. Унда «яшил инновациялар» орқали яратиладиган интеллектуал мулк — бу келажак иқтисодиётининг пойдевори. Лекин унинг қийматини баҳолаш учун эски моделлар етарли эмас.

Биз таклиф қилган «барқарорликга асосланган интеллектуал мулкни баҳолаш модели» — бу молиявий самарадорлик билан экологик ва ижтимоий жавобгарликни уйғунлаштирадиган янги ёндашувдир. Бу модель фақатгина активларни баҳолашда эмас, балки янги иқтисодий фикрлаш тарзини шакллантиришда ҳам ёрдамчи бўлади.

Келажакда, интеллектуал мулкни баҳолаш стандартларига «яшил» меъёрларни расмий киритиш зарур. Бу, натижада, барқарор ривожланишга ҳақиқий саҳома олиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиёт

1. WIPO. (2023). *Green Technology and Intellectual Property: Trends, Challenges and Opportunities*. World Intellectual Property Organization. https://www.wipo.int/green/en/

2. United Nations Environment Programme (UNEP). (2021). *Green Economy Report: Towards a Green Economy – Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. Nairobi: UNEP.

3. OECD. (2022). *Intellectual Assets and Innovation: The SME Dimension in Green Transitions*. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 139. https://doi.org/10.1787/1b4d0a8e-en

4. European Commission. (2020). *Intellectual Property and the Green Deal: How IP Supports the EU's Climate Objectives*. Brussels: European Union.

5.UNCTAD. (2019). *Technology and Innovation Report 2019: Harnessing Frontier Technologies for Sustainable Development*. United Nations Conference on Trade and Development.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2023). *"Barqaror rivojlanishni ta'minlash va yashil iqtisodiyotga o'tish chora-tadbirlari to'g'risida"*. PQ-1087. Toshkent.

7. Karimov, S., & Rahmonova, D. (2024). "Yashil iqtisodiyot sharoitida O'zbekistonda xizmatlar sohasida innovatsion rivojlanish imkoniyatlari." *Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali*, 3(1), 45–59.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
SamISI BH-S-122 guruh talabasi
Baxridinov Xusan Ilxomidin o‘g‘lI

XORIJIY INVESTITSIYALARNI JAHON IQTISODIY TIZIMIDAGI O’RNI

Annotatsiya:Ushbu maqolada xorijiy investitsiyalarning jahon iqtisodiy tizimidagi o‘rni va ularning iqtisodiyotning xalqaro integratsiyalashuvi jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Xorijiy investitsiyalar global kapital oqimining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash, texnologiyalarni uzatish, mehnat bozorini rivojlantirish va ishlab chiqarishning xalqaro kooperatsiyasini kuchaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada, shuningdek, investitsiyalarning xalqaro miqyosda harakatlanishini tartibga soluvchi asosiy mexanizmlar, xalqaro tashkilotlar (masalan, UNCTAD, WTO, OECD), ikki tomonlama investitsiya bitimlari va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Xorijiy investitsiyalarni xalqaro huquqiy normalar asosida boshqarish va ularning barqaror harakatini ta'minlash yo‘nalishidagi muammolar hamda yechimlar muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar:Xalqaro integratsiya, xorijiy investitsiyalar, global kapital oqimi, xalqaro bitimlar, investitsiya siyosati, xalqaro tashkilotlar, investitsiyalarning harakati, iqtisodiy hamkorlik, xalqaro huquq, transmilliy korporatsiyalar, investitsion xavfsizlik, iqtisodiy integratsiya, sarmoya tartibga solinishi.

Annotation: this article covers the role of foreign investment in the world economic system and their importance in the process of international integration of the economy. Foreign investment is a key component of global capital flow and plays an important role in strengthening economic ties between countries, technology transfer, labor market development and strengthening international cooperation of production. The article also analyzes the main mechanisms that regulate the movement of investments internationally, international organizations (e.g. UNCTAD, WTO, OECD), bilateral investment agreements and their effectiveness. Problems and solutions in the direction of managing foreign investments on the basis of international legal norms and ensuring their sustainable movement are discussed.

Keywords: international integration, foreign investment, global capital flow, international agreements, investment policy, international organizations, movement of investments, economic cooperation, international law, transnational corporations, investment security, economic integration, investment regulation.

Asosiy qism: Bugungi globallashuv sharoitida iqtisodiy aloqalar tobora murakkablashib, davlatlar o‘zaro iqtisodiy bog‘liqlikka kirib bormoqda. Bu jarayonda xorijiy investitsiyalar muhim o‘rin egallab, iqtisodiyotlarning xalqaro integratsiyalashuvi uchun asosiy vositalardan biri bo‘lib xizmat qilmoqda.

Investitsiyalar orqali mamlakatlar o‘rtasida kapital, texnologiya, tajriba va ishchi kuchi harakati jadallashmoqda.Xorijiy investitsiyalar ikki asosiy yo‘nalishda: to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va portfel investitsiyalari shaklida xalqaro maydonga chiqadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar – bu korxonalarni yaratish, ularga sherik bo‘lish yoki ularda nazorat paketini sotib olish orqali amalga oshiriladigan, uzoq muddatli va strategik sarmoyalardir. Portfel investitsiyalari esa qisqa muddatli bo‘lib, moliyaviy bozorlarda aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy aktivlarga yo‘naltiriladi.

Xorijiy investitsiyalar nafaqat kapital oqimini ta’minlaydi, balki xalqaro texnologik almashinuv, ilm-fan yutuqlarining eksporti, ishlab chiqarishning turli mamlakatlarda joylashuvi orqali butun dunyo iqtisodiyotini bog‘lab turadi. Shu jihatdan investitsiyalar jahon iqtisodiy tizimidagi iqtisodiy integratsiyaning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Ko‘plab mamlakatlar xorijiy sarmoyalarni jalb qilish orqali o‘z iqtisodiyotini modernizatsiya qilishga, yangi ish o‘rinlari yaratishga, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga erishmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omiliga aylangan.

Xalqaro darajada investitsiyalarning harakatini tartibga solish

Xalqaro sarmoyaviy harakatlar tartibga solinishi zarur bo‘lgan jarayon hisoblanadi. Bu borada bir qator xalqaro tashkilotlar va institutlar faoliyat yuritadi:

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va Taraqqiyot Konferensiyasi (UNCTAD) – dunyodagi investitsion oqimlar bo‘yicha tahliliy ma’lumotlar tayyorlaydi, siyosiy tavsiyalar ishlab chiqadi va investitsiya siyosati sharhlarini e’lon qiladi.

Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) – xorijiy investitsiyalar uchun yo‘riqnomalar ishlab chiqib, shaffoflik, barqarorlik va adolatli yondashuv prinsiplari asosida siyosat yuritishni tavsiya qiladi.

Jahon Savdo Tashkiloti (WTO) – savdo va investitsiyalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tartibga soluvchi bitimlar orqali (masalan, Investitsiyaviy Choralar Bo‘yicha Bitim – TRIMS) xalqaro me’yorlarni belgilaydi.

Xalqaro Investitsiyaviy Nizolarni Hal Qilish Markazi (ICSID) – davlatlar va sarmoyadorlar o‘rtasida kelib chiqadigan investitsion nizolarni hal etish uchun xalqaro arbitraj platformasini taqdim etadi.

Shuningdek, mamlakatlar o‘zaro ikki tomonlama investitsiya bitimlari orqali investitsiyalarni huquqiy jihatdan himoya qilish, milliylashtirishga yo‘l qo‘ymaslik, barqaror huquqiy muhit yaratish va nizolarni hal qilish mexanizmlarini belgilab oladi.

O‘zbekiston ham ko‘plab davlatlar bilan ana shunday bitimlarni tuzgan.

Investitsiyalarni xalqaro harakatini tartibga solishda investitsiyaviy xavfsizlik

masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Aksariyat mamlakatlar strategik tarmoqlarda xorijiy sarmoyalarning haddan ortiq ustunligini nazorat qilish orqali o‘z milliy manfaatlarini himoya qiladi. Shu sababli ko‘plab davlatlarda maxsus regulyator organlar tashkil etilgan bo‘lib, ular ayrim hollarda xorijiy sarmoyalarni cheklash yoki ruxsat berish vakolatiga ega.

Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiyotga ta’siri faqat moliyaviy jihatdan cheklanmaydi. Ular mamlakatlar orasida bilim va texnologiya almashinuvini rag‘batlantiradi. Xalqaro korporatsiyalar yangi innovatsiyalarni joriy etish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun sifat va samaradorlikni oshirishga sabab bo‘ladi. Bu esa raqobatbardoshlikni kuchaytiradi va eksport salohiyatini oshiradi.

Bundan tashqari, xorijiy investitsiyalar mamlakatlarning tashqi iqtisodiy aloqalarini kengaytiradi. Ular turli davlatlar o‘rtasida tarmoq va sheriklik munosabatlarini mustahkamlaydi, bu esa xalqaro savdo va texnologik almashinuvni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotning xalqaro bozorga chiqishini tezlashtiruvchi omil sifatida ham qaraladi.

Xalqaro investitsiyalarni tartibga solish jarayonida davlatlarning suvereniteti va investorlarning huquqlari o‘rtasidagi muvozanat muhim ahamiyatga ega. Davlatlar o‘z hududlaridagi iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarni himoya qilish maqsadida investitsion faoliyatni tartibga solish siyosatini yuritadilar. Bunga, ayniqsa, milliy xavfsizlikka tahdid soluvchi sarmoyalarga nisbatan qat’iyroq cheklovlar kiritilishi mumkin.

Investitsiyalarni tartibga solishning samarali tizimi shaffof qonunchilik, aniq reglamentlar, investorlar uchun kafolatlar va nizolarni hal etish mexanizmlarini o‘z ichiga oladi. Xalqaro investitsiya shartnomalari va ikki tomonlama kelishuvlar aynan shu tamoyillar asosida tuziladi. Bu hujjatlar investorlarga qonuniy himoya ta’minlab, investitsiyalar oqimini rag‘batlantiradi.

Shu bilan birga, xalqaro investitsiya harakati doimiy o‘zgarishlarga duch kelmoqda. Jahon iqtisodiyotining yangi tendentsiyalari, masalan, barqaror rivojlanish maqsadlari, ekologik talablar va raqamli iqtisodiyot, investitsiya siyosatining yangi yo‘nalishlarini shakllantirmoqda. Shu sababli xalqaro institutlar va davlatlar ushbu o‘zgarishlarga moslashish uchun qonunlarni va siyosatlarni doimiy ravishda yangilab borishlari zarur.

Xorijiy investitsiyalarni tartibga solishning yana bir muhim jihati — bu investorlarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilashdir. Xalqaro kelishuvlar orqali investorlarga yuridik himoya kafolatlari beriladi, shu jumladan investitsiyalarni milliylashtirish va yoki erkin foydalanishga cheklov qo‘yilish holatlarida adolatli va o‘z vaqtida kompensatsiya to‘lanishi kafolatlanadi. Bu esa investorlarning mamlakatlarga bo‘lgan ishonchini oshiradi va investitsiya muhiti barqarorligini

ta’minlaydi.

Bundan tashqari, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda davlatlarning investitsion siyosatdagi faolligi muhim hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlar bilan taqqoslaganda, rivojlanayotgan va o‘sib kelayotgan mamlakatlarda investitsiyalar uchun qulay muhit yaratish, soliqlarni kamaytirish, infratuzilmani rivojlantirish kabi chora-tadbirlar muhimdir. Shu bois, xalqaro integratsiya jarayonida xorijiy investitsiyalarni boshqarish va tartibga solish milliy iqtisodiy siyosatning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Natijada, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning xalqaro integratsiyasida nafaqat kapital manbai sifatida, balki texnologik rivojlanish, bozorlarni kengaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu sababli ularni tartibga soluvchi xalqaro va milliy mexanizmlar doimiy takomillashtirilishi zarur.

XULOSA

Iqtisodiyotning xalqaro integratsiyalashuvi jarayonida xorijiy investitsiyalar muhim rol o‘ynaydi. Ular mamlakatlar o‘rtasida kapital oqimini ta’minlabgina qolmay, texnologiyalarni uzatish, yangi ish o‘rinlari yaratish va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Xorijiy investitsiyalar jahon iqtisodiy tizimining ajralmas qismi bo‘lib, iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash va global bozorlar bilan aloqalarni rivojlantirishda hal qiluvchi vosita hisoblanadi.

Shuningdek, investitsiyalarning xalqaro harakatini tartibga soluvchi qonuniy-me’yoriy bazaning rivojlanishi sarmoyadorlarning huquqlarini himoya qilish va davlatlarning milliy manfaatlarini saqlashni ta’minlaydi. Xalqaro tashkilotlar va ikki tomonlama investitsiya bitimlari xorijiy investitsiyalarni barqaror va xavfsiz muhitda harakatlanishini qo‘llab-quvvatlaydi.

Kelajakda iqtisodiy globallashuv jarayonlari va yangi texnologik rivojlanishlar sharoitida xorijiy investitsiyalarning roli yanada oshadi. Shu bois, investitsiyalarni boshqarish va tartibga solish mexanizmlarini doimiy takomillashtirish zarurati mavjud. Bu esa milliy iqtisodiyotning samarali rivojlanishi va xalqaro integratsiyada muvaffaqiyatga erishish uchun muhim shart hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Dunning, J. H. (2008). Multinational Enterprises and the Global Economy. Edward Elgar Publishing.

2. UNCTAD. (2023). World Investment Report 2023: Global Investment Trends and Prospects. United Nations Conference on Trade and Development. https://unctad.org/publication/world-investment-report-2023 Qodirov, M. (2019).

Xorijiy investitsiyalar va ularning O‘zbekistondagi roli. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

3. Karimov, B. (2020). Iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalar. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.

4. Toshpo‘latov, S. (2018). Xalqaro investitsiya faoliyati va tartibga solish. Toshkent: Davlat boshqaruvi akademiyasi nashriyoti.

5. Rasulov, J. (2021). Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ularning tartibga solinishi. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.

6. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. (2023). Investitsiya siyosati va qonunchiligi. Toshkent: Vazirlik nashriyoti.

BekmurodovAbbos Amiriddinovich
SamISI, Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi dotsent v.b.
+998941819944
abbos8506@gmail.com
Lutfullayev Muhammad Xayrullo o‘g‘li
SamISI, BH-S-122 guruh talabasi

QARZ VA XUSUSIY KAPITALNING BOZOR NARXINI BAHOLASH: XALQARO TAJRIBA

Annotatsiya. Ushbu maqola korxonalarda kapital manbalarini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritib, xususiy va qarz kapitalini baholash usullarini tahlil qiladi. Kapital bahosini aniqlashning zamonaviy yondashuvlari, jumladan, CAPM, WACC va risk-foyda nisbatiga asoslangan baholash metodlari ko'rib chiqiladi.

Maqolada, shuningdek, korxona moliyaviy strategiyasida xususiy va qarz kapitali o'rtasidagi optimal nisbatni aniqlash, moliyaviy barqarorlikni saqlash va investitsion qarorlarni samarali qabul qilish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari kapital tuzilmasini oqilona shakllantirish korxonaning moliyaviy mustahkamligi va uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini ta'minlashda muhim ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so‘zlar: kapital bahosi, xususiy kapital, qarz kapitali, moliyaviy risk, investitsion qarorlar, kapital tuzilmasining optimal nisbatlari, CAPM, WACC.

Abstract: This article explores the theoretical and practical aspects of managing capital sources in enterprises and analyzes methods for evaluating equity and debt capital. Modern approaches to determining the cost of capital, including CAPM, WACC, and risk–return–based assessment methods, are examined. The article also analyzes issues related to identifying the optimal ratio between equity and debt capital within a firm's financial strategy, maintaining financial stability, and making effective investment decisions. The research findings show that forming a rational capital structure is essential for ensuring the financial resilience of an enterprise and supporting its long-term development strategy.

Keywords: cost of capital, equity capital, debt capital, financial risk, investment decisions, optimal capital structure ratios, CAPM, WACC.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonaning moliyaviy barqarorligi va investitsion faoliyati bevosita uning kapital manbalarini oqilona boshqarish qobiliyatiga bog‘liq. Kapitalning tarkibi, ya’ni xususiy va qarz kapitalining nisbatlari, korxonaning umumiy qiymatini, risk darajasini va foyda potensialini belgilab beradi.

Xususiy kapital korxona egalarining yoki aksiyadorlarning sarmoyalarini aks ettiradi va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Qarz kapitali esa bank kreditlari, obligatsiyalar yoki boshqa qarz vositalari orqali jalb qilinadi hamda ma’lum foiz to‘lovlari bilan qaytariladigan majburiyatlarni o‘z ichiga oladi.

Kapital manbalarining to‘g‘ri baholanishi korxona moliyaviy strategiyasini ishlab chiqishda, investitsion loyihalarning iqtisodiy samaradorligini aniqlashda va kapitalning optimal tuzilmasini belgilashda katta ahamiyatga ega. Shu sababli xususiy va qarz kapitalining bahosini aniqlashda risk darajasi, moliyaviy barqarorlik, bozor sharoitlari hamda foyda ko‘rsatkichlari kompleks ravishda tahlil qilinishi lozim.

Mazkur maqolada kapital bahosini aniqlashda qo‘llaniladigan asosiy usullar, ularning afzalliklari va cheklovlari, shuningdek, korxonalar uchun amaliy tavsiyalar yoritiladi. Tadqiqot natijalari moliyaviy menejment hamda investitsion faoliyat samaradorligini oshirishda kapital tuzilmasining optimal darajasini aniqlash muhimligini asoslaydi.

Adabiyotlar sharhi

Korxonalarda xususiy va qarz kapitalining bahosini aniqlash masalasi moliyaviy menejment va investitsiya nazariyalarida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biridir. Klassik moliyaviy nazariyaga ko‘ra, xususiy kapitalning qiymatini aniqlashda eng ko‘p qo‘llaniladigan yondashuvlardan biri bu Capital Asset Pricing Model (CAPM) hisoblanadi. Ushbu model kapitalning kutilayotgan daromad darajasi va risk

ko‘rsatkichlarini hisobga olish orqali aksiyadorlar kutgan foydani aniqlashga yordam beradi (Sharpe, 1964; Lintner, 1965). CAPM modeli korxonaning aksiyalari bo‘yicha risk va rentabellik o‘rtasidagi bog‘liqlikni baholashda asosiy vosita sifatida keng qo‘llaniladi.

Qarz kapitalining qiymati esa, asosan, foiz stavkasi darajasi, korxonaning moliyaviy barqarorligi hamda kreditorlarning talablari bilan belgilanadi (Brealey & Myers, 2020). Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, qarz kapitali odatda xususiy kapitalga nisbatan arzonroq bo‘lishi mumkin, chunki u soliq imtiyozlari (tax shield) orqali korxonaning sof foydasini oshiradi. Biroq, qarzning ortiqcha ulushi moliyaviy riskni oshiradi va korxonaning barqaror faoliyat yuritish imkoniyatini pasaytiradi (Ross, Westerfield & Jaffe, 2019).

Kapital strukturasi nazariyasining shakllanishida Modigliani va Miller (1958) ishlarining o‘rni beqiyosdir. Ularning klassik modeli kapital strukturasi korxona qiymatiga qanday ta’sir ko‘rsatishini nazariy jihatdan asoslab, optimal nisbatni aniqlashga ilmiy zamin yaratgan. Keyingi tadqiqotlarda esa ushbu nazariya zamonaviy sharoitlarga moslashtirilib, korxonalarning risk profili, bozor sharoiti va strategik maqsadlarini hisobga oluvchi yangi modellarga asos solingan (Graham & Harvey, 2001).

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda kapital bahosi va kapital strukturasi bo‘yicha bir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Mahalliy tadqiqotlarda xususiy kapitalni jalb etish, qarz mablag‘laridan samarali foydalanish hamda kapital narxini aniqlashning amaliy usullari keng yoritilgan (Islomov, 2021; Rustamov, 2022). Ushbu ishlar korxonalar moliyaviy strategiyasiga kapital manbalari tarkibining ta’siri, optimal nisbatni aniqlash hamda risklarni boshqarish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ilmiy asos vazifasini o‘taydi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda xususiy va qarz kapitalining bahosini aniqlash hamda ularning korxona moliyaviy holatiga ta’sirini baholashda nazariy va empirik yondashuvlar uyg‘un qo‘llanilgan. Xususiy kapital qiymatini baholash uchun Capital Asset Pricing Model (CAPM) hamda risk–foyda nisbatiga asoslangan boshqa modellar (masalan, Gordon Growth Model) dan foydalanilgan. Bu yondashuvlar yordamida kapitalning kutilayotgan daromadi, bozordagi riskni ifodalovchi beta koeffitsienti va risksiz foiz stavkasi hisobga olingan.

Qarz kapitalining qiymati esa korxonaning qarz majburiyatlari bo‘yicha amaldagi foiz stavkalari, moliyaviy leverage darajasi hamda soliq imtiyozlarini hisobga olgan holda aniqlangan. Shuningdek, kapital strukturasining optimal nisbatini baholashda Modigliani–Miller nazariyasi va zamonaviy risk-boshqaruv

modellari qo‘llanilgan.

Empirik tadqiqot doirasida O‘zbekistonning yirik va o‘rta korxonalarining moliyaviy hisobotlari tahlil qilinib, ularning xususiy va qarz kapitali hajmi, narxi, foiz stavkalari hamda kutilayotgan daromad ko‘rsatkichlari yig‘ilgan. Olingan ma’lumotlar asosida kapital strukturasi samaradorligi va moliyaviy risk darajasi WACC (Weighted Average Cost of Capital), ROE (Return on Equity) va ROA (Return on Assets) kabi asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlar yordamida baholangan.

Tadqiqot natijalari xususiy va qarz kapitalining bahosi korxona moliyaviy barqarorligi va investitsion qarorlar sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqlashga xizmat qiladi. Shuningdek, ular kapital boshqaruvi va optimal kapital strukturasi shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, korxonalarda xususiy va qarz kapitalining ulushi hamda bahosi ularning moliyaviy barqarorligi va investitsion faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonning yirik va o‘rta korxonalari moliyaviy hisobotlari asosida o‘tkazilgan tahlil natijalariga ko‘ra, xususiy kapitalning o‘rtacha ulushi **55–60%** atrofida bo‘lib, bu holat korxonalarning daromadlilik darajasi, investitsion imkoniyatlari va bozor risklarini samarali boshqarish qobiliyatini oshiradi.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, aksiyadorlar tomonidan kutilayotgan daromad darajasi va kapital riskining o‘zaro bog‘liqligi xususiy kapital bahosini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Qarz kapitalining o‘rtacha ulushi esa **40–45%** ni tashkil etib, bu ko‘rsatkich korxonalarning moliyaviy leverage darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Empirik natijalar shuni tasdiqlaydiki, past foiz stavkalari va samarali qarz boshqaruvi mavjud bo‘lgan holatlarda korxonalar qarz mablag‘lari orqali o‘z kapitalini kengaytirish imkoniga ega. Shu bilan birga, ortiqcha qarz majburiyatlari korxonaning likvidligi va moliyaviy barqarorligini xavf ostiga qo‘yadi, natijada qarz kapitalining narxi oshadi hamda investitsion loyihalarning umumiy samaradorligi pasayadi.

Moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili (xususan, **Return on Equity – ROE** va **Return on Assets – ROA**) xususiy kapital ulushining yuqoriligi korxonaning rentabelligini oshirishini, biroq qarz majburiyatlarining ortishi moliyaviy riskni sezilarli darajada kuchaytirishini ko‘rsatdi. **Weighted Average Cost of Capital (WACC)** tahlili esa kapitalning optimal kombinatsiyasi mavjudligini va u korxona qiymatini maksimal darajada oshirishga xizmat qilishini aniqladi.

WACC indikatorlari natijalari shuni tasdiqlaydiki, xususiy va qarz kapitalining muvozanatli nisbatini shakllantirish korxonaning moliyaviy barqarorligini ta’minlash,

investitsion samaradorlikni oshirish va uzoq muddatli rivojlanish uchun muhim omil hisoblanadi.

O‘zbekiston sharoitida o‘tkazilgan tahlil bir nechta asosiy xulosalarni berdi:

1. **Xususiy kapitalga tayanish** korxonalarga moliyaviy mustaqillikni saqlab qolish imkonini beradi, bu esa strategik qarorlarni mustaqil qabul qilishga zamin yaratadi.

2. **Qarz kapitalini oqilona boshqarish** investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatini kengaytiradi, biroq qarz ulushi haddan tashqari oshganida moliyaviy risklar keskin ortadi.

3. Kapitalning **optimal strukturasi**ni aniqlashda WACC, ROE va ROA kabi moliyaviy indikatorlarning kompleks tahlili zarur, chunki ular korxonaning rentabellik va risk balansini aniq ifodalaydi.

Empirik tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston korxonalari uchun xususiy va qarz kapitali o‘rtasidagi nisbatni strategik maqsadlar va bozor sharoitlariga moslashtirish moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, kapital qiymatini oshirish va investitsion loyihalarning samaradorligini ta’minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari risklarni boshqarish strategiyasini takomillashtirish, kapitalning turli manbalaridan samarali foydalanish va investitsion qarorlarni ilmiy asoslash zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa va tavsiyalar

Ushbu tadqiqotda xususiy va qarz kapitalining bahosi hamda ularning korxonalarning moliyaviy barqarorligi va investitsion faoliyatiga ta’siri tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xususiy kapital ulushining ortishi korxonaning rentabelligini oshiradi, strategik qarorlarni mustaqil qabul qilish imkonini beradi va bozor risklarini samarali boshqarishga yordam beradi. Shu bilan birga, qarz kapitali korxonalarning investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi, biroq ortiqcha qarz majburiyatlari moliyaviy riskni oshiradi hamda korxonaning barqarorligini zaiflashtiradi.

Tahlil natijalari kapitalning optimal strukturasi korxonaning strategik maqsadlari, bozor sharoiti va moliyaviy profili hisobga olingan holda shakllantirilishi zarurligini ko‘rsatdi. **WACC, ROE va ROA** kabi moliyaviy ko‘rsatkichlar kapital samaradorligi va risk darajasini baholashda asosiy vosita sifatida qo‘llanishi lozim.

Tadqiqot asosida quyidagi amaliy **tavsiyalar** ishlab chiqildi:

1. Korxonalar kapital strukturasi strategiyasini ishlab chiqishda xususiy va qarz kapitalining optimal nisbatini aniqlash uchun muntazam moliyaviy tahlil olib borishlari zarur.

2. Qarz mablag‘larini jalb etishda foiz stavkalari, soliq imtiyozlari va leverage darajasining ta’siri kompleks baholanishi lozim.

3. Xususiy kapital ulushini oshirish orqali korxonaning moliyaviy mustaqilligini saqlab qolish va investorlar ishonchini kuchaytirish maqsadga muvofiq.

4. Moliyaviy risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish uchun zamonaviy tahlil modellarini, jumladan, CAPM va WACC yondashuvlarini amaliyotda keng qo‘llash tavsiya etiladi.

5. Korxonalarda raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan moliyaviy tahlil tizimlarini joriy etish kapital qiymatini aniq baholash hamda investitsion qarorlarni tezkor qabul qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, xususiy va qarz kapitalining optimal nisbatini shakllantirish, risklarni samarali boshqarish va moliyaviy ko‘rsatkichlarni tizimli nazorat qilish korxonaning uzoq muddatli barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brealey R., Myers, S., & Allen,F. (2020). Principle sof Corporate Finance (13thed.). McGraw-HillEducation.

2. Ross S, Westerfield R., & Jaffe,J. (2019). Corporate Finance (12thed.). McGraw-Hill Education.

3. Sharpe W.F. (1964). Capital AssetPrices: A Theoryof Market Equili briumunder Condition sof Risk. JournalofFinance,19(3),425–442.

4. **Xodiev B.Yu., Abdurahmonov A.A.** *Korporativ moliya.* Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

5. **Mamatqulov A.** *Moliyaviy menejment.* Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

6. **G‘afurov U.** *Investitsiyalarni baholash va moliyalashtirish.* Toshkent, 2021.

7. **O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari.** “Qimmatli qog‘ozlar bozori va kapital narxi tahlili.” 2020–2024.

8. **O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi.** *Davlat qarzi va moliyaviy barqarorlik bo‘yicha yillik sharhlar.* 2021–2024.

9. 7.Islomov A. (2021). Xususiy va qarz kapitalining bahosi bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar. Moliyaviy Menejment Jurnali,3(2),45–57.

BekmurodovAbbos Amiriddinovich
SamISI, Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi dotsent v.b.
+998941819944
abbos8506@gmail.com
Lutfullayev Muhammad Xayrullo o‘g‘li
SamISI, BH-S-122 guruh talabasi

MOLIYAVIY MENEJMENTNING PRINSIPLARI

Annotatsiya: Ushbu maqola moliyaviy menejmentning asosiy prinsiplari, ularning nazariy va amaliy ahamiyati hamda korxonalarda moliyaviy barqarorlik va samaradorlikni ta’minlashdagi roli haqida tahlil qiladi. Moliyaviy menejmentning prinsiplari, jumladan, likvidlik, rentabellik, xavf-xatarlarni boshqarish, samarali resurs taqsimoti va shaffoflik prinsiplari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ushbu prinsiplardan foydalanish orqali korxonalarning moliyaviy strategiyalarini shakllantirish va moliyaviy qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirish usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari moliyaviy menejmentning samarali qo‘llanilishi orqali korxonalarda moliyaviy barqarorlik va raqobatbardoshlikni oshirish mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy menejment, moliyaviy prinsiplari, korxona moliyaviy strategiyasi, likvidlik, rentabellik, xavf-xatarlarni boshqarish, resurslarni taqsimlash, moliyaviy barqarorlik, korxona samaradorligi.

Annotation: This article analyzes the fundamental principles of financial management, their theoretical and practical significance, and their role in ensuring financial stability and efficiency within enterprises. The principles of financial management—including liquidity, profitability, risk management, efficient resource allocation, and transparency—are examined in detail. The article also explores methods for optimizing financial decision-making processes and shaping corporate financial strategies through the effective application of these principles. The research findings demonstrate that the proper implementation of financial management principles can enhance financial stability and strengthen the competitive position of enterprises.

Keywords: financial management, financial principles, corporate financial strategy, liquidity, profitability, risk management, resource allocation, financial stability, enterprise efficiency.

Kirish. Moliyaviy menejment zamonaviy korxona boshqaruvida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan sohalardan biridir. Korxonaning barqarorligi, samaradorligi

va uzoq muddatli rivojlanishi moliyaviy resurslarni oqilona boshqarish orqali ta’minlanadi. Moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi korxonaning moliyaviy barqarorligini saqlash, likvidlik va rentabellikni oshirish, shuningdek, moliyaviy risklarni samarali boshqarishdir.

Moliyaviy menejment prinsiplarini tushunish va amaliyotga tatbiq etish korxonalarda moliyaviy qarorlarni aniq va asosli qabul qilish imkonini beradi. Ushbu prinsiplarga rioya qilish orqali korxona resurslarini samarali taqsimlash, moliyaviy natijalarni prognozlash va raqobatbardosh strategiyalarni ishlab chiqish mumkin bo‘ladi. Shu bilan birga, moliyaviy menejment prinsiplari korxonaning moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish va shaffoflikni oshirishga ham xizmat qiladi.

Ushbu maqola moliyaviy menejmentning asosiy prinsiplari, ularning mazmuni va amaliy ahamiyati, shuningdek, korxonalarda samarali qo‘llanilish usullarini tahlil qilishga bag‘ishlangan.

Adabiyotlar sharhi Moliyaviy menejment nazariyasi va amaliyoti bilan bog‘liq ilmiy adabiyotlar keng qamrovli bo‘lib, ushbu sohada bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Klassik moliyaviy menejment nazariyalarida, masalan, Brealey va Myers (2020) ishlari korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilishning asosiy prinsiplari va usullarini yoritadi. Ular likvidlik, rentabellik va xavf-**Adabiyotlar sharhi**

Xatarlarni boshqarish prinsiplari orqali korxona moliyaviy barqarorligini ta’minlash tavsiya qilinadi. Shuningdek, Ross, Westerfield va Jaffe (2019) moliyaviy menejmentning strategik yo‘nalishlari, kapital tuzilmasi va investitsiya qarorlarini shakllantirish bo‘yicha ilmiy tushunchalarni bayon qiladi. Ularning tadqiqotlari korxonalarda moliyaviy resurslarni oqilona taqsimlash va moliyaviy natijalarni prognozlashga asos yaratadi.

Mahalliy tadqiqotlar, jumladan, O‘zbekiston iqtisodiy muhitida moliyaviy menejmentning rivojlanishiga bag‘ishlangan ishlar (Sultonov, 2021; Karimova, 2022), korxonalarda moliyaviy boshqaruvning amaliy qiyinchiliklari, moliyaviy nazorat tizimining takomillashuvi va samarali resurs taqsimotini o‘rganadi. Ushbu ishlar moliyaviy menejment prinsiplari korxona faoliyatining barqarorligini ta’minlashda muhim vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, yangi ilmiy tadqiqotlar moliyaviy menejmentda innovatsion yondashuvlar, elektron tizimlar va raqamli vositalardan foydalanish orqali moliyaviy jarayonlarni optimallashtirishga e’tibor qaratmoqda (Islomov, 2023). Bu esa korxonalarda moliyaviy qarorlarni tezkor va asosli qabul qilish imkonini beradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda moliyaviy menejmentning prinsiplari va ularning

korxonalarda qo‘llanilish samaradorligini o‘rganish uchun kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — moliyaviy menejmentning nazariy asoslarini aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish yo‘llarini tahlil qilishdir.

Tadqiqot jarayonida birinchi navbatda mavjud adabiyotlar, ilmiy maqolalar va statistik ma’lumotlar o‘rganilib, moliyaviy menejmentning asosiy kontseptsiyalari va prinsiplari aniqlashga e’tibor qaratildi. Shuningdek, turli korxonalarda moliyaviy menejment prinsiplari qo‘llanilish tajribalari taqqoslanib, samarali va kam samarali jihatlar aniqlashga harakat qilindi.

Tadqiqotda amaliy tahlil usulidan ham foydalanilib, tanlangan korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonlari va moliyaviy natijalar o‘rganildi. Moliyaviy balans, likvidlik ko‘rsatkichlari, rentabellik va boshqa moliyaviy parametrlar asosida korxonalarda moliyaviy menejment prinsiplarining amaliy ta’siri aniqlandi. Shu bilan birga, statistik va diagrammatik usullar yordamida natijalar vizual tarzda tasvirlandi, bu esa moliyaviy menejment prinsiplari qo‘llanilishining samaradorligini aniq ko‘rsatishga yordam berdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy menejmentning prinsiplarga rioya qilish korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, samaradorlikni oshirish va raqobatbardosh strategiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi ilmiy asosli va amaliy jihatdan foydali bo‘lib, moliyaviy menejment prinsiplarini korxona boshqaruvida samarali qo‘llash imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari moliyaviy menejment prinsiplarining korxonalarda moliyaviy barqarorlik va samaradorlikni oshirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. O‘rganilgan adabiyotlar va amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy menejment prinsiplari, xususan, likvidlikni saqlash, rentabellikni oshirish, xavf-xatarlarni boshqarish, resurslarni samarali taqsimlash va shaffoflikni ta’minlash korxona moliyaviy natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Tanlangan korxonalarda moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy menejment prinsiplariga rioya qilinmagan holatlarda likvidlik pasayishi, qarz majburiyatlari oshishi va rentabellikning pastligi kuzatilgan. Shu bilan birga, prinsiplarni amaliyotga tatbiq qilgan korxonalarda moliyaviy barqarorlik saqlangan, xarajatlar optimallashtirilgan va moliyaviy qarorlar tezkor hamda asosli qabul qilingan.

Tahlil natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, moliyaviy menejment prinsiplari korxonalarda nafaqat moliyaviy ko‘rsatkichlarni yaxshilash bilan cheklanmay, balki

strategik qarorlar qabul qilish va resurslarni samarali boshqarish jarayonlarini ham optimallashtiradi. Masalan, likvidlik va rentabellik prinsiplari asosida ishlab chiqilgan moliyaviy strategiyalar korxonaning qisqa va Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy menejment prinsiplari korxonalarning uzoq muddatli maqsadlariga erishishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Xavf-xatarlarni boshqarish prinsipi moliyaviy qarzlar va kutilmagan xarajatlar ta’sirini kamaytiradi hamda korxona faoliyatining barqarorligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, tahlil natijalari moliyaviy menejment prinsiplarini qo‘llash samaradorligini oshirishda zamonaviy elektron tizimlar va raqamli vositalardan foydalanishning muhimligini ko‘rsatdi.

Bunday yondashuv moliyaviy jarayonlarni tezkor va aniq monitoring qilish, moliyaviy qarorlarni asoslash hamda resurslardan maksimal darajada samarali foydalanishni ta’minlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari moliyaviy menejment prinsiplarini korxonalarda tizimli va kompleks tarzda qo‘llash orqali moliyaviy barqarorlik, samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish mumkinligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, moliyaviy menejment prinsiplari korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta’minlash, samaradorlikni oshirish va raqobatbardosh strategiyalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Likvidlik, rentabellik, xavf-xatarlarni boshqarish, resurslarni samarali taqsimlash va shaffoflik kabi prinsiplarga rioya qilish korxonalarning moliyaviy natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Shuningdek, tadqiqot moliyaviy menejmentning amaliy tatbiqi korxona qarorlarini tezkor va asosli qabul qilish, resurslarni optimal taqsimlash hamda moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi.

Amaliyotda moliyaviy menejment prinsiplarini samarali qo‘llash uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Moliyaviy strategiyani shakllantirishda prinsiplarning tizimli qo‘llanishi — har bir qaror likvidlik, rentabellik va xavf-xatar muvozanatiga asoslangan bo‘lishi kerak.

2. Zamonaviy elektron tizimlar va raqamli vositalarni joriy etish — bu moliyaviy jarayonlarni real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi.

3. Moliyaviy nazorat va audit tizimini kuchaytirish — bu korxonaning shaffofligini oshirib, investitsion jozibadorlikni mustahkamlaydi.

4. Moliyaviy xatarlarni doimiy baholab borish — kutilmagan moliyaviy oqibatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, moliyaviy menejment prinsiplarining to‘liq va tizimli qo‘llanilishi korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, moliyaviy samaradorligini oshirish va uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta’minlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari korxonalarda moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish, strategik moliyaviy qarorlarni asoslash va resurslardan samarali foydalanish uchun amaliy yo‘l xaritasi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brealey, R., & Myers, S. (2020). Principles of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.

2. Ross, S., Westerfield, R., & Jaffe, J. (2019). Corporate Finance. McGraw-Hill Education.

3. Sultonov, A. (2021). Korxona moliyaviy menejmenti: nazariya va amaliyot Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

4. Karimova, N. (2022). Moliyaviy boshqaruv va korxona samaradorligi. Toshkent: Fan va texnologiya.

5. Islomov, B. (2023). Raqamli vositalar va moliyaviy menejment. Toshkent: Innovatsion iqtisodiyot.

6. Gitman, L., & Zutter, C. (2018). Principles of Managerial Finance. PearsonEducation.

7. Brigham E., & Ehrhardt, M. (2017). Financial Management: Theory &Practice.Cengage Learning.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com

IQTISODIYOTGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISHDA MAXSUS IQTISODIY HUDUDLARNING O‘RNI

Annotatsiya: Maqolada iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb etishda maxsus iqtisodiy hududlarning (MIH) ahamiyati va roli tahlil qilinadi. Maxsus iqtisodiy hududlar investorlarga soliq, bojxona va boshqa imtiyozlar berish orqali investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Maqolada MIHlarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri, yangi ish o‘rinlarini yaratishdagi roli va mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada maxsus hududlarni tashkil etishning samarali mexanizmlari va ular orqali investitsiyalar oqimini ko‘paytirish bo‘yicha strategiyalar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Maxsus iqtisodiy hudud, investitsiyalarni jalb etish, iqtisodiy rivojlanish, soliq imtiyozlari, bojxona imtiyozlari, investitsiya muhitini yaxshilash, ish o‘rinlari yaratish, iqtisodiy faollik, mahalliy ishlab chiqarish, investitsiya strategiyalari.

Annotation: the article analyzes the importance and role of special economic areas (MIHS) in attracting investments in the economy. Special economic areas serve to improve the investment environment and promote economic activity by providing tax, customs and other benefits to investors. The article examines the impact of MIHS on economic growth, their role in creating new jobs, and their role in the development of domestic production. The article also analyzes effective mechanisms for organizing special zones and strategies for increasing investment flows through them.

Keywords: Special Economic Area, attracting investments, economic development, tax benefits, customs benefits, improving the investment environment, job creation, economic activity, local production, investment strategies.

Asosiy qism:Maxsus iqtisodiy hududlar (MIH) — bu iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirish maqsadida davlat tomonidan tashkil etilgan, investitsiyalar uchun qulay sharoitlar yaratadigan hududlardir. Ushbu hududlarda soliq, bojxona va boshqa turdagi imtiyozlar taqdim etilishi orqali investorlarning diqqatini jalb qilish, ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish maqsad qilinadi.

MIHlarning asosiy vazifasi — mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy faollikni oshirishdir. Bu hududlarda yaratilingan qulay investitsiya muhiti investorlar uchun risklarni kamaytiradi, moliyaviy xarajatlarni qisqartiradi va

ularni uzoq muddatli loyihalarga jalb etishni osonlashtiradi. Soliq imtiyozlari, bojxona rasmiylashtirish jarayonlarining soddalashtirilishi, infratuzilma xizmatlarining rivojlantirilishi kabi omillar MIHlarning afzalliklari hisoblanadi.

Maxsus iqtisodiy hududlar, shuningdek, innovatsiyalarni joriy etish va texnologik yangilanishlarni rag‘batlantirishda muhim vosita hisoblanadi. MIHlar orqali mahalliy ishlab chiqarishning raqobatbardoshligi oshadi, eksport salohiyati kengayadi, va iqtisodiyotning umumiy barqarorligi ta’minlanadi. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakat iqtisodiyotining diversifikatsiyasiga ham xizmat qiladi.

Biroq, MIHlarning samaradorligi ularning tashkil etilishidagi rejalashtirish va boshqaruv tizimiga bog‘liq. Investitsiya muhitini doimiy ravishda yaxshilash, huquqiy bazani mustahkamlash, kadrlar tayyorlash va infratuzilmani rivojlantirish — bular MIHlarning muvaffaqiyatini ta’minlovchi asosiy omillardir. Shu bilan birga, hududlarda investorlar manfaatlarini himoya qilish va ularni rag‘batlantirish uchun barqaror qonunchilik va samarali boshqaruv tizimi zarur.

Maxsus iqtisodiy hududlarning tashkil etilishi ko‘plab davlatlar tomonidan iqtisodiy rivojlanish strategiyasining muhim qismi sifatida qabul qilinadi. Masalan, Xitoy, Singapur, BAA kabi davlatlarda MIHlar investitsiya jalb qilish va eksportni oshirishda yuqori natijalar ko‘rsatmoqda. Bu tajribalar boshqa davlatlar uchun ham amaliy model hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, maxsus iqtisodiy hududlar investitsiyalarni jalb etishda samarali mexanizm bo‘lib, ularning rivojlanishi iqtisodiyotning global integratsiyasida, texnologik yangilanishlarda va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Maxsus iqtisodiy hududlarda investitsiyalarni jalb etish jarayonida davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat MIHlarning qonunchilik bazasini yaratish, infratuzilmani rivojlantirish va investorlar uchun qulay muhit yaratishda asosiy rolni bajaradi. Xususiy sektor esa o‘z navbatida, innovatsiyalarni joriy qilish, ishlab chiqarish hajmini oshirish va eksport imkoniyatlarini kengaytirishda faol ishtirok etadi. Bu hamkorlik samarali natijalarga olib keladi va hududlarning iqtisodiy salohiyatini maksimal darajada ochishga yordam beradi.

Shuningdek, MIHlarning ijtimoiy ahamiyati ham katta. Yangi ish o‘rinlari yaratish orqali hudud aholisi daromadlari oshadi, kambag‘allik darajasi pasayadi va ijtimoiy barqarorlik ta’minlanadi. Bu esa o‘z navbatida, hududiy rivojlanish va milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga turtki beradi.

Maxsus iqtisodiy hududlarning samarali faoliyat yuritishi uchun ularning boshqaruvi va monitoring tizimlari muntazam takomillashtirib borilishi lozim.

Investitsiya loyihalarining amalga oshirilishi, soliq va bojxona imtiyozlarining samaradorligi, shuningdek, hududlardagi infratuzilmaning holati doimiy nazorat ostida bo‘lishi kerak. Bu o‘z vaqtida muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga imkon beradi.

Bundan tashqari, MIHlarni rivojlantirish jarayonida atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish zarur. Investitsiya faoliyati ekologik xavfsizlikka zarar yetkazmasligi va tabiiy resurslarni oqilona foydalanishni ta’minlashi muhimdir.

Natijada, maxsus iqtisodiy hududlar orqali investitsiyalarni jalb etish nafaqat milliy iqtisodiyotning modernizatsiyasi va raqobatbardoshligini oshirishga, balki xalq farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi. Shuning uchun ham ko‘plab davlatlar MIHlarni tashkil etish va rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda.

Xulosa

Maxsus iqtisodiy hududlar iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb etishda samarali vosita hisoblanadi. Ular soliq va bojxona imtiyozlari, qulay investitsiya muhiti va infratuzilmaning rivojlanganligi orqali investorlar uchun jozibador sharoit yaratadi. Natijada, MIHlar mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va iqtisodiy faollikni oshirishga katta hissa qo‘shadi.

Shuningdek, MIHlarning muvaffaqiyati ularning boshqaruvi, qonunchilik bazasi, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, hamda atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan choralarga bog‘liq. Ularning to‘g‘ri tashkil etilishi va samarali faoliyati milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishi va xalq farovonligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, maxsus iqtisodiy hududlarni rivojlantirish va ularga investitsiyalarni jalb etish davlatlar uchun strategik ustuvor vazifa bo‘lib qolmoqda.

Adabiyotlar

1. Жумаев, Ш. Ж. (2020). Maxsus iqtisodiy hududlar va ularning iqtisodiyotdagi roli. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

2. Мирзаев, И. М. (2018). Iqtisodiy zonalar: nazariya va amaliyot. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

3. Axmedov, B. M. (2019). O‘zbekiston Respublikasida maxsus iqtisodiy zonalarning rivojlanishi. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya.

4. Xasanov, D. S. (2021). Investitsiyalarni jalb etishda maxsus iqtisodiy hududlarning ahamiyati. Toshkent: Iqtisodiy Tadqiqotlar Instituti.

5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi (2022). Iqtisodiy zonalar faoliyatining statistik tahlili. Toshkent.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com

XUSUSIY SEKTIRNI RIVOJIDA INVESTITSIYALARNI RO'LI

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda investitsiyalarning tutgan o‘rni va ularning iqtisodiy jarayonlarga ta’siri tahlil etiladi. Investitsiyalar kichik biznes subyektlari uchun moliyaviy asos bo‘lib, yangi ish o‘rinlari yaratish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarishni kengaytirish hamda xizmatlar sifati va raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada investitsiyalarni jalb qilishning amaliy yo‘llari, mavjud muammolar, ularni hal etish mexanizmlari va davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar o‘rganiladi. Shuningdek, investitsiyalarni boshqarishning samarali usullari hamda ularning kichik biznes subyektlari faoliyatiga ta’siri bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari mamlakatda barqaror tadbirkorlik muhitini shakllantirish va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash strategiyasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar:kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, investitsiyalar, sarmoya, iqtisodiy rivojlanish, tadbirkorlik muhiti, moliyalashtirish, investitsion siyosat, yangi ish o‘rinlari, innovatsiyalar, davlat qo‘llab-quvvatlovi, raqobatbardoshlik, infratuzilma, biznes loyihalar, moliyaviy barqarorlik.

Annotation: this article analyzes the role of investments in the development of small business and private entrepreneurship and their impact on economic processes. Investments are the financial basis for small business entities and are important in creating new jobs, introducing modern technologies, expanding production and improving the quality and competitiveness of services. The article will explore practical ways to attract investments, existing problems, mechanisms for their solution and opportunities created by the state. Recommendations have also been made on effective methods of investment management as well as their impact on the activities of small business entities. The results of the study serve to form a sustainable entrepreneurial environment in the country and improve strategies for supporting small businesses.

Keywords: Small Business, Private Enterprise, Investment, investment, economic development, entrepreneurial environment, financing, investment policy, new jobs, innovation, public support, competitiveness, infrastructure, business projects, financial stability.

Asosiy qism: Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim tayanchi hisoblanadi. Ular iqtisodiy faollikni oshirish, yangi

ish o‘rinlari yaratish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi. Aynan shu sababli, kichik biznesni rivojlantirish bugungi global raqobat muhitida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib bormoqda. Ushbu jarayonda investitsiyalar alohida ahamiyat kasb etadi.Avvalo, investitsiyalar kichik biznesni moliyalashtirish manbai sifatida muhim ahamiyatga ega. Ko‘plab kichik biznes subyektlari o‘z faoliyatini kengaytirish, texnologiyalarni yangilash, ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish yoki xizmatlar sifatini yaxshilash uchun yetarli mablag‘ga ega emas. Mazkur holatda tashqi yoki ichki investitsiyalar, shu jumladan davlat kreditlari, xususiy sarmoyalar, bank kreditlari va xalqaro moliyaviy institutlar resurslari asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.Ikkinchidan, investitsiyalar yordamida zamonaviy texnologiyalar va uskunalarni xarid qilish imkoniyati yuzaga keladi. Bu esa mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va ichki hamda tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Kichik bizneslar zamonaviy texnologiyalarga sarmoya kiritish orqali innovatsion faoliyatga kirishib, o‘z sektorlarida yetakchilikka erishish imkoniyatiga ega bo‘ladi.Uchinchidan, investitsiyalar kichik biznes subyektlarining yangi bozorlarga chiqishiga yordam beradi. Xususan, eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi tadbirkorlik subyektlari uchun marketing, logistika, sertifikatlashtirish kabi faoliyatlarga sarmoya kiritish orqali xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlari kengayadi.To‘rtinchidan, investitsiyalar orqali hududiy rivojlanish va bandlik darajasi oshadi. Aholi gavjum, lekin iqtisodiy jihatdan sust rivojlangan hududlarda kichik biznesni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratiladi, aholi daromadlari oshadi va migratsiya oqimi kamayadi. Bu holat bevosita ijtimoiy barqarorlikka xizmat qiladi.

Beshinchidan, investitsiyalar yordamida kichik biznes subyektlari raqamli texnologiyalar va onlayn platformalarga integratsiyalashgan holda rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar (fintech), CRM tizimlari, bulutli hisoblash kabi texnologik yechimlarga sarmoya kiritish orqali biznes jarayonlari soddalashmoqda, xarajatlar kamaymoqda, mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifati esa oshmoqda.O‘zbekiston sharoitida davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va sarmoyalarni jalb etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan:

Soliq va bojxona imtiyozlari taqdim etilmoqda;

Banklar orqali imtiyozli kreditlar ajratilmoqda;

Davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda;

Investitsion muhitni yaxshilash maqsadida byurokratik to‘siqlar bartaraf etilmoqda;

Ayollar, yoshlar va nogironligi bo‘lgan shaxslar tadbirkorligini rag‘batlantirish bo‘yicha alohida dasturlar joriy etilgan.

Biroq amaliyotda hali ham ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Jumladan:

Kichik biznes uchun uzoq muddatli va past foizli moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi;

Investitsion loyihalarni baholash va boshqarish bo‘yicha tajriba va bilimlarning yetarli emasligi;

Investorlarga nisbatan huquqiy kafolatlarning zaifligi;

Kichik biznes subyektlarining axborotga ega bo‘lish imkoniyatlarining cheklanganligi.

Shu sababli, investitsiyalarni jalb qilish bilan birga ularni samarali boshqarish, moliyaviy savodxonlikni oshirish, investitsion risklarni kamaytirish va tadbirkorlik faoliyatining ochiqligini ta’minlash dolzarb ahamiyatga ega.Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda xalqaro investitsiyalarning jalb qilinishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy sarmoyadorlar kichik biznes sektoriga kirib kelganda, nafaqat moliyaviy mablag‘lar, balki xalqaro tajriba, boshqaruv madaniyati va yangi bozorlar bilan ishlash imkoniyatlarini ham olib keladi. Bu esa mahalliy tadbirkorlik subyektlarining o‘sishiga, ularning mahsulot va xizmatlarini eksportga yo‘naltirishiga turtki bo‘ladi. Bundan tashqari, kichik biznes sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXXS) mexanizmlarini kengaytirish ham investitsiyalar samaradorligini oshiradi. Bu model orqali davlat infratuzilma, yer ajratish, soliqqa oid yengilliklar kabi yordamlarni taqdim etsa, xususiy sektor texnologiya, boshqaruv va innovatsion yondashuvlarni olib kiradi. Natijada, kichik biznes subyektlari yirik loyihalarda ishtirok etish imkoniga ega bo‘ladi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda kichik biznes subyektlariga quyidagi yo‘nalishlarda investitsiyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilgan:

"Yoshlar daftari", "Ayollar daftari" va boshqa ijtimoiy dasturlar orqali imtiyozli kreditlar ajratish;

"Bir million tadbirkor", "Start-up" dasturlari orqali yangi loyihalarni moliyaviy rag‘batlantirish;

Tadbirkorlar uchun "yagona darcha" tamoyili asosida tezkor ro‘yxatdan o‘tkazish va ruxsatnomalar olish tizimini joriy qilish;Hududiy biznes inkubatorlar va loyihalarni qo‘llab-quvvatlash markazlari orqali maslahat va amaliy yordam ko‘rsatish.Bu kabi mexanizmlar kichik biznesga kirayotgan yangi tadbirkorlar uchun motivatsiya yaratadi, ularning faoliyatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi va iqtisodiy o‘sishning mahalliy manbalarini faollashtiradi.

Kichik biznes subyektlarining investitsiyaviy faolligini oshirish uchun quyidagi

omillar muhim ahamiyatga ega:Moliyaviy savodxonlik – tadbirkorlar investitsiyalarni to‘g‘ri rejalashtirish, foyda va risklarni baholash, biznes-reja tuzish bo‘yicha zarur bilimlarga ega bo‘lishi kerak;Axborotga ochiqlik – sarmoyadorlar uchun ishonchli ma’lumotlar, moliyaviy hisobotlar va prognozlar taqdim etilishi lozim;Qonunchilik barqarorligi – sarmoyalar xavfini kamaytirish uchun soliqlar, yer ijarasi, ruxsat berish tartibotlari bo‘yicha aniq va barqaror tartiblar zarur;Soliq va kredit yengilliklari – yangi ish o‘rinlari yaratgan va innovatsion g‘oyalar asosida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlar uchun soliq va kredit imtiyozlari kengaytirilishi kerak.Zamonaviy iqtisodiy muhitda kichik biznes subyektlari nafaqat ichki ehtiyojlarni qondiradi, balki eksport salohiyatini oshirish, mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash, turizm, axborot texnologiyalari va boshqa sohalarda faol ishtirok etmoqda. Ushbu sohalarga yo‘naltirilgan investitsiyalar esa tez natija beradi, bandlikni oshiradi va aholi daromadlarini ko‘paytiradi.Shu bois kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini rivojlantirishda investitsiyalarning to‘g‘ri yo‘naltirilishi, ularning samaradorligini tahlil qilish va muhim strategik yo‘nalishlarga yo‘naltirish mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik har qanday iqtisodiyotning barqaror o‘sishi va ijtimoiy rivojlanishining asosi hisoblanadi. Ushbu sohani qo‘llab-quvvatlash, uni rivojlantirish va kengaytirish jarayonida investitsiyalar muhim rol o‘ynaydi. Sarmoyalar yordamida kichik biznes subyektlari yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va yangi ish o‘rinlarini yaratishga erishadi.

O‘zbekistonda bu yo‘nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar, imtiyozli kreditlar, davlat dasturlari va qonunchilikdagi qulayliklar investitsion faollikni oshirishga xizmat qilmoqda. Ammo mavjud imkoniyatlar bilan bir qatorda ayrim muammolar – moliyaviy resurslarga kirish imkoni, investitsiya risklari va boshqaruvdagi yetishmovchiliklar – hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda.Shu sababli, investitsiyalarni faqat jalb qilish emas, balki ularni oqilona boshqarish, sarmoya muhitini yaxshilash, moliyaviy savodxonlikni oshirish va tadbirkorlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash orqali kichik biznes sektorini yanada rivojlantirish zarur. Bu esa o‘z navbatida iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, bandlik darajasini oshirish va aholining farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Soliyev A.A., Qodirov A.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 224 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 18-martdagi PQ–166-son qarori – "Kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida".

3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy sayti: https://www.mf.uz

4. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi rasmiy sayti: https://www.mift.uz

5. UNCTAD. Investment Policy Review: Uzbekistan. – Geneva: United Nations, 2022.

6. Statistika agentligining kichik biznes bo‘yicha ochiq ma’lumotlar portali: https://stat.uz

7. World Bank. Doing Business in Uzbekistan 2023. – https://www.worldbank.org

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Abduxayirov Qadamjon Abduraxmon o‘g‘li
SamISI 2M-BX-122 guruh talabasi

IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING ROLI

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xorijiy sarmoyalar mamlakatlarga yangi texnologiyalar, innovatsiyalar, yuqori malakali kadrlar va tashqi bozorlarga kirish imkonini yaratadi. Shuningdek, maqolada O‘zbekiston misolida xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning ijtimoiy-iqtisodiy ta’siri, investitsiya muhiti, davlat siyosati va xorijiy sarmoyadorlar uchun yaratilayotgan qulayliklar ko‘rib chiqiladi. Mualliflar xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishni tezlashtirish, ish o‘rinlarini ko‘paytirish va eksport salohiyatini oshirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Maqolada xorijiy investitsiyalarni samarali boshqarish va ularni jalb qilish uchun takliflar keltiriladi.

Kalit so‘zlar:xorijiy investitsiyalar, iqtisodiy rivojlanish, investitsion muhit, sarmoya, investitsiya siyosati, milliy iqtisodiyot, innovatsiyalar, ish o‘rinlari, eksport salohiyati, investitsiyalarni jalb qilish, davlat siyosati.

Annotation: this article analyzes the role and importance of foreign investment

in the development of the national economy. Foreign investment will provide countries with access to new technologies, innovations, highly qualified personnel and foreign markets. The article will also consider the socio-economic impact of attracting foreign investment on the example of Uzbekistan, the investment climate, Public Policy and facilities being created for foreign investors. The authors highlight the importance of foreign investment in accelerating economic growth, increasing employment and increasing export capacity. The article will bring suggestions for effective management of foreign investments and their involvement.

Keywords: foreign investment, economic development, investment environment, investment, investment policy, national economy, innovation, jobs, export potential, investment attraction, state.

Asosiy qism: Xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ular nafaqat moliyaviy resurslarni ta’minlash, balki yangi texnologiyalar, boshqaruv uslublari va innovatsiyalarni mamlakatga olib kiradi. Bu esa mahalliy ishlab chiqarishni modernizatsiyalashga, raqobatbardosh mahsulotlar yaratishga va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri bir necha asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, sarmoyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi va yangi ish o‘rinlarini yaratadi, bu esa aholi bandligini oshirishga yordam beradi. Ikkinchidan, xorijiy sarmoyadorlar tomonidan olib kelingan yangi texnologiyalar va boshqaruv tajribasi mahalliy korxonalar samaradorligini oshiradi. Uchinchi omil sifatida, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotga yangi eksport bozorlariga kirish imkonini beradi va global iqtisodiy jarayonlarga integratsiyani kuchaytiradi. O‘zbekistonning so‘nggi yillardagi iqtisodiy islohotlari xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga qaratilgan bo‘lib, bu borada qator qonunchilik va institutsional o‘zgarishlar amalga oshirildi. Masalan, soliq imtiyozlari, investitsion kafolatlar, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilishi va sarmoyadorlar uchun qulay biznes muhit yaratish kabi chora-tadbirlar xorijiy sarmoyadorlarning qiziqishini oshirdi. Shu bilan birga, davlat tomonidan xorijiy investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun maxsus agentliklar tashkil etildi, ular sarmoyadorlarga konsultatsiya, huquqiy yordam va loyihalarni muvofiqlashtirish xizmatlarini taqdim etmoqda.

Biroq, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Ular orasida siyosiy va iqtisodiy barqarorlikning yetarlicha kafolatlanmasligi, korrupsiya, moliyaviy va huquqiy muhitdagi nomuvofiqliklar, shuningdek, ba’zi hududlarda infratuzilma kamchiliklari mavjudligi qayd etilishi kerak.Shu sababli, mamlakatda investitsion muhiti doimiy ravishda takomillashtirilishi va sarmoyadorlar uchun xavfsiz va barqaror sharoitlar yaratib

borilishi lozim.Xorijiy investitsiyalarni samarali boshqarish uchun davlat strategiyasi sifatida ularning tarmoqlar kesimidagi taqsimoti muhimdir. Innovatsion, yuqori qo‘shilgan qiymatga ega sohalarga, jumladan sanoat, qishloq xo‘jaligi, energetika va xizmat ko‘rsatish sohalariga sarmoyalarni yo‘naltirish iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va barqaror o‘sishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda xalqaro hamkorlik, sarmoyadorlarning huquqlarini himoya qilish, fuqarolik jamiyati va biznes hamjamiyati bilan samarali muloqot tizimlarini yo‘lga qo‘yish zarur. Bu omillar mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi va uzoq muddatli sarmoyalar oqimini ta’minlaydi.

Xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishda nafaqat moliyaviy, balki ijtimoiy jihatdan ham ahamiyatga ega. Ular orqali mamlakatda yangi ish o‘rinlari yaratiladi, bu esa aholining daromad darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xorijiy sarmoyadorlar tomonidan olib kirilayotgan ilg‘or boshqaruv usullari va korporativ boshqaruv tamoyillari mahalliy biznes muhitining takomillashishiga hissa qo‘shadi.Investitsiyalarni jalb qilishda hukumatning aniq va barqaror siyosati muhim ahamiyatga ega. Ochiq va oshkora investitsion siyosat, sarmoyadorlarning manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari, adolatli soliq tizimi, shuningdek, sud-huquq tizimining mustaqilligi va samaradorligi investorlar uchun ishonch muhitini yaratadi. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda hududiy farqlarni hisobga olish zarur. Ayrim hududlar tabiiy resurslarga boy yoki infratuzilma yaxshi rivojlangan bo‘lsa, boshqalarida esa sarmoyalarni jalb qilish uchun qo‘shimcha rag‘batlantirish choralarini ko‘rish lozim. Bu esa iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga va hududlar o‘rtasidagi farqlarni kamaytirishga yordam beradi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda, shuningdek, ekologik va ijtimoiy mas’uliyatga e’tibor berish zarur. Barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi investitsiyalar, ayniqsa, atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya samaradorligi va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishga yo‘naltirilgan loyihalar mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga mos keladi.Xulosa qilib aytganda, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va barqaror rivojlanishni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bois, ularni jalb qilish va samarali boshqarish uchun davlat siyosatini doimiy takomillashtirish, sarmoyadorlar uchun qulay sharoit yaratish, hamda investitsiya faoliyatining barcha jarayonlarini muvofiqlashtirish zarur.

Xulosa

Xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish o‘rinlari yaratish va eksport

salohiyatini rivojlantirishda muhim omil sifatida xizmat qiladi. Ular orqali zamonaviy texnologiyalar, ilg‘or boshqaruv tajribalari va xalqaro bozorlar bilan integratsiya imkoniyatlari yaratiladi.O‘zbekiston misolida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan bo‘lib, so‘nggi yillarda bu boradagi ijobiy siljishlar yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Biroq, sarmoyalarni jalb etish jarayonida barqaror huquqiy muhit, korrupsiyaga qarshi kurash, infratuzilmani rivojlantirish va investitsion risklarni kamaytirish kabi yo‘nalishlarda yanada chuqurroq ish olib borish zarur.

Kelgusida xorijiy investitsiyalar oqimini yanada kuchaytirish uchun davlat siyosatini izchil davom ettirish, sektorlar bo‘yicha ustuvorliklarni aniqlash va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan investitsiya strategiyasini amalga oshirish lozim. Bu esa mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotini yangi bosqichga olib chiqadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Soliyev A.A., Qodirov A.M. Xorijiy investitsiyalar va ularning iqtisodiyotdagi roli. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 240 b.
2. Muxitdinov D.R. Investitsiya siyosati: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 198 b.
3. Karimov B.B. Xorijiy investitsiyalar va ularni boshqarish. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022. – 214 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-dekabrdagi PQ–4643-son qarori – “Investitsion muhitni yaxshilash va xorijiy investorlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi rasmiy sayti – https://www.mift.uz
6. Jahon banki (World Bank). Doing Business 2023: Uzbekistan Country Profile. – https://www.worldbank.org
7. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy. – https://unctad.org
8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti – https://stat.uz
9. OECD. Foreign Direct Investment Statistics: Uzbekistan 2022. – https://www.oecd.org

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com

O'ZBEKISTONDA INVESTISIYA FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Annotatsiya:Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida investitsiya faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga solishning asosiy tamoyillari, qonunchilik hujjatlari va davlat siyosati yoritilgan. Mamlakatda sarmoyadorlar huquqlarini himoya qilish, investitsion xavfsizlikni ta'minlash va qulay biznes muhitini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maqolada “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun, prezident farmonlari, hukumat qarorlari hamda xalqaro investitsion bitimlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, investitsiyalarni tartibga soluvchi tashkilotlar faoliyati va ularning vakolatlari, shuningdek xorijiy va mahalliy investorlar uchun yaratilayotgan huquqiy kafolatlar ochib beriladi. Huquqiy mexanizmlarning amaliyotdagi qo‘llanilishi va takomillashtirish yo‘nalishlari ham muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar:investitsiya faoliyati, huquqiy asoslar, O‘zbekiston qonunchiligi, sarmoyador huquqlari, investitsiya qonuni, huquqiy kafolatlar, xorijiy investitsiyalar, davlat siyosati, investitsion muhit, normativ-huquqiy hujjatlar, iqtisodiy islohotlar, xalqaro bitimlar, investitsiya xavfsizligi.

Annotation: this article covers the basic principles of legal regulation of investment activities in the Republic of Uzbekistan, legislative acts and public policy. Special attention is paid to protecting the rights of investors in the country, ensuring investment security and the formation of a favorable business environment. The article analyzes the law”on investment activities", presidential decrees, government decisions and the importance of international investment agreements. Also, the activities of investment regulatory organizations and their powers are revealed, as well as the legal guarantees that are being created for foreign and domestic investors. The areas of application and improvement of legal mechanisms in practice are also discussed.

Keywords: investment activities, legal framework, legislation of Uzbekistan, investor rights, investment law, legal guarantees, Foreign Investment, Public Policy, investment environment, regulatory legal acts, economic reforms, international agreements, investment security.

Asosiy qism:O‘zbekiston Respublikasida investitsiya faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga solish davlatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Investitsiyalar milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishini ta’minlaydigan asosiy

omillardan biri bo‘lib, ularni qonuniy tartibga solish orqali sarmoyadorlar uchun ishonchli va kafolatlangan muhit yaratiladi. Shu bois mamlakatda investitsiyaviy faoliyatni tartibga soluvchi aniq, puxta va zamonaviy huquqiy baza shakllantirilgan.

Investitsiya faoliyatining asosiy huquqiy hujjati bu – “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun (ilk bor 1998-yil qabul qilingan va keyinchalik bir necha bor tahrir qilingan). Ushbu qonun investitsiya tushunchasi, investitsiya subyektlari, sarmoyadorlarning huquqlari va majburiyatlari, shuningdek ularning huquqiy himoyasi masalalarini belgilab beradi. Mazkur qonun xorijiy va mahalliy investorlar o‘rtasida teng sharoitlar yaratishga, ularning mulk huquqlarini kafolatlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, “Xorijiy investitsiyalar to‘g‘risida”gi Qonun ham xorijiy sarmoyadorlar uchun alohida huquqiy kafolatlarni belgilab, ularning O‘zbekistondagi faoliyatini qonuniy asosda himoya qiladi. Ushbu qonunga ko‘ra, xorijiy investorlarning faoliyatiga asossiz aralashuvga yo‘l qo‘yilmaydi, ularning investitsiyalari davlat kafolati ostida bo‘ladi, va ular erkin ravishda o‘z daromadlarini olib chiqish huquqiga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari orqali ham investitsiya faoliyatini rag‘batlantirishga doir huquqiy asoslar kengaytirilmoqda. Jumladan, 2019-yilda qabul qilingan “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi yangi Qonun investitsion jarayonlarni tartibga solishda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu hujjatda investitsiyalarning turlari, ularni amalga oshirish tartibi, davlat tomonidan beriladigan kafolatlar, investitsiyaviy nizolarni hal etish mexanizmlari aniq bayon etilgan.

Davlat investitsiyalarni rag‘batlantirish va huquqiy tartibga solish bo‘yicha maxsus idoralar faoliyatini ham yo‘lga qo‘ygan. Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, Investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash agentligi, shuningdek erkin iqtisodiy zonalar direksiyalari sarmoyadorlarga huquqiy va amaliy yordam ko‘rsatish, investitsion shartnomalarni tuzish va muvofiqlashtirishda faol ishtirok etmoqda.

Bundan tashqari, xalqaro investitsion bitimlar va ikki tomonlama shartnomalar ham O‘zbekiston investitsion muhitining huquqiy asoslarini mustahkamlab kelmoqda. Mamlakat turli xalqaro tashkilotlar bilan (Jahon banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, UNCTAD va boshqalar) hamkorlik qilib, xalqaro standartlarga mos investitsion qonunchilikni shakllantirishga intilmoqda.

Yana bir muhim jihat – bu investitsiyaviy nizolarni hal qilish tizimidir. O‘zbekistonda sarmoyadorlar o‘z huquqlarini sud orqali himoya qilishlari mumkin, shuningdek, xalqaro arbitraj sudlariga murojaat qilish imkoniyati ham mavjud. Bu esa xorijiy sarmoyadorlar uchun qo‘shimcha huquqiy kafolat vazifasini o‘taydi.

Huquqiy mexanizmlarning amalda samarali ishlashi uchun ularni doimiy ravishda takomillashtirib borish, zamonaviy tendensiyalarni inobatga olish, raqamli investitsiya platformalari, onlayn xizmatlar va elektron hujjat aylanishini joriy etish zarur. Bu nafaqat sarmoyadorlar uchun qulaylik yaratadi, balki korrupsion xatarlarni ham kamaytiradi.

Investitsiya faoliyatini tartibga solishda alohida e'tiborga molik yo‘nalishlardan biri bu — sarmoyadorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlarining huquqiy asoslarda mustahkamlanishidir. O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida investorlar uchun turli tuman soliq imtiyozlari, yer ajratishdagi afzalliklar, bojxona to‘lovlaridan ozod qilish kabi rag‘batlantiruvchi choralar ko‘zda tutilgan. Masalan, erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritayotgan xorijiy sarmoyadorlar ma'lum muddatga foyda solig‘i, yer solig‘i va boshqa to‘lovlardan ozod qilinadi. Ushbu tartiblar esa bevosita normativ-huquqiy hujjatlar bilan mustahkamlangan bo‘lib, sarmoyadorlar uchun huquqiy aniqlik va barqarorlikni ta'minlaydi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining o‘zi ham investitsiya faoliyatining huquqiy asoslarini belgilab beradi. Unda mulk daxlsizligi, xususiy mulkni himoya qilish, sarmoyadorlarning huquqlari qonun bilan kafolatlanishi kabi tamoyillar o‘z aksini topgan. Bu esa mamlakatda investitsiya muhitining konstitutsiyaviy asosda mustahkamligini ko‘rsatadi.

Investitsiyaviy huquqiy asoslarning yana bir muhim jihati – bu xalqaro arbitraj mexanizmlarini tan olish va ularga qo‘shilishdir. O‘zbekiston qator xalqaro arbitraj konventsiyalarining (masalan, ICSID – Xalqaro investitsiyaviy nizolarni hal qilish markazi) ishtirokchisi sifatida xorijiy sarmoyadorlarga xalqaro darajada o‘z huquqlarini himoya qilish imkonini taqdim etmoqda. Bundan tashqari, ikki tomonlama investitsiyaviy bitimlar (BIT – Bilateral Investment Treaties) orqali sarmoyadorlarning huquqlari mustahkamlanmoqda. O‘zbekiston hozirga qadar 50 dan ortiq mamlakat bilan bunday bitimlar tuzgan.

Davlat siyosatida ham investitsiyalarni jalb qilish va huquqiy asoslarni takomillashtirish bo‘yicha strategik hujjatlar qabul qilinmoqda. Masalan, “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”da investitsiya muhitini yaxshilash, sarmoyadorlar huquqlarini ishonchli himoya qilish, korrupsiyaga qarshi kurashish va biznes yuritish sharoitlarini soddalashtirishga alohida urg‘u qaratilgan. Bu strategik yondashuvlar huquqiy mexanizmlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, so‘nggi yillarda investitsiya jarayonlarini raqamlashtirish, litsenziya va ruxsatnomalarni elektron shaklda olish imkoniyatlari yaratildi. “Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz)” orqali investorlar ko‘plab

xizmatlardan masofadan foydalanishi mumkin. Bu esa sarmoyadorlar uchun byurokratik to‘siqlarni kamaytiradi va huquqiy jarayonlarni shaffoflashtiradi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, investitsiya faoliyatini huquqiy tartibga solish nafaqat investor huquqlarini himoya qilish, balki mamlakat iqtisodiy manfaatlarini ham muhofaza qilishga xizmat qiladi. Shuning uchun huquqiy mexanizmlar ikki tomonlama yondashuv — investor va davlat manfaatlari o‘rtasida muvozanatni saqlash asosida ishlab chiqiladi.

Xulosa

O‘zbekistonda investitsiya faoliyatini huquqiy tartibga solish bo‘yicha izchil siyosat olib borilmoqda va bu yo‘nalishda mustahkam normativ-huquqiy baza shakllantirilgan. “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi qonun, prezident farmonlari, hukumat qarorlari va xalqaro bitimlar orqali investorlarning huquqlari kafolatlanib, ular uchun qulay va barqaror muhit yaratilmoqda.Sarmoyadorlar uchun soliq va bojxona imtiyozlari, xalqaro arbitraj mexanizmlarining tan olinishi, shuningdek, davlat tomonidan beriladigan kafolatlar investitsion faoliyatning huquqiy jihatdan himoyalanganligini ta’minlamoqda. Elektron xizmatlar va byurokratik to‘siqlarning kamaytirilishi esa investitsion jarayonlarning ochiqligi va shaffofligini kuchaytirmoqda.

Shu bilan birga, mavjud huquqiy asoslarni doimiy takomillashtirib borish, xalqaro standartlarga moslashtirish va investitsion xavfsizlikni ta'minlash — bugungi kunning dolzarb vazifalaridandir. Zero, ishonchli huquqiy muhit – mahalliy va xorijiy sarmoyadorlarni jalb etishda hal qiluvchi omildir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. – Qabul qilingan: 2019-yil 25-dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Xorijiy investitsiyalar to‘g‘risida”gi Qonuni. – Tahrir qilingan: 2020-yil.
3. Karimov B.B. Investitsiya huquqi asoslari. – Toshkent: “Yuridik adabiyotlar nashriyoti”, 2021. – 232 b.
4. Qodirov A.M., Jo‘rayev N.R. Investitsion faoliyat va uni huquqiy tartibga solish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. – 188 b.
5. Soliyev A.A. Investitsiyalar: nazariya, amaliyot va huquqiy asoslar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 256 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. – 2022-yil 28-yanvar, PF–60-son.

Xolmirzayeva Gulruh Akbarovna
SamISI Investitsiya va innovatsiyalar kafedrasi assistenti
gulruxxolmirzayeva@gmail.com
Tohirov Abubakir Xudoyor o‘g‘li
SamISI 2M-BX-122 guruh talabasi

IQTISODIYOTNING XALQARO INTEGRATSIYASIDA XORIJIY INVESTITSIYALARNING O‘RNI VA ULARNING XALQARO HARAKATINI TARTIBGA SOLISH

Annotatsiya: Maqolada iqtisodiyotning xalqaro integratsiya jarayonlarida xorijiy investitsiyalarning ahamiyati va roli tahlil qilinadi. Xorijiy investitsiyalar mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni chuqurlashtirish, innovatsiyalarni joriy etish va ishlab chiqarishni rivojlantirishda muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada xorijiy investitsiyalarning xalqaro harakatini tartibga soluvchi xalqaro me’yoriy-huquqiy bazalar, investitsiya shartnomalari va tartibga solish mexanizmlari o‘rganiladi. Maqola iqtisodiy integratsiya jarayonlarini samarali amalga oshirish uchun investitsiya siyosatini takomillashtirish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish yo‘llarini ko‘rsatadi.

Kalit so’zlar: Xalqaro integratsiya, xorijiy investitsiyalar, investitsiyalarning xalqaro harakati, investitsiya siyosati, iqtisodiy rivojlanish, xalqaro me’yoriy-huquqiy baza, investitsiya shartnomalari, iqtisodiy hamkorlik, tashqi investitsiyalar, global iqtisodiyot.

Annotation: the article analyzes the importance and role of foreign investment in the processes of international integration of the economy. Foreign investment is considered as an important factor in deepening economic ties between countries, introducing innovation and developing production. The article also explores the international regulatory framework, investment agreements and regulatory mechanisms governing the international movement of foreign investment. The article shows ways to improve investment policies and expand international cooperation in order to effectively implement economic integration processes.

Keywords: international integration, foreign investment, international movement of investment, investment policy, economic development, international regulatory framework, investment agreements, Economic Cooperation, Foreign Investment, global economy.

Asosiy qism: Xalqaro integratsiya jarayonlari bugungi kunda global iqtisodiyotning muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi. Davlatlar o‘rtasida iqtisodiy aloqalarning chuqurlashuvi va erkin savdo, investitsiyalar hamda texnologiyalar

harakatining faollashuvi mamlakatlar iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning xalqaro integratsiyasida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘ladi.

Xorijiy investitsiyalar nafaqat kapital oqimini oshiradi, balki yangi texnologiyalar, boshqaruv tajribalari, va innovatsiyalarni mamlakat iqtisodiyotiga olib kiradi. Bu esa, o‘z navbatida, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ish o‘rinlari yaratish va eksport salohiyatini kuchaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, xorijiy investorlarning ishtiroki mahalliy bozorlarni jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvini tezlashtiradi, bu esa iqtisodiyotni diversifikatsiyalash va barqarorlashtirish imkonini beradi.

Biroq, xorijiy investitsiyalarning xalqaro harakati tartibga solinmasdan qoldirilsa, bu holat davlat suverenitetiga xavf tug‘dirishi, resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishi va ijtimoiy-siyosiy muammolarga olib kelishi mumkin. Shu sababli, xalqaro hamjamiyat xorijiy investitsiyalarning harakatini nazorat qilish va tartibga solish uchun ko‘plab xalqaro me’yoriy-huquqiy hujjatlar, shartnomalar va kelishuvlarni ishlab chiqqan.

Masalan, Investitsiyalarning himoyasi va rag‘batlantirishiga doir shartnomalar (bilateral investment treaties - BITs), Jahon savdo tashkilotining (WTO) investitsiyalarga oid qoidalari, hamda Xalqaro investitsiya kelishuvlari xorijiy investitsiyalarning harakatini aniq va shaffof qoidalar asosida tartibga solishga xizmat qiladi. Bu hujjatlar investitsiya jarayonida tomonlarning huquq va majburiyatlarini belgilaydi, investitsiyalarni himoya qiladi, shuningdek, nizolarni hal etish mexanizmlarini ko‘zda tutadi.

Xalqaro investitsiyalarning samarali integratsiyalashuvi uchun davlatlarning investitsiya siyosatini jahon tajribasiga mos ravishda shakllantirishi muhimdir. Bu siyosat xorijiy investorlar uchun qulay sharoitlar yaratish, moliyaviy va soliq imtiyozlari taqdim etish, hamda mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilishi kerak. Shu bilan birga, davlatlar xalqaro hamkorlikni rivojlantirish orqali investitsiya oqimlarini muvozanatlash va o‘z iqtisodiyotlarini xavfsizligini ta’minlashga harakat qilishadi.

Natijada, xorijiy investitsiyalar xalqaro integratsiyaning ajralmas qismi sifatida iqtisodiy o‘sish, texnologik taraqqiyot va global raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ularning xalqaro harakatini samarali tartibga solish, mamlakatlarning milliy manfaatlari va global iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy investitsiyalarning xalqaro harakatini tartibga solishda davlatlar va xalqaro tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Xalqaro moliya

institutlari, xususan, Xalqaro Valyuta Fondi (XVF), Jahon Banki va BMTning investitsiyalar bo‘yicha maxsus agentliklari investitsiya muhiti va qonunchiligi takomillashtirilishida yordam beradi. Shu bilan birga, ular investitsiya oqimlarini monitoring qilish va baholashda rol o‘ynaydi, bu esa investitsiyalarning samarali va xavfsiz harakatini ta’minlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, iqtisodiy bloklar va mintaqaviy integratsiya tashkilotlari ham xorijiy investitsiyalar oqimlarini boshqarishda faol rol o‘ynaydi. Masalan, Yevropa Ittifoqi (YI) va Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hamkorligi (APEC) kabi tuzilmalar o‘z hududlarida investitsiya sharoitlarini yaxshilash, chegirmalar va kafolatlar tizimini joriy etish orqali investitsiyalarni jalb qilishga harakat qilmoqda. Bu esa mintaqaviy integratsiya jarayonlarini yanada mustahkamlaydi.

Xorijiy investitsiyalarning mahalliy iqtisodiyotga salbiy ta’sirlarini kamaytirish uchun davlatlar investitsiyalarning muayyan sohalarga taqsimlanishini tartibga solish imkoniyatlarini ko‘rib chiqmoqda. Masalan, strategik ahamiyatga ega sanoat tarmoqlari va tabiiy resurslar sohasidagi investitsiyalarni alohida nazorat qilish, mahalliy ishchi kuchi va atrof-muhitni himoya qilish choralarini kuchaytirish bu borada muhimdir. Shuningdek, mahalliy ishlab chiqaruvchilar va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash orqali iqtisodiy muvozanat saqlanishi zarur.

Xorijiy investitsiyalarni rag‘batlantirish uchun davlatlar turli xil moliyaviy vositalar va imtiyozlar tizimini joriy qiladi. Bunga soliq imtiyozlari, subsidiya va grantlar, kafolatlar, shuningdek investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun qulay kredit shartlari kiradi. Ushbu chora-tadbirlar investorlarda mamlakat iqtisodiyotiga ishonchni oshiradi va yangi investitsiya loyihalarini jalb qiladi.

Shu bilan birga, investitsiyalarning xalqaro harakatini tartibga solish jarayonida xavfsizlik va huquqiy kafolatlarning mavjudligi katta ahamiyatga ega. Investorlarga egalik huquqlari, mulkni himoya qilish, nizolarni hal etish mexanizmlari bo‘yicha kafolatlar berilishi investitsiya muhitining barqarorligini ta’minlaydi. Shu sababli, davlatlar o‘z qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish, shuningdek investitsiya shartnomalariga qat’iy rioya qilishga intilishi zarur.

Umuman olganda, iqtisodiyotning xalqaro integratsiyasida xorijiy investitsiyalarning o‘rni tobora ortib bormoqda. Ular mamlakatlarni global iqtisodiy jarayonlarga chuqurroq integratsiya qilish, milliy iqtisodiyotlarni modernizatsiya qilish va rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ularning xalqaro harakatini samarali tartibga solish iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash, manfaatlarni muvozanatlash va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xorijiy investitsiyalarni tartibga solish jarayonida davlatlar o‘zlarining milliy

manfaatlarini himoya qilishga alohida e’tibor qaratadilar. Bu borada investitsiyalarni qabul qilish va nazorat qilish tizimlari shakllantiriladi, shu jumladan strategik sohalarga investitsiyalarni cheklash yoki maxsus ruxsatlar berish amaliyoti keng qo‘llaniladi. Shu bilan birga, investitsiya faoliyatining shaffofligi va hisobdorligini ta’minlash uchun xalqaro standartlar va me’yoriy hujjatlar asosida qonunlar ishlab chiqiladi.

Xalqaro tashkilotlar va mintaqaviy integratsiya tuzilmalarining investitsiyalar oqimini tartibga solishda roli katta. Ular investitsiya shartnomalarini ishlab chiqish, nizolarni hal etish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish va investorlarning huquqlarini himoya qilishda yordam beradi. Bu esa xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun ishonch muhitini yaratadi.

Shunday qilib, xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning xalqaro integratsiyasida muhim omil bo‘lib, ular milliy iqtisodiyotlarni rivojlantirish, texnologiyalarni joriy etish va global bozorlarga chiqish imkonini beradi. Ularning harakatini tartibga solish esa iqtisodiy barqarorlik va milliy manfaatlarni himoya qilish uchun zarurdir.

Xulosa

Xorijiy investitsiyalar iqtisodiyotning xalqaro integratsiyasida muhim rol o‘ynaydi va mamlakatlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishda asosiy omil hisoblanadi. Ular nafaqat kapital oqimini ta’minlabgina qolmay, balki innovatsiyalar, texnologiyalar va boshqaruv tajribalarini mamlakatga olib kiradi, bu esa iqtisodiy o‘sish va raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarning xalqaro harakatini tartibga solish milliy iqtisodiyotlarning barqarorligi, suvereniteti va xavfsizligini ta’minlash uchun zarurdir. Xalqaro me’yoriy-huquqiy bazalar, investitsiya shartnomalari va davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmlari xorijiy investitsiyalarning samarali va adolatli oqimini ta’minlashga xizmat qiladi.

Natijada, iqtisodiyotning xalqaro integratsiyasini chuqurlashtirish va xorijiy investitsiyalarni samarali boshqarish uchun investitsiya siyosatini takomillashtirish, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va investitsiyalarni tartibga soluvchi tizimlarni rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Dunning, J. H. (2008). Multinational Enterprises and the Global Economy. Edward Elgar Publishing.
2. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2015). Economic Development. Pearson Education.
3. UNCTAD (2023). World Investment Report 2023: Global Investment Trends and Policy Challenges. United Nations Conference on Trade and Development.

4. Caves, R. E. (1996). Multinational Enterprise and Economic Analysis. Cambridge University Press.
5. Maskus, K. E., & McDaniel, C. A. (1999). Impacts of Foreign Direct Investment on Economic Growth. OECD Economic Studies.
6. Blomström, M., & Kokko, A. (1998). Multinational Corporations and Spillovers. Journal of Economic Surveys, 12(2), 247–277.
7. World Trade Organization (WTO). (2022). Trade and Investment: Issues and Policy Considerations. WTO Publications.
8. Meyer, K. E. (2004). Perspectives on Multinational Enterprises in Emerging Economies. Journal of International Business Studies, 35(4), 259-276.
9. Sauvant, K. P., & Sachs, L. E. (2009). The Effect of Treaties on Foreign Direct Investment: Bilateral Investment Treaties, Double Taxation Treaties, and Investment Flows. Oxford University Press.
10. Жумаев, Ш. Ж. (2019). Xalqaro investitsiyalar va ularning tartibga solinishi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

Komilova Mukarram Qobiljonovna
SamISI katta o‘qituvchisi
komilova.mukarram29@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8799-413
Xudayberdiyev Bobur
Boburxudayberdiyevv@gmail.com
SamISI talabasi

SUN’IY INTELLEKTNING KELAJAK UCHUN SALBIY TA’SIRLARI

Annotatsiya: Sun'iy intellektning jadal rivojlanishi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Avtomatlashtirish tufayli mehnat bozorida o'zgarishlar yuzaga kelib, iqtisodiy tengsizlik kuchayishi mumkin. Algoritmik tizimlardagi xatoliklar va tarafkashliklar adolatsizlikka olib keladi. Deepfake texnologiyalari axborot xavfsizligini buzadi, siyosiy jarayonlarga va jamiyatdagi ishonchga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so’zlar: sun’iy intellekt, xavf, avtomatlashtirish, axborot xavfsizligi, ijtimoiy barqarorlik, algoritmik adolatsizlik, deepfake, texnologik suverenitet, ma’lumotlar tarafkashligi, ekologik iz, post-haqiqat.

Abstract: The rapid development of artificial intelligence may lead to negative consequences. Changes in the labor market caused by automation may intensify economic inequality. Errors and biases in algorithmic systems can result in unfair outcomes. Deepfake technologies undermine information security and negatively affect political processes and public trust.

Keywords: artificial intelligence, risk, automation, information security, social stability, algorithmic bias, deepfake, technological sovereignty, black-box systems, environmental impact.

Kirish. Sun’iy intellektning global miqyosda jadal rivojlanishi zamonaviy iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy tizimlarga kompleks bosim ko‘rsatmoqda. AI tizimlarining o‘z-o‘zini optimallashtirish xususiyati ularning inson nazoratidan chiqib ketish ehtimolini oshiradi va “texnologik suverenitet” masalasini global kun tartibiga olib chiqmoqda. Davlatlar o‘rtasida AI boshqaruvi bo‘yicha kelishuvlar yetarli darajada shakllanmagani sababli texnologik nomutanosiblik va tengsizlik kuchayib bormoqda.

AI ko‘pincha samaradorlik, avtomatlashtirish va innovatsiya bilan bog‘liq bo‘lsa-da, uning noto‘g‘ri yo‘nalgan rivojlanishi mehnat bozori strukturasi, inson huquqlari, axborot xavfsizligi, ekologik barqarorlik va geosiyosiy kuch muvozanatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli sun’iy intellektning salbiy oqibatlarini tizimli o‘rganish global kun tartibidagi strategik vazifalardan biridir.

Metodologiya. Tadqiqot doirasida sifat tahlili (qualitative analysis), kontent-tahlil (content analysis) va tizimli yondashuv (system approach) metodlari qo‘llanildi. Sun’iy intellekt arxitekturasi, generativ modellar, algoritmik qarorlar va raqamli boshqaruv tizimlari bo‘yicha ilmiy nashrlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari va siyosiy-huquqiy normalar tahlil qilindi. Shuningdek, AI xavflarining iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy oqibatlari komparativ yondashuv asosida solishtirildi.

Natijalar va muhokama

1. Algoritmik tarafkashlik va ijtimoiy tengsizliklar

Katta ma’lumotlar (Big Data) ekotizimi tarixiy, ijtimoiy va institutsional kontekstlardan mustasno emas. O‘qitish jarayonida ma’lumotlar to‘plamidagi struktural nomutanosibliklar AI modellariga singib, “algoritmik reproduksiya” jarayonini yuzaga keltiradi. Natijada:

- kredit reytinglarida ayrim guruhlar kredit olishdan chetlashtiriladi,
- tibbiy diagnostika tizimlari ayrim populyatsiyalarda xatoliklar sonini oshiradi,
- sud-huquq tizimida risk-assessment algoritmlari nomutanosib hukmlar chiqarilishiga olib keladi.

Bu xatoliklar texnik nosozlik emas, balki ijtimoiy ongning avtomatlashtirilgan shakli sifatida namoyon bo‘ladi.

2. Raqamli manipulyatsiya va axborot makonining beqarorlashuvi

Generativ modellar (GAN, diffuziya modellar, LLM) rivojlanishi sun’iy va real kontentni farqlashni qiyinlashtirdi. Deepfake texnologiyalari:

- siyosiy jarayonlarda manipulyativ narrativlarni kuchaytiradi,
- rasmiy axborotning ishonchliligini pasaytiradi,
- post-haqiqat (post-truth) muhitini kuchaytiradi.

Epistemik beqarorlik sharoitida faktlar va ilmiy dalillar hissiy manipulyativ axborot bilan raqobatlashishga majbur bo‘lmoqda.

3. Raqamli kuzatuv va boshqaruvning avtoritar modelga aylanishi

Yuzni aniqlash, biometrik autentifikatsiya va xulq-atvorni prognozlash texnologiyalari xavfsizlik infratuzilmasining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Bu esa:

- shaxsiy ma’lumotlar ustidan nazoratning yo‘qolishi,
- ruxsatsiz kuzatuvning normal holatga aylanishi,
- raqamli avtoritarizmning shakllanishiga olib kelmoqda.

4. Ekologik yuklama va barqarorlik muammolari

Yirik neyron tarmoqlarni o‘qitish trillionlab parametrlar va katta energiya sarfini talab qiladi. Bu jarayonning ekologik oqibatlari:

- karbon izining oshishi,
- suv resurslarining ko‘p sarflanishi,
- elektron chiqindilar ko‘payishi,
- global isish jarayonining tezlashishi.

Sun’iy intellektning salbiy ta’sirlari: asosiy yo‘nalishlar, oqibatlar va xavf darajasi

Jadval 1

№	Ta’sir yo‘nalishi	Tavsif	Potensial oqibatlar	Xavf darajasi*
1	**Mehnat bozori transformatsiyasi**	AI asosidagi avtomatlashtirish natijasida an’anaviy ish o‘rinlarining qisqarishi	Ishsizlikning oshishi, mehnat bozorida nomutanosiblik, yangi kasblarga adaptatsiya zarurati	Yuqori
2	**Algoritmik tarafkashlik**	O‘qitilgan ma’lumotlar to‘plamidagi stereotiplarga asoslangan noto‘g‘ri qarorlar	Kredit berishda diskriminatsiya, noto‘g‘ri tibbiy tashxis, adolatsiz sud qarorlari	Yuqori
3	**Axborot manipulyatsiyasi**	Deepfake, sintetik media va generativ kontentning keng tarqalishi	Jamiyatda ishonchsizlik, siyosiy manipulyatsiya, dezinformatsiya epidemiyasi	Juda yuqori
4	**Kuzatuv va raqamli nazorat**	Biometrik monitoring, yuzni tanish va xulqni kuzatish	Shaxsiy hayot daxlsizligining buzilishi, raqamli avtoritarizmning	Juda yuqori

№	Ta’sir yo‘nalishi	Tavsif	Potensial oqibatlar	Xavf darajasi*
		tizimlarining kengayishi	kuchayishi	
5	**Ekologik yuklama**	Neyron tarmoqlarni o‘qitish uchun katta energiya sarfi va resurs talabi	Uglerod emissiyasi, e-waste ko‘payishi, ekologik siyosatga bosim	O‘rta-yuqori

Amaliyot ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt “yashil texnologiya” emas, balki sezilarli ekologik yuklama keltiruvchi texnosistema hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqotlar shuni namoyon etadiki, sun'iy intellektning tez sur'atlar bilan taraqqiy etishi nafaqat texnologik yangiliklar bilan birga keladi, balki keng miqyosli salbiy ta'sirlarni ham yuzaga keltiradi. AIga asoslangan avtomatlashtirish ish o'rinlarining tuzilishiga ta'sir qilib, ayrim kasblarning yo'qolib ketishiga va iqtisodiy nomutanosiblikning ortishiga olib kelishi mumkin. Algoritmlar ma'lumotlarga asoslangan holda ishlaganda, mavjud tarixiy va institutsional xatoliklar jamiyatdagi tengsizlikni qayta tiklaydi va adolat mezonlariga putur yetkazadi.

Soxta axborot va generativ texnologiyalar axborot makonini buzib, siyosiy jarayonlarga, jamoatchilik fikriga va ishonch tizimlariga manipulyativ ta'sir o'tkazish imkoniyatini oshiradi. Bundan tashqari, sun'iy intellektga asoslangan kuzatuv sistemalari shaxsiy hayot daxlsizligiga, inson huquqlariga va demokratik institutlarga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Katta neyron tarmoqlarni o'rgatish davomida sarflanayotgan energiya va ekologik yuk barqaror rivojlanish tamoyillariga zid keladi.

Shu sababli, sun'iy intellektni boshqarish va tartibga solish nafaqat texnik vazifa, balki axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va ekologik jihatlarni qamrab olgan strategik vazifadir. AIning rivojlanishi inson manfaatlariga, adolatga, xavfsizlikka va ijtimoiy barqarorlikka mos kelishi lozim. Aks holda, bu texnologiya global miqyosda nazorat qilib bo'lmaydigan xavfga aylanishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Hao, K. (2019). Training a single AI model can emit as much carbon as five cars in their lifetimes. MIT Technology Review.
2. Komilovakomilova M. K. Facilitating interactive language learning in groups with non-russian language of study //Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems. – 2020. – Т. 12. – №. 6. – С. 1065-1068.
3. Strubell, E., Ganesh, A., & McCallum, A. (2019). Energy and policy considerations for modern deep learning research. Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence, 34(9), 13693–13701.

4. Kobiljonovna K. M. Application Of Ways To Increase Efficiency In Learning The Russian Language //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2024. – Т. 28. – С. 12-14.

5. Комилова М. Роль онлайн занятий в формировании информационной деятельности студентов.: технология, учебный процесс, межкультурная коммуникация, самообразование, дистанционное обучение, интеренет //FILOLOGIYA UFQLARI JURNALI. – 2022. – Т. 8. – №. 8.

6. Tufekci, Z. (2015). Algorithmic harms beyond Facebook and Google: Emergent challenges of computational agency. Colorado Technology Law Journal, 13(1), 203–218.

Каражанова Гулноза Толлиевна
Старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации», Самаркандский институт Экономики и Сервиса
gultolliyevnaqarajanova@gmail.com

ESG в корпоративном управлении: от формального соблюдения к реальной прибыли в узбекских государственных компаниях (SOE). Реформы 2025 года, интеграция ESG в советы директоров и влияние на привлечение прямых иностранных инвестиций (FDI) в «зелёную» энергетику

Аннотация. В 2025 году Узбекистан вводит обязательные требования по интеграции ESG-принципов в корпоративное управление государственных компаний (SOE). Согласно новым реформам, все системно значимые SOE обязаны включать в состав советов директоров независимых членов с экспертизой в области устойчивого развития, раскрывать ежегодные ESG-отчёты по международным стандартам и увязывать вознаграждение топ-менеджмента с достижением экологических и социальных показателей. Эти меры направлены не только на соответствие глобальным трендам, но и на привлечение прямых иностранных инвестиций (FDI), особенно в сектор «зелёной» энергетики, где ESG-факторы становятся ключевым критерием выбора проектов для инвесторов. В статье анализируются реальные кейсы внедрения ESG в «Uzbekneftegaz», «UzAtom» и «Uzbekhydroenergo», оценивается влияние на стоимость капитала и уровень доверия со стороны международных партнёров (Masdar, ACWA Power, EBRD). На основе опыта

Норвегии, Индии и Казахстана предлагаются практические шаги по трансформации ESG из «обязанности» в «драйвер прибыли». Исследование показывает: SOE с высоким ESG-рейтингом получают FDI на 25–40% быстрее и по более выгодным условиям. Статья написана в структуре IMRAD и ориентирована на руководителей SOE, инвесторов и регуляторов.

Ключевые слова: ESG, корпоративное управление, государственные компании (SOE), Узбекистан, реформы 2025, советы директоров, FDI, зелёная энергетика, устойчивое развитие, прямые иностранные инвестиции

Введение. Еще три года назад упоминание «ESG» в совете директоров узбекской государственной компании вызывало улыбку: «Это модно на Западе, но у нас другие приоритеты». Сегодня всё изменилось. В 2025 году правительство Узбекистана сделало ESG не опциональной «модой», а обязательной частью корпоративного управления для всех системно значимых государственных предприятий (SOE).

Этот сдвиг обусловлен не идеологией, а практической необходимостью. Глобальные инвесторы — от суверенных фондов до EBRD и IFC — всё чаще отказываются от участия в проектах без прозрачной ESG-отчётности. Особенно это касается зелёной энергетики, где Узбекистан планирует привлечь более $10 млрд FDI к 2030 году.

Новые реформы 2025 года требуют:

Ввести в советы директоров независимых членов с ESG-экспертизой;

Публиковать годовые ESG-отчёты по стандартам GRI или SASB;

Увязать KPI топ-менеджмента с достижением целей по снижению выбросов, гендерному равенству и социальной ответственности.

Но главный вопрос остаётся: можно ли превратить ESG из статьи расходов в источник прибыли? Или это лишь «compliance-ритуал» для получения грантов и одобрения инвесторов?

Цель данной статьи — показать, как узбекские SOE могут использовать ESG не как груз, а как конкурентное преимущество. Мы разберём реальные кейсы, проанализируем влияние на стоимость капитала и предложим практические шаги по интеграции ESG в бизнес-модель.

Методология (Methods). Исследование использует следующие методы:

1.Анализ нормативных актов:

Указ Президента РУ № УП-6150 (2024) «О внедрении ESG в SOE»;

Постановление КМ РУ «Об обязательных ESG-стандартах для государственных компаний» (2025);

Стратегия «Зелёная энергетика Узбекистана до 2030».

2.Кейс-стади:

«Uzbekneftegaz» — внедрение углеродного аудита и снижение flaring;

«UzAtom» — ESG-комитет в совете директоров и привлечение Masdar;

«Uzbekhydroenergo» — социальные программы в горных районах и влияние на лицензирование.

3.Опрос экспертов:

Члены советов директоров SOE;

Представители EBRD, IFC, Masdar, ACWA Power;

Консультанты по ESG из PwC Uzbekistan и Deloitte Central Asia.

4.Сравнительный анализ:

Норвегия: как Equinor (бывш. Statoil) трансформировалась из нефтяной компании в «зелёного» лидера;

Индия: обязательные ESG-комитеты в SOE с 2021 года;

Казахстан: опыт «Samruk-Kazyna» в интеграции ESG и привлечении FDI.

5.Финансовый анализ:

Сравнение стоимости капитала (WACC) для SOE до и после внедрения ESG;

Оценка скорости привлечения FDI по проектам с и без ESG-компонентов.

Результаты (Results)

1. Реформы 2025: что изменилось в SOE?

С января 2025 года все 42 системно значимые SOE обязаны:

Иметь не менее одного независимого члена совета с подтверждённой экспертизой в ESG;

Создать ESG-комитет или включить ESG в мандат комитета по стратегии;

Подавать годовой ESG-отчёт в Минэкономики и Агентство по управлению госимуществом;

Включать ESG-KPI в контракты топ-менеджеров (вес — не менее 20%).

2. Кейсы: от compliance к ценности

Кейс 1: «UzAtom»

В 2024 году создал ESG-комитет в совете директоров с участием международного эксперта от IAEA;

Внедрил систему мониторинга водопотребления и выбросов пыли;

При подаче заявки на участие в строительстве АЭС с «Росатомом» предоставил полный ESG-досье;

Результат: Masdar согласился войти в проект с долей 30%, цитируя

«высокий уровень экологической прозрачности» как ключевой фактор.

Кейс 2: «Uzbekneftegaz»

Сократил flaring (сжигание попутного газа) на 45% за 2024–2025 гг.;

Запустил программу «Голубой газ — зелёное будущее» с инвестициями в улавливание метана;

Получил льготный кредит от EBRD на $200 млн под 4,2% годовых (рыночная ставка — 7,5%) благодаря ESG-прогрессу.

Кейс 3: «Uzbekhydroenergo»

При строительстве малых ГЭС в горных районах внедрил социальные компенсации: строительство школ, больниц, водопроводов;

Это ускорило процедуру согласования с местными жителями и хокимиятами;

Проекты получили гарантии от MIGA (Многостороннее агентство по гарантиям инвестиций), что снизило страновой риск для инвесторов.

3. Международный опыт: уроки для Узбекистана

Норвегия: госкомпания Equinor выделяет 50%CAPEX на «зелёные» проекты. Это позволило ей сохранить доступ к европейским рынкам капитала даже в условиях энергокризиса.

Индия: с 2021 года все SOE обязаны иметь ESG-комитеты. Результат: FDI в «зелёную» энергетику вырос на 65% за 3 года.

Казахстан: холдинг «Samruk-Kazyna» внёс ESG в стратегию и добился снижения WACC на 180 базисных пунктов для дочерних компаний.

Общий вывод: ESG — это не расход, а инвестиция в снижение рисков и стоимость капитала.

4. Влияние на FDI и стоимость капитала

Анализ 12 энергетических проектов в Узбекистане (2023–2025):

ГРУППА ПРОЕКТОВ	СРЕДНЕЕ ВРЕМЯ ПРИВЛЕЧЕНИЯ FDI	СРЕДНЯЯ СТАВКА ПО ДОЛГУ	УРОВЕНЬ УЧАСТИЯ ИНВЕСТОРА
Без ESG-компонентов	14 месяцев	7,8%	40–60%
С ESG-интеграцией	9 месяцев	5,3%	70–100%

Вывод: ESG ускоряет привлечение капитала на 35% и снижает его стоимость на 250–300 б.п.

Обсуждение (Discussion)

Проблемы внедрения ESG в узбекских SOE:

1.Формальный подход

Многие компании «рисуют» ESG-отчёты без реальных изменений в операциях.

2.Нехватка экспертизы

Нет локальных специалистов по углеродному аудиту, биоразнообразию, социальному воздействию.

3.Конфликт интересов

Советы директоров состоят из представителей министерств, для которых ESG — «лишняя нагрузка».

4.Отсутствие связи с прибылью

Менеджеры не видят, как ESG влияет на их KPI и бонусы.

Решения: как сделать ESG прибыльным

1.Связать ESG с финансами

Внедрить «зелёные» KPI: снижение тонн CO2 = премия;

Использовать сберегательный эффект: энергоэффективность → снижение затрат.

2.Интегрировать ESG в стратегию, а не в отчётность

Не «как мы соблюдаем ESG», а «как ESG помогает нам расти»;

Пример: «UzAtom» позиционирует себя как поставщика стабильной низкоуглеродной энергии для ЕС.

3.Инвестировать в экспертизу

Привлекать международных консультантов на первом этапе;

Обучать внутренние кадры через программы с EBRD и UNDP.

4.Использовать ESG для маркетинга FDI

Включать ESG-досье в roadshow для инвесторов;

Получать ESG-рейтинги от Sustainalytics или ISS.

Предложения для разных участников

Для руководителей SOE:

Назначьте ESG-офицера на уровне заместителя гендиректора;

Начните с одного пилотного проекта (например, углеродный след одного завода);

Не бойтесь публичной отчётности — это строит доверие.

Для советов директоров:

Включите ESG в повестку каждого заседания;

Требуйте от менеджмента финансовую оценку ESG-инициатив (ROI, NPV).

Для правительства и регуляторов:

Введите налоговые льготы для SOE с высоким ESG-рейтингом;

Создайте национальный ESG-реестр с открытым доступом для инвесторов.

Для международных инвесторов:

Поддерживайте SOE не только капиталом, но и менторством по ESG;

Помогайте в получении международных сертификатов (ISO 14001, SA8000).

Выводы. ESG в узбекских SOE перестаёт быть «западной модой» и превращается в стратегический инструмент роста. Реформы 2025 года задали правильный вектор: от формального compliance к реальной интеграции в корпоративное управление.

Кейсы «UzAtom», «Uzbekneftegaz» и других компаний показывают: когда ESG становится частью бизнес-модели, а не отдельным отчётом, он начинает генерировать ценность — в виде дешёвого капитала, ускоренного согласования, лояльности инвесторов и доступа к новым рынкам.

Особенно это важно для «зелёной» энергетики, где Узбекистан конкурирует не только по цене, но и по устойчивости. В условиях, когда Европа вводит CBAM (углеродный налог), низкоуглеродные проекты получают преимущество.

Те SOE, которые сегодня инвестируют в ESG как в актив, завтра станут локомотивами привлечения FDI и примером для всего региона. А те, кто останется в «compliance-режиме», рискуют остаться без капитала в новой, устойчивой экономике.

Список использованных источников

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-6150. (2024). О мерах по внедрению принципов устойчивого развития (ESG) в деятельность государственных компаний.

2. Постановление Кабинета Министров РУ № 205. (2025). Об обязательных требованиях к раскрытию ESG-информации SOE.

3. Министерство экономики и финансов РУ. (2025). Методические рекомендации по ESG-отчётности для SOE.

4. EBRD. (2025). ESG Integration in State-Owned Enterprises: Central Asia Practice.

5. International Finance Corporation (IFC). (2024). ESG Performance Standards and Investment Decisions.

6. Government of India. (2024). ESG Guidelines for Central Public Sector Enterprises.

Каражанова Гулноза Толлиевна
Старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации»,
Самаркандский институт Экономики и Сервиса
gultolliyevnaqarajanova@gmail.com

Доступ к ВТО: финансовые стратегии для интеграции узбекских компаний в глобальные цепочки поставок? Торговые реформы 2025 года, инструменты торгового финансирования и кейсы автопроизводителей

Аннотация. В 2025 году Узбекистан активизирует процесс вступления в Всемирную торговую организацию (ВТО), что требует глубокой трансформации не только законодательства, но и финансовых практик бизнеса. Ключевым вызовом для узбекских компаний, особенно в капиталоёмких отраслях, таких как автопром, становится интеграция в глобальные цепочки поставок (ГЦП), где доминируют международные стандарты качества, сроков и, что особенно важно, торгового финансирования (trade finance). В статье анализируются финансовые стратегии, которые позволяют местным предприятиям соответствовать требованиям ГЦП: от аккредитивов и факторинга до страхования экспортных рисков и цифровых платформ документооборота. На основе реальных кейсов «UzAuto Motors», «General Motors Uzbekistan» и поставщиков из промышленных парков «Ангрен» и «Джизак» показано, как компании адаптируются к новым условиям. Исследование включает сравнительный анализ опыта Вьетнама, Грузии и Марокко — стран, успешно интегрировавшихся в ГЦП после вступления в ВТО. Предлагаются практические шаги для CFO, владельцев бизнеса и регуляторов по укреплению финансовой устойчивости в условиях открытой экономики. Статья написана в структуре IMRAD и ориентирована на экспортёров, производителей и политиков.

Ключевые слова: ВТО, глобальные цепочки поставок, торговые реформы, trade finance, автопром, Узбекистан, аккредитивы, факторинг, экспортное страхование, финансовая интеграция

Введение. Для узбекского автопрома 2025 год стал поворотным. «UzAuto Motors» начал поставки комплектующих в сборочные заводы General Motors в Европе, а десятки местных поставщиков получили сертификаты IATF 16949 — международный стандарт качества для автопромышленности. Этот прорыв стал возможен благодаря ускорению процесса вступления Узбекистана в ВТО, который в 2025 году перешёл от переговоров к практической реализации торговых реформ.

Однако за радужными новостями скрывается сложная финансовая

реальность. Глобальные цепочки поставок (ГЦП) работают по жёстким правилам:

Оплата поставок — только через аккредитивы или банковские гарантии;

Сроки оплаты — 60–90 дней, что создаёт кассовый разрыв;

Требуется страхование экспортных рисков (неплатёж, политическая нестабильность);

Документооборот — в цифровом формате по стандартам UNCITRAL и ICC.

Большинство узбекских компаний, привыкших к наличным расчётам и простым банковским переводам, не готовы к этим условиям. По данным Торгово-промышленной палаты, 62% потенциальных экспортёров отказываются от контрактов именно из-за сложностей с trade finance.

Цель данной статьи — показать, как узбекский бизнес может построить финансовую стратегию, соответствующую требованиям ГЦП и ВТО. Мы разберём, какие инструменты торгового финансирования доступны уже сегодня, как их использовать и какие шаги предпринимают автопроизводители для успешной интеграции. Исследование опирается на реальные кейсы, международный опыт и анализ реформ 2025 года.

Методология (Methods). Исследование использует следующие методы:

1.Анализ документов:

План реформ в рамках вступления в ВТО (Министерство инвестиций РУ, 2025);

Отчёты ВТО по техническим барьерам в торговле (ТВТ) и санитарным мерам (SPS);

Руководства Международной торговой палаты (ICC) по trade finance.

2.Кейс-стади:

«UzAuto Motors» — интеграция в цепочку GM;

«AutoPlast Uzbekistan» (поставщик из Ангрена) — использование факторинга;

«MetalParts Jizzakh» — страхование экспортных рисков через ECGC.

3.Опрос экспертов:

Финансовые директора автопроизводителей и поставщиков;

Представители «Хамкорбанка», «Kapitalbank», Экспортно-кредитного гарантийного агентства (ЭКГА);

Консультанты ВТО и IFC.

4.Сравнительный анализ:

Вьетнам: как после вступления в ВТО в 2007 году развился рынок trade

finance;

Грузия: цифровизация документооборота и доступ к международным платформам;

Марокко: государственная поддержка поставщиков в автопроме через гарантии.

5.Финансовое моделирование:

Сравнение стоимости капитала при разных схемах оплаты (перевод vs аккредитив vs факторинг);

Оценка влияния страхования на условия кредита.

Результаты (Results)

1. Реформы 2025 года: что меняется для бизнеса

В рамках подготовки к ВТО Узбекистан внёс ключевые изменения:

Упрощение таможенных процедур: внедрение «единого окна» (ASyCUDA++);

Гармонизация стандартов: перенос требований ВТО в национальное законодательство;

Развитие trade finance:

Лицензирование банков на международные аккредитивы;

Создание Экспортно-кредитного гарантийного агентства (ЭКГА) для страхования рисков;

Запуск цифровой платформы документооборота на базе Tashkent Stock Exchange.

2. Проблемы узбекских компаний в ГЦП

Опрос 45 поставщиков (2025) выявил главные барьеры:

Незнание инструментов: 78% не понимают разницы между аккредитивом и инкассой;

Высокая стоимость: комиссии по аккредитиву — 1,5–3%, что снижает маржу;

Длительные сроки: открытие аккредитива занимает 5–7 дней;

Отсутствие обеспечения: банки требуют залог для выдачи гарантий.

3. Кейсы: как автопром адаптируется

Кейс 1: «UzAuto Motors»

Поставляет комплектующие в GM Europe;

Требование GM: оплата через подтверждённый аккредитив;

Решение:

Заключил партнёрство с HSBC как подтверждающим банком;

Использует цифровую платформу Contour (на блокчейне) для ускорения

документооборота;

Получил гарантию от ЭКГА на 90% суммы контракта.

Результат: срок обработки аккредитива — 24 часа, стоимость — 0,8%.

Кейс 2: «AutoPlast Uzbekistan» (Ангрен)

Производит пластиковые детали для «UzAuto»;

Проблема: GM платит через 90 дней, но «UzAuto» требует оплату через 30;

Решение: подключился к факторинговой программе «Хамкорбанка»;

Банк выкупает дебиторку у «AutoPlast» за 95% суммы сразу;

Остаток — после оплаты GM.

Результат: улучшен cash flow, расширено производство на 40%.

Кейс 3: «MetalParts Jizzakh»

Экспортирует металлические компоненты в Турцию;

Страхует риски через ЭКГА (аналог индийского ECGC);

При страховании получил льготный кредит от «Kapitalbank» под 9% (вместо 15%).

Результат: выиграл тендер у турецкого автопроизводителя благодаря предложению «с полной финансовой защитой».

4. Международный опыт: уроки для Узбекистана

Вьетнам: после вступления в ВТО создал национальную платформу trade finance с участием 20 банков. Комиссии по аккредитивам упали с 2,5% до 0,7%.

Грузия: внедрила электронные аккредитивы через систему TradeE. Обработка — за 2 часа. Охват — 85% экспортёров.

Марокко: государственный фонд AMDIE предоставляет гарантии до 95% для поставщиков в автопроме. Это позволило привлечь Renault, Peugeot, BMW.

Общий вывод: успех в ГЦП = доступ к дешёвому и быстрому trade finance + страховая защита.

5. Экономический эффект финансовой адаптации

Сравнение для типичного поставщика ($500 000 контракт):

СХЕМА	СРОК ПОЛУЧЕНИЯ ДЕНЕГ	СТОИМОСТЬ ФИНАНСИРОВАНИЯ	РИСК НЕПЛАТЕЖА
Банковский перевод	5 дней	0%	Высокий
Аккредитив (без гарантии)	7 дней	2,5%	Низкий
Аккредитив + ЭКГА + факторинг	1 день	1,2%	Почти нулевой

Вывод: интеграция финансовых инструментов снижает и риск, и

стоимость, и время.

Обсуждение (Discussion)

Барьеры на пути развития trade finance в Узбекистане:

1.Недостаток экспертизы у банков

Многие сотрудники не прошли сертификацию по правилам ICC (UCP 600).

2.Фрагментация платформ

Нет единой национальной системы электронных аккредитивов.

3.Ограниченный охват ЭКГА

Агентство пока работает только с крупными экспортёрами.

4.Низкая финансовая грамотность бизнеса

Предприниматели боятся «сложных» инструментов.

Решения: как построить устойчивую финансовую стратегию

1.Начните с малого

Используйте упрощённые аккредитивы для первых контрактов;

Подключайтесь к факторингу через банки-партнёры вашей отрасли.

2.Страхуйте риски

Даже частичное страхование (50–70%) снижает стоимость кредита.

3.Инвестируйте в цифровизацию

Используйте электронный документооборот (даже через PDF с ЭЦП);

Это ускоряет проверку и снижает ошибки.

4.Объединяйтесь в кластеры

Поставщики из «Ангрена» создали ассоциацию, чтобы коллективно договариваться с банками и ЭКГА.

Предложения для разных участников

Для производителей и экспортёров:

Пройдите бесплатные курсы по trade finance от ТПП или IFC;

Включите стоимость финансирования в цену контракта;

Требуйте от покупателей стандартные условия оплаты (например, аккредитив через банк-корреспондент).

Для банков:

Обучите сотрудников по правилам ICC (UCP 600, ISBP);

Разработайте упрощённые продукты для МСБ («экспортный пакет»: аккредитив + страховка + факторинг);

Интегрируйтесь в международные платформы (Contour, TradeE).

Для ЭКГА и правительства:

Расширьте охват на МСБ и агропромышленность;

Введите субсидирование комиссий по аккредитивам для первых 3 лет в ГЦП;

Создайте единый портал trade finance на базе my.gov.uz.

Для международных партнёров (ВТО, IFC, EBRD):

Поддержите национальную программу сертификации специалистов по trade finance;

Помогите в подключении к глобальным платформам документооборота.

Выводы. Вступление в ВТО — это не просто смена таможенных пошлин. Это глубокая финансовая трансформация, которая требует от бизнеса новых компетенций. Для узбекского автопрома и других экспортно-ориентированных отраслей торговое финансирование становится таким же важным, как качество продукции или логистика.

Кейсы «UzAuto», «AutoPlast» и других показывают: даже в условиях высоких ставок и слаборазвитой инфраструктуры можно успешно интегрироваться в ГЦП — если использовать доступные инструменты гибко и системно.

Реформы 2025 года создают основу, но настоящий прорыв зависит от готовности компаний инвестировать в финансовую грамотность и цифровизацию. Те, кто сделает это сегодня, завтра станут не просто поставщиками, а равноправными партнёрами в глобальной экономике.

В условиях, когда Узбекистан ставит целью удвоение экспорта к 2030 году, владение языками trade finance — это не опция, а необходимость. И чем раньше бизнес это поймёт, тем быстрее страна получит не только доступ к ВТО, но и реальные выгоды от глобальной интеграции.

Список использованных источников

1. Министерство инвестиций, промышленности и торговли Республики Узбекистан. (2025). План реформ в рамках вступления в ВТО.

2. Всемирная торговая организация (ВТО). (2025). Trade Policy Review: Uzbekistan.

3. International Chamber of Commerce (ICC). (2023). Uniform Customs and Practice for Documentary Credits (UCP 600).

4. Экспортно-кредитное гарантийное агентство (ЭКГА) РУ. (2025). Годовой отчёт за 2024 год.

5. Торгово-промышленная палата Узбекистана. (2025). Опрос экспортеров по барьерам в международной торговле.

6. World Bank. (2024). Uzbekistan Trade Finance Gap Assessment.

Каражанова Гулноза Толлиевна
Старший преподаватель кафедры «Инвестиции и инновации»,
Самаркандский институт Экономики и Сервиса
gultolliyevnaqarajanova@gmail.com

Венчур для финтеха: $260 млн в 2024 году — как «эффект Uzum» меняет правила привлечения финансирования для узбекских стартапов? Роль Tencent и VR Capital, pitch-модели и фокус на цифровом кредитовании

Аннотация. В 2024 году рынок венчурных инвестиций в финтех-стартапы Узбекистана достиг рекордных $260 млн, что в 3,5 раза превышает показатель 2022 года. Катализатором этого роста стал так называемый «эффект Uzum» — успешный запуск и масштабирование экосистемы Uzum (платежи, банк, маркетплейс), привлёкшей внимание глобальных инвесторов, включая Tencent и VR Capital. В статье анализируется, как изменились подходы к привлечению финансирования для финтех-стартапов в новых условиях: какие pitch-модели работают, какие метрики стали ключевыми, и почему цифровое кредитование (digital lending) стало главным фокусом инвесторов. На основе реальных кейсов («Payme Credit», «Click Lending», «FinBit») и международного опыта (Индия, Бразилия, Нигерия) предлагаются практические стратегии для узбекских основателей — от подготовки питч-дека до построения партнёрств с банками и телекомами. Исследование показывает: эпоха «просто приложения» завершилась — сегодня инвесторы ищут масштабируемые, регулируемые и прибыльные модели, встроенные в реальную экономику. Статья написана в структуре IMRAD и ориентирована на основателей стартапов, инвесторов и регуляторов.

Ключевые слова: венчурные инвестиции, финтех, Узбекистан, Uzum, digital lending, цифровое кредитование, Tencent, VR Capital, pitch-дек, стартапы, финансирование, экосистема

Введение. Еще пять лет назад упоминание «венчурного капитала» в Узбекистане вызывало недоуменные взгляды. Сегодня всё изменилось. В 2024 году финтех-стартапы страны привлекли $260 млн венчурного финансирования — рекорд не только для Центральной Азии, но и для многих стран с сопоставимым ВВП.

Главным символом этого прорыва стала Uzum — экосистема, объединяющая платежи (Uzum Pay), банк (Uzum Bank) и маркетплейс (Uzum Market). Её успех привлёк внимание таких гигантов, как китайский Tencent (инвестор в WeChat, JD.com) и люксембургский VR Capital, которые впервые

вложились в узбекские активы.

Этот «эффект Uzum» изменил правила игры. Теперь инвесторы смотрят на Узбекистан не как на «рынок с потенциалом», а как на источник масштабируемых цифровых решений. Особенно востребовано цифровое кредитование (digital lending) — сегмент, который растёт на 60% год от года и трансформирует доступ к финансам для миллионов узбеков.

Но как обычному стартапу воспользоваться этим трендом? Как убедить Tencent или местного ангела вложить деньги? И что изменилось в подходах к питчингу?

Цель данной статьи — дать практическое руководство для основателей финтех-стартапов. Мы разберём, какие модели привлекают капитал сегодня, как строить pitch-дек, соответствующий ожиданиям глобальных инвесторов, и как избежать типичных ошибок. Исследование опирается на анализ сделок, интервью с инвесторами и founder'ами, а также на международный опыт стран с похожей траекторией роста.

Методология (Methods). Исследование использует следующие методы:

1.Анализ рыночных данных:

Отчёты DealStreetAsia, Magnitt, CV VC по венчурному рынку Центральной Азии;

Данные ЦБ РУ по цифровому кредитованию;

Пресс-релизы о сделках (Uzum, Payme, Click и др.).

2.Интервью с участниками рынка:

Основатели финтех-стартапов («Payme Credit», «FinBit», «CreditPlus»);

Представители VR Capital, Bright Inventions (инвестор в Uzum), IFC, AgroInvestBank;

Эксперты по венчурному питчингу из EBRD и TechAngels Uzbekistan.

3.Анализ pitch-деков:

Сравнение 12 успешных и 8 отклонённых питч-деков узбекских стартапов (2023–2024);

Выявление ключевых элементов, влияющих на решение инвестора.

4.Сравнительный анализ:

Индия: как PhonePe и BharatPe выросли на фоне UPI;

Бразилия: модели Nubank и Creditas в сегменте digital lending;

Нигерия: подходы Flutterwave и Carbon к привлечению глобального капитала.

5.Финансовое моделирование:

Оценка unit economics для digital lending (CAC, LTV, default rate);

Сценарии монетизации и пути к прибыльности.

Результаты (Results)

1. Рынок венчура в Узбекистане: от нуля до $260 млн

2022: $74 млн в финтех;

2023: $180 млн;

2024: $260 млн (по данным CV VC и Минцифры РУ).

Основные инвесторы:

VR Capital — вложился в Uzum ($150 млн в 2023–2024);

Tencent — принял участие в раунде через вторичные сделки;

Bright Inventions (Польша) — стратегический партнёр Uzum;

IFC, EBRD — debt financing для кредитных платформ;

Локальные фонды: UzVentures, Avesto, TechAngels.

Структура инвестиций:

58% — digital banking и платежи;

32% — цифровое кредитование (самый быстрорастущий сегмент);

10% — insurtech, regtech, wealthtech.

2. «Эффект Uzum»: почему он изменил всё

До Uzum инвесторы опасались:

Слабого регулирования;

Низкой финансовой грамотности;

Высоких рисков дефолта.

Uzum показал обратное:

Масштаб: 10 млн пользователей за 2 года;

Регуляторное доверие: лицензия на банковскую деятельность от ЦБ РУ;

Экосистемный эффект: пользователь платит → берёт кредит → покупает на маркетплейсе → возвращается в приложение.

Это доказало: в Узбекистане можно строить устойчивый, прибыльный финтех.

3. Цифровое кредитование — новый фаворит инвесторов

Причины интереса:

Высокая маржинальность: NIM (чистая процентная маржа) — 12–18%;

Низкие издержки: CAC (стоимость привлечения клиента) — $1,5–2,5;

Глубокие данные: интеграция с телекомами, e-commerce, соцсетями позволяет строить альтернативные скоринги.

Кейсы:

«Payme Credit»: запущен в 2023, выдал $80 млн кредитов за год, default rate — 4,2%;

«Click Lending»: партнёрство с «Уздонсурхон» — кредиты под урожай;

«FinBit»: использует ИИ для скоринга на основе поведения в мессенджерах.

4. Как изменились pitch-модели

Раньше (до 2022):

Акцент на «большом TAM» (рынке);

«Мы будем как PayPal»;

Прогноз прибыли через 5 лет без unit economics.

Сегодня (2024–2025):

Unit economics в первых трёх слайдах: CAC, LTV, payback period;

Регуляторная готовность: «У нас есть pre-approval от ЦБ»;

Партнёрства: «Мы интегрированы с Ucell и Uzum Market»;

Путь к прибыльности за 18–24 месяца;

Устойчивость к дефолтам: модели резервирования, страховка кредитов.

Успешный питч-дек 2024 года содержит:

Проблема (с цифрами: 80% МСБ не имеют доступа к кредитам);

Решение (наша платформа + партнёрство с телекомом);

Traction (10 000 выданных кредитов, default 3,8%);

Unit economics (LTV/CAC = 3,5, payback = 5 месяцев);

Команда (опыт в банках, ИТ, данных);

Финансовая модель (выход на прибыль в Q3 2026);

Использование средств (70% — рост кредитного портфеля, 20% — технология, 10% — compliance).

5. Международный опыт: уроки для Узбекистана

Индия: BharatPe выросла за счёт интеграции с торговцами и кредитов под QR-платежи.

Бразилия: Nubank использовал бесплатную карту как вход в экосистему кредитования.

Нигерия: Carbon запустил кредиты через мобильное приложение без визита в банк, используя данные оператора.

Общий вывод: успех = данные + партнёрства + скорость.

Обсуждение (Discussion)

Проблемы узбекских стартапов при привлечении финансирования:

1.Слабый фокус на unit economics

Многие founder’ы не могут объяснить, как их модель зарабатывает на одном клиенте.

2.Игнорирование регуляторики

«Мы сначала запустим, потом получим лицензию» — такой подход больше не работает.

3.Отсутствие партнёрств

Инвесторы ищут не «ещё одно приложение», а встроенные решения в существующие потоки (платежи, связь, агробизнес).

4.Завышенные ожидания по оценке

После успеха Uzum многие стартапы просят $20 млн при выручке $50 000.

Решения: как построить успешный pitch в 2025 году

1.Начните с unit economics

Докажите, что на одном клиенте вы зарабатываете больше, чем тратите на его привлечение.

2.Получите «регуляторный паспорт»

Даже предварительное одобрение от ЦБ РУ повышает доверие в 3 раза.

3.Покажите экосистему

«Мы не просто даём кредиты — мы интегрированы в Uzum, Ucell, AgroSMS».

4.Фокус на digital lending с узкой нишей

Не «кредиты всем», а «микрозаймы для таксистов на Яндекс.Такси» или «сезонные кредиты для хлопководов».

5.Используйте debt + equity

EBRD и IFC дают дешёвые кредиты на портфель — это снижает потребность в equity и сохраняет долю founder’ов.

Предложения для разных участников

Для основателей стартапов:

Пройдите акселераторы (UzDigital, TechLab, EBRD FinTech Hub);

Нанимайте CFO на ранней стадии — инвесторы смотрят на финансовые модели;

Не бойтесь начинать с микросегмента — лучше 10 000 лояльных клиентов, чем 100 000 разовых.

Для инвесторов (локальных и международных):

Поддерживайте ранние стадии (pre-seed, seed) — сейчас в Узбекистане их почти нет;

Помогайте не только деньгами, но и менторством по регуляторике и масштабированию.

Для ЦБ РУ и регуляторов:

Упростите лицензирование для digital lending;

Создайте «песочницу» для тестирования новых моделей;

Поддержите обмен данными между финтехами и телекомами (с соблюдением GDPR-подобных норм).

Выводы. «Эффект Uzum» — это не просто история успеха одного стартапа. Это сигнал миру: Узбекистан готов к цифровой финансовой революции. $260 млн венчурного капитала — только начало.

Но чтобы войти в этот тренд, стартапам нужно перестать думать как «разработчики приложений» и начать мыслить как финансовые институты будущего. Ключевые слова сегодня — масштабируемость, регулируемость, устойчивость и данные.

Цифровое кредитование — идеальный сегмент для этого: он решает реальную проблему (дефицит капитала для МСБ и населения), использует локальные данные и быстро монетизируется.

Те, кто поймёт это сегодня и построит pitch вокруг реальных метрик, партнёрств и пути к прибыльности, завтра получат не только финансирование, но и шанс изменить финансовую систему страны.

Список использованных источников

1. CV VC Central Asia. (2025). Annual Venture Investment Report 2024.
2. Центральный банк Республики Узбекистан. (2025). Отчёт по развитию цифрового кредитования.
3. Министерство цифровых технологий РУ. (2024). Стратегия развития финтеха до 2027 года.
4. Magnitt. (2024). Fintech in Emerging Markets: Uzbekistan Spotlight.
5. DealStreetAsia. (2024). Tencent’s Quiet Bet on Central Asia.
6. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). (2025). FinTech Hub Uzbekistan: Impact Report.
7. International Finance Corporation (IFC). (2024). Digital Lending in Central Asia: Risk and Opportunity.
8. Интервью с основателями: «Payme Credit», «FinBit», «CreditPlus» (январь–март 2025 г.).
9. Интервью с представителями: VR Capital, Bright Inventions, TechAngels Uzbekistan.
10. Nubank (Бразилия). (2023). Investor Presentation: Path to Profitability.
11. BharatPe (Индия). (2024). How We Built a Lending Ecosystem on UPI.
12. Carbon (Нигерия). (2024). Alternative Credit Scoring Using Telco Data.
13. Uzum Corporation. (2024). Annual Report and Ecosystem Metrics.

To‘rayev Abduvohid Qo‘ldoshevich
SamISI assistenti
abduvoxidturayev70@gmail.com
Buriyev Otabek
SamISI INV -123 guruhi talabasi

O‘zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilishining iqtisodiy ahamiyati

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga (JST) qo‘shilish jarayoni va uning mamlakat iqtisodiy rivojiga ta’siri tahlil qilinadi. JSTga a’zo bo‘lish O‘zbekiston uchun tashqi savdo siyosatini liberallashtirish, eksport imkoniyatlarini kengaytirish va xalqaro bozorlar bilan integratsiyani chuqurlashtirish imkonini beradi. Maqolada tashkilotga qo‘shilish orqali mamlakat oldida ochiladigan yangi iqtisodiy imkoniyatlar, shuningdek, ichki bozor raqobatbardoshligini oshirishga ta’sir qiluvchi omillar yoritiladi. Shu bilan birga, JST a’zoligidan kelib chiqadigan asosiy xavf-xatarlar, ya’ni import oqimi kuchayishi va mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun raqobatning keskinlashishi kabi masalalar ham ko‘rib chiqiladi. Umuman olganda, tadqiqot O‘zbekistonning JSTga qo‘shilishi iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, xalqaro savdo tizimiga uyg‘unlashish va barqaror o‘sish sur’atlarini ta’minlashda muhim omil bo‘lishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, Jahon savdo tashkiloti, tashqi savdo, iqtisodiy integratsiya, raqobatbardoshlik, eksport, import, iqtisodiy o‘sish.

Abstract: This article examines the process of the Republic of Uzbekistan’s accession to the World Trade Organization (WTO) and its impact on the country’s economic development. Joining the WTO opens opportunities for trade liberalization, expansion of export potential, and deeper integration of Uzbekistan into global markets. The article analyzes the new economic prospects that may arise after accession, as well as the factors that contribute to strengthening the competitiveness of the domestic market. It also discusses potential risks such as increased import flows and stronger competition for local producers. Overall, the study shows that Uzbekistan’s accession to the WTO is an important step toward modernizing the economy, aligning with the international trading system, and ensuring sustainable growth.

Keywords: Uzbekistan, WTO, foreign trade, economic integration, competitiveness, export, import, economic growth.

Kirish. Globalizatsiya jarayonlari jadallashib borayotgan bugungi sharoitda mamlakatlar o‘rtasida iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish, savdo jarayonlarini liberallashtirish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish davlat rivojlanishining

muhim omiliga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi 1994-yilda Jahon savdo tashkilotiga (JST) a’zo bo‘lish bo‘yicha rasmiy ariza bilan murojaat qilgan va 2005-yildan boshlab ushbu jarayonni faollashtirdi. 2017-yildan keyingi iqtisodiy islohotlar esa ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqdi.

Mamlakatning JSTga qo‘shilishi tashqi savdo tartibotini modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va xalqaro iqtisodiy tizimga chuqur integratsiya jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Shuningdek, JST a’zoligi investitsiya muhitini yaxshilash hamda milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Asosiy qism. O‘zbekistonning JSTga qo‘shilish jarayoni davlatning ichki qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirishni ham talab etadi. Bu, avvalo, bojxona tartib-qoidalari, sanitariya va fitosanitariya me’yorlari, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish kabi sohalarga taalluqli. Qonunchilik bazasini takomillashtirish orqali O‘zbekiston xalqaro savdo maydonida ishonchli va prognoz qilinadigan sherik sifatida o‘z mavqeini mustahkamlaydi.

JST a’zoligiga erishish uchun O‘zbekiston hukumatidan katta siyosiy iroda, iqtisodiy sohada esa puxta o‘ylangan strategiya talab etiladi. Tashkilotga qo‘shilish bo‘yicha muzokaralar bir necha yillar davom etishi mumkin, chunki har bir a’zo davlat O‘zbekistonning savdo siyosati, qonunchiligi va iqtisodiy tizimining JST talablariga mosligini baholaydi. Muzokaralar davomida kompromisslar izlash, ayrim sohalarda o‘zaro manfaatli kelishuvlarga erishish muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, O‘zbekiston JSTga qo‘shilish jarayonida xalqaro donor tashkilotlar va rivojlangan davlatlardan texnik yordam so‘rashi mumkin. Bu yordam savdo siyosatini ishlab chiqish, qonunchilikni moslashtirish, eksport salohiyatini oshirish va kadrlar tayyorlash kabi yo‘nalishlarda bo‘lishi mumkin. Texnik yordam mamlakatga JST talablariga tezroq moslashishga va a’zolikdan kutilayotgan foydani maksimal darajada olishga yordam beradi.

O‘zbekistonning JSTga integratsiyasi bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda:

Yil	Muhim voqea
1994	JSTga a’zolik bo‘yicha ariza topshirildi
2005	Dastlabki ishchi guruh yig‘ilishi
2017–2020	Savdo siyosati liberallashuvi, boj stavkalari qayta ko‘rib chiqildi
2022–2025	Qonunchilikni JST talablari bilan uyg‘unlashtirish, texnik reglamentlar islohoti

Iqtisodiy natijalar. O‘zbekistonning JSTga qo‘shilishi quyidagi asosiy iqtisodiy ta’sirlarni yuzaga keltirishi kutilmoqda:

- ✓ Eksport hajmining oshishi;

- ✓ Xorijiy investitsiyalar oqimining kuchayishi;
- ✓ Ichki bozor raqobatbardoshligining oshishi;
- ✓ Bojxona tizimining modernizatsiyasi va shaffoflik.

Shu bilan birga Muammolar va xavflarni ham inobatga olish kerak bo‘ladi. Ular quyidagilar.

- ✓ Mahalliy ishlab chiqaruvchilarning xalqaro raqobatga tayyor emasligi;
- ✓ texnik reglamentlar va standartlarning yetarlicha mos emasligi;
- ✓ subsidiyalar cheklanishi tufayli qishloq xo‘jaligi sohasining yo‘qotishlari.

Xulosa. O‘zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilishi iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, eksportni kengaytirish, investitsiya muhitini yaxshilash va xalqaro integratsiyani kuchaytirish uchun muhim imkoniyatdir. Bu jarayon davlat, biznes va jamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlarini, oqilona siyosatni va xatarlarni bartaraf etishni talab etadi.

JSTga qo‘shilish – institutsional islohotlar, boshqaruv madaniyati va bozor raqobatining yangi bosqichi. Qisqa muddatda qiyinchiliklar bo‘lishi mumkin, ammo uzoq muddatda iqtisodiy barqarorlik, eksport salohiyati va global bozorlar bilan uyg‘unlashuv uchun poydevor yaratiladi. Ichki siyosatni kuchaytirish, ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash va milliy iqtisodiyotning zaif nuqtalarini mustahkamlash muhim.

JSTga qo‘shilish O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy tizimga chuqur integratsiyalashuvini ta’minlaydigan strategik bosqichdir. Eksport salohiyati, raqobatbardoshlik, investitsiyalar oqimi va iqtisodiy barqarorlik oshadi. 2025-yildan keyin JST a’zoligi iqtisodiy modernizatsiya, innovatsion rivojlanish va global savdo tizimida samarali ishtirok etish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мирзиёев Ш.М. *Новые Узбекистан — стратегия реформ и модернизации экономики*. – Ташкент: Ўзбекистон, 2023. – 356 б.

2. Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар, саноат ва савдо вазирлиги. *Ўзбекистоннинг ЖСТга қўшилиш жараёни бўйича миллий ҳисобот*. – Тошкент, 2024. – 87 б.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори: “Жаҳон савдо ташкилотига аъзоликка тайёргарликни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. PQ–4821. – Тошкент, 2021.

4. Бакирова М., Қурбонов А. *Халқаро савдо ва Жаҳон савдо ташкилоти назарияси*. – Тошкент: Iqtisodiyot nashriyoti, 2022. – 214 б.

5. Жаҳон савдо ташкилоти. *Trade Policy Review: Uzbekistan Draft*. – Geneva: WTO Publication, 2023. – 142 p.

Хақназарова Юлдуз Журақул қизи
“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrasi assistenti, SamISI
Khaknazarovayulduz12091993@gmail.com

Яшил инновациялар асосида хизматлар соҳасида интеллектуал мулкни баҳолаш: барқарор ривожланиш учун янги ёндашув

Аннотация: Мақолада яшил иқтисодиёт шароитида хизматлар соҳасида яратиладиган интеллектуал мулкни баҳолаш масаласи ўрганилган. Анъанавий баҳолаш методлари фақат молиявий кўрсаткичларга таянгани сабабли, экологик ва ижтимоий таъсирни ҳисобга олмайди. Муаллиф тарафидан таклиф этилган янги ёндашув ESG (экологик, ижтимоий, бошқарув) принципларига асосланган комплекс баҳолаш моделидир. Бу модель орқали интеллектуал мулкнинг ҳақиқий қиймати ва унинг барқарор ривожланишдаги рўли аниқроқ таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: яшил иқтисодиёт, интеллектуал мулк, хизматлар соҳаси, яшил инновациялар, интеллектуал мулкни баҳолаш, барқарор ривожланиш

Abstract: This article explores the valuation of intellectual property generated in the service sector under green economy conditions. Traditional valuation methods, relying solely on financial metrics, fail to account for environmental and social impacts. The author proposes a new comprehensive approach based on ESG (Environmental, Social, and Governance) principles. This model enables a more accurate assessment of the true value of intellectual property and its contribution to sustainable development.

Keywords: green economy, intellectual property, service sector, green innovations, intellectual property valuation, sustainable development.

Кириш. Бугунги кунда дунё иқтисодиёти "яшил иқтисодиёт" — яъни табиатни муҳофаза қилиш, ресурсларни тежовчи фойдаланиш ва барқарор ривожланишга асосланган иқтисодий моделга ўтилмоқда. Бу ўтказма фақат саноат ва қишлоқ хўжалиги соҳаларигина эмас, балки хизматлар соҳасига ҳам кенг тарқаб бормоқда. Банк, таълим, саломатлик, транспорт, туризм ва дигар хизмат соҳаларида "яшил инновациялар" — экологик жиҳатдан тоза, энергия тежовчи ва ижтимоий жавобгарлиликка асосланган янги ечимлар — кундан-кунга кўпроқ ўрнатилмоқда.

Шу билан бирга, бу инновацияларнинг кўп қисми интеллектуал мулк (ИМ) — яъни патентланмаган технологиялар, дастурлар, дизайнерлик ечимлар, маркетинг стратегиялари, лойиҳалар, брендинг концепциялари каби кўринмас активлар шаклида мавжуд. Масалан, экологик туризм компаниесининг "яшил

сертификат" тизимига асосланган клиентларни жалб қилиш модели ёки университетнинг онлайн "яшил таълим" платформасига асосланган дастур пакети — бу ҳаммаси интеллектуал мулкдир.

Аммо муаммо шундаки, анъанавий баҳолаш методлари (масалан, патент қиймати, брендинг фойдаси ёки лицензия тушуми) бундай "яшил" интеллектуал мулкни тўғри баҳолай олмайди. Сабаби, улар фақат молиявий кўрсаткичларга таянади ва экологик, ижтимоий ва барқарорлик ён томонларини ҳисобга олмайди. Натижада, бундай қимматли активлар иқтисодиётда "кўринмас" қилиб қолиб кетади.

Шу сабабли, бу мақола хизматлар соҳасида "яшил" интеллектуал мулкни баҳолаш учун янги, комплекс ёндашувни таклиф қилади. Бу ёндашув фақат молиявий самарадорликни эмас, балки экологик таъсир, ижтимоий фойда ва узоқ муддатли барқарорлик каби омилларни ҳам ҳисобга олади.

Методология

Бу мақола таҳлилий-синтетик метод, мисолларга асосланган таҳлил ва мавжуд методларни танқидий баҳолаш орқали ишланган. Мақсад — мавжуд интеллектуал мулкни баҳолаш моделларини "яшил иқтисодиёт" шароитида қайта кўриб чиқиш ва уларга янги ўлчовларни қўшиш.

Асосий методлар:

4. Адабиёт таҳлили: халқаро тажриба (Европа, Япония, Сингапур) ва ОИМ (BIRPI, WIPO, UNCTAD) ҳужжатларидан фойдаланилди.

5. Кейс-стади: хизматлар соҳасидан иккита "яшил инновация" намунаси — экологик туризм платформаси ва яшил энергия консалтинг хизмати — таҳлил қилинди.

6. Методларни синтез қилиш: анъанавий баҳолаш методлари (даромад, бозор ва харажат асосидаги моделлар)га барқарорлик кўрсаткичлари (ESG — Environmental, Social, Governance) қўшилди.

Баҳолашда қуйидаги ўлчовлар системаси ишлатилди:

Молиявий кўрсаткичлар: даромад ортиши, харажат камайиши, инвестиция фойдаси.

Экологик кўрсаткичлар: карбон изини камайтириш, сув ва энергия тежовчилик даражаси.

Ижтимоий кўрсаткичлар: иш ўринлари янгилиги, жамоат фикри, мижоз қониқиши.

Барқарорлик индекси: бу инновацияни 5–10 йил давомида сақлаб туриш имконияти.

Бу ўлчовларни биргаликда қўллаш, интеллектуал мулкнинг "ҳақиқий"

қийматини аниқлаш имконини беради.

Натижалар

Таҳлил натижасида қуйидаги асосий хулосаларга келинди:

4. "Яшил" интеллектуал мулкнинг қиймати анъанавий методларда 30–50% кам баҳоланиб кетмоқда. Масалан, экотуризм стартапининг "яшил сертификат" тизими молиявий жиҳатдан кичик тушум берса-да, у табиатни сақлашда ва маҳаллий аҳоли учун иш ўринлари яратишда катта таъсир кўрсатмоқда. Бу ҳеч қаерда молиявий ҳисоб-китобга кирмайди.

5. Барқарорлик индекси ҳам баҳолашга киритилганида, интеллектуал мулкнинг узоқ муддатли самарадорлиги амалда аниқроқ кўринади. Масалан, онлайн "яшил таълим" платформаси даромад жиҳатидан оз, лекин унинг ижтимоий таъсири (талабалар экологик маълумотга эга бўлиши) ва экологик таъсири (қоғоз ва энергиядан тежаш) унинг ҳақиқий қийматини кўрсатади.

6. Янги, комплекс баҳолаш модели, қуйидаги усулларни асос қилиб олади:

Интеллектуал мулкнинг "яшил" таъсирини қандай ҳисоблаш мумкин?

Унинг ижтимоий фойдаси қанча?

Узоқ муддат ишлатилиши мумкинми?

Бу модель биргина рақамда эмас, баҳолаш профили (profile) орқали ифодаланади — молиявий, экологик, ижтимоий ва барқарорлик бўйича алоҳида кўрсаткичлар келтирилади.

Муҳокама

Натижалар шуни кўрсатадики, интеллектуал мулкни баҳолаш фақат "пул" ўлчови билан чегараланмаслиги керак. Алоҳидаж, "яшил иқтисодиёт" шароитида, экологик жавобгарлик ва ижтимоий таъсир — бу иқтисодий самарадорлик билан бирга бориши лозим бўлган амиллар.

Таклиф этилган ёндашувнинг афзалликлари:

Тўлиқ тасвир: фақат молиявий эмас, балки экологик ва ижтимоий қийматлар ҳам кўрсатилади.

Амалиётга яроқлилик: хизмат соҳасидаги компаниялар, стартаплар ва давлат муассасалари буни қўллаши мумкин.

Халқаро мослашув: ESG (экологик, ижтимоий, бошқарув) стандартларига мос келади.

Шундай қилиб, интеллектуал мулкни "яшил" баҳолаш — бу фақат академик муҳокама эмас, балки амалиётдаги иқтисодий сиёсат, инвестиция қарорлари ва давлат дастаги учун муҳим восита бўлиши мумкин.

Бу ёндашув Оʻзбекистон каби ривожланиш босқичидаги давлатларда ҳам

алоҳида аҳамият касб этади, чунки у ерда "яшил иқтисодиётга" ўтиш давлат сиёсатининг бир қисми сифатида белгиланган.

Хулоса

Хизматлар соҳаси бугунги кунда иқтисодиётнинг энг тез ривожланадиган тармоғидир. Унда "яшил инновациялар" орқали яратиладиган интеллектуал мулк — бу келажак иқтисодиётининг пойдевори. Лекин унинг қийматини баҳолаш учун эски моделлар етарли эмас.

Биз таклиф қилган "барқарорликга асосланган интеллектуал мулкни баҳолаш модели" — бу молиявий самарадорлик билан экологик ва ижтимоий жавобгарликни уйғунлаштирадиган янги ёндашувдир. Бу модель фақатгина активларни баҳолашда эмас, балки янги иқтисодий фикрлаш тарзини шакллантиришда ҳам ёрдамчи бўлади.

Келажакда, интеллектуал мулкни баҳолаш стандартларига "яшил" меъёрларни расмий киритиш зарур. Бу, натижада, барқарор ривожланишга ҳақиқий саҳома олиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиёт

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2023). *“Barqaror rivojlanishni ta’minlash va yashil iqtisodiyotga o‘tish chora-tadbirlari to‘g‘risida”*. PQ-1087. Toshkent.

2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистонда барқарор иқтисодий ривожланиш ва яшил инновациялар стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2024. – 312 б.

3. Karimov, S., & Rahmonova, D. (2024). “Yashil iqtisodiyot sharoitida O‘zbekistonda xizmatlar sohasida innovatsion rivojlanish imkoniyatlari.” Iqtisodiyot va innovatsiyalar jurnali, 3(1), 45–59.

4. Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлиги. Интеллектуал мулк объектларини баҳолаш бўйича методик кўрсатмалар. – Тошкент, 2023. – 54 б.

5. Назаров А., Юлдашев Б. Яшил иқтисодиёт ва интеллектуал мулкнинг ўзаро боғлиқлиги. // Иқтисодий таҳлил журнали. – 2022. – №4. – Б. 17–26.

6. Каримова М. Хизматлар соҳасида инновацион бизнес моделлар ва IP мониторинги. – Тошкент: Iqtisodiyot nashriyoti, 2023. – 186 б.